De wonderlijke historie van de Zwaanridder die in Nijmegen aankwam

Martijn Wijngaards

bron
Martijn Wijngaards, *De wonderlijke historie van de Zwaanridder die in Nijmegen aankwam*.
Inco-Hippo, Wageningen 2005

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wijn120wond01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

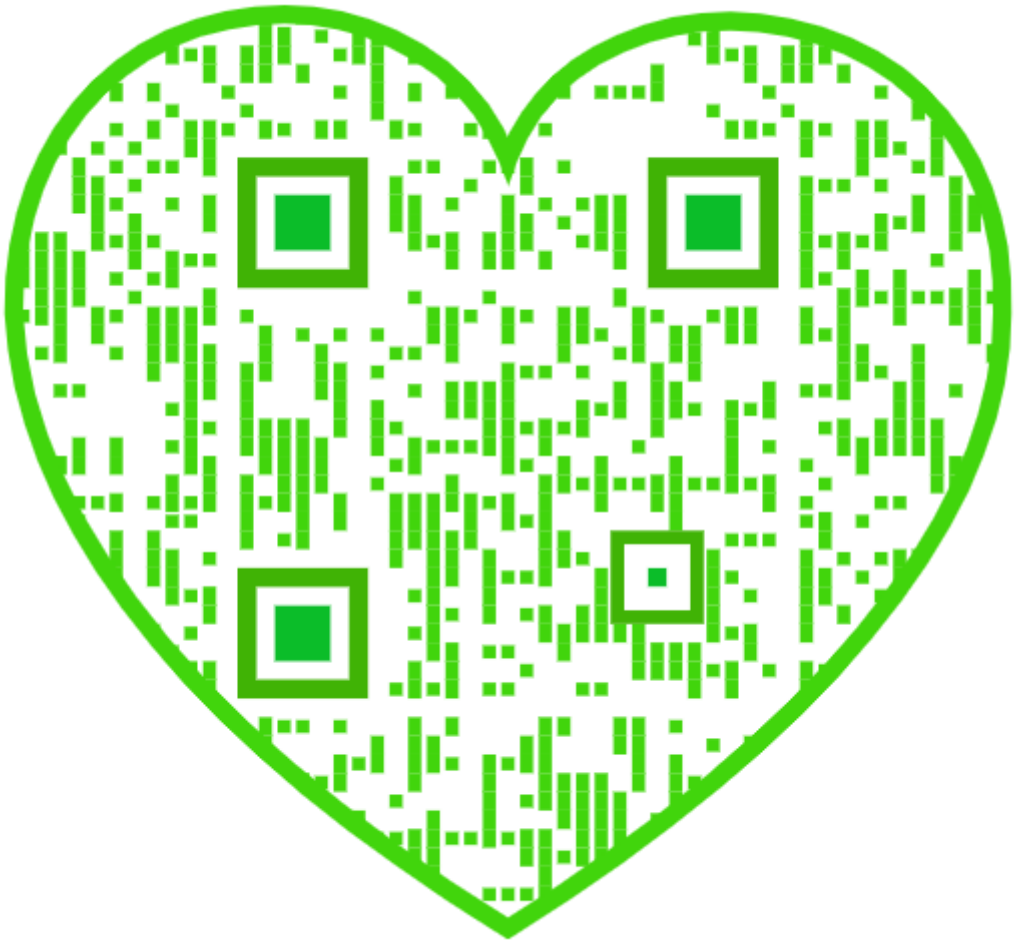

binnenkant voorplat

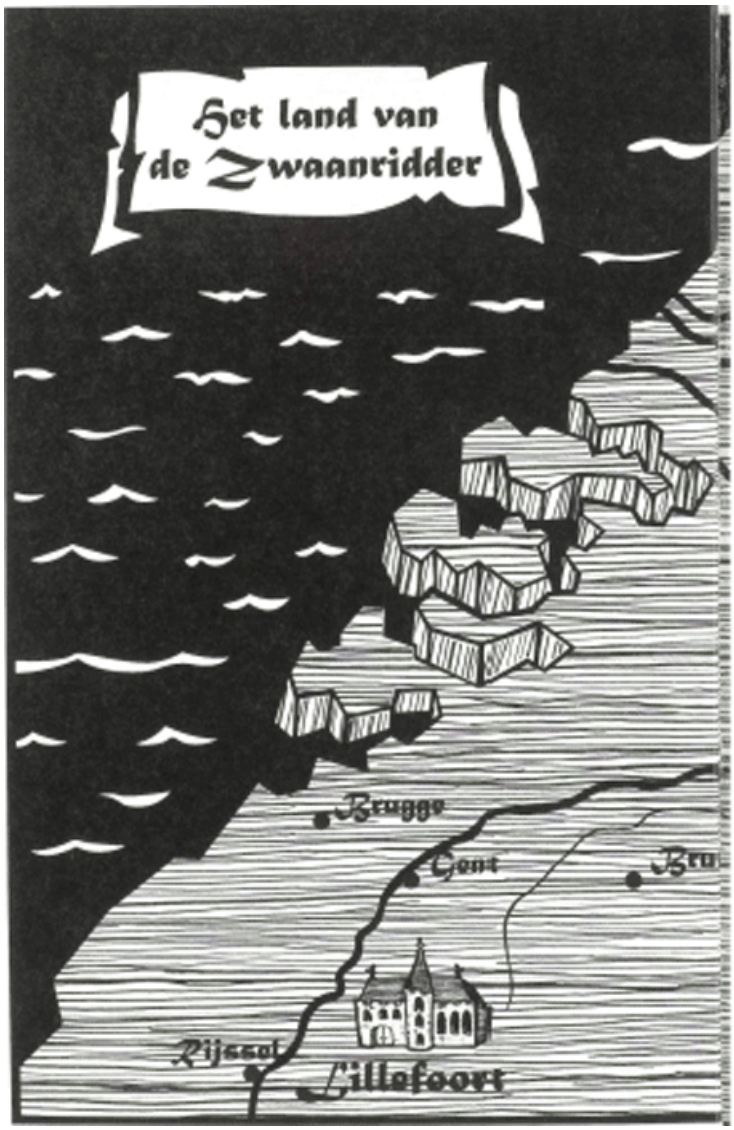

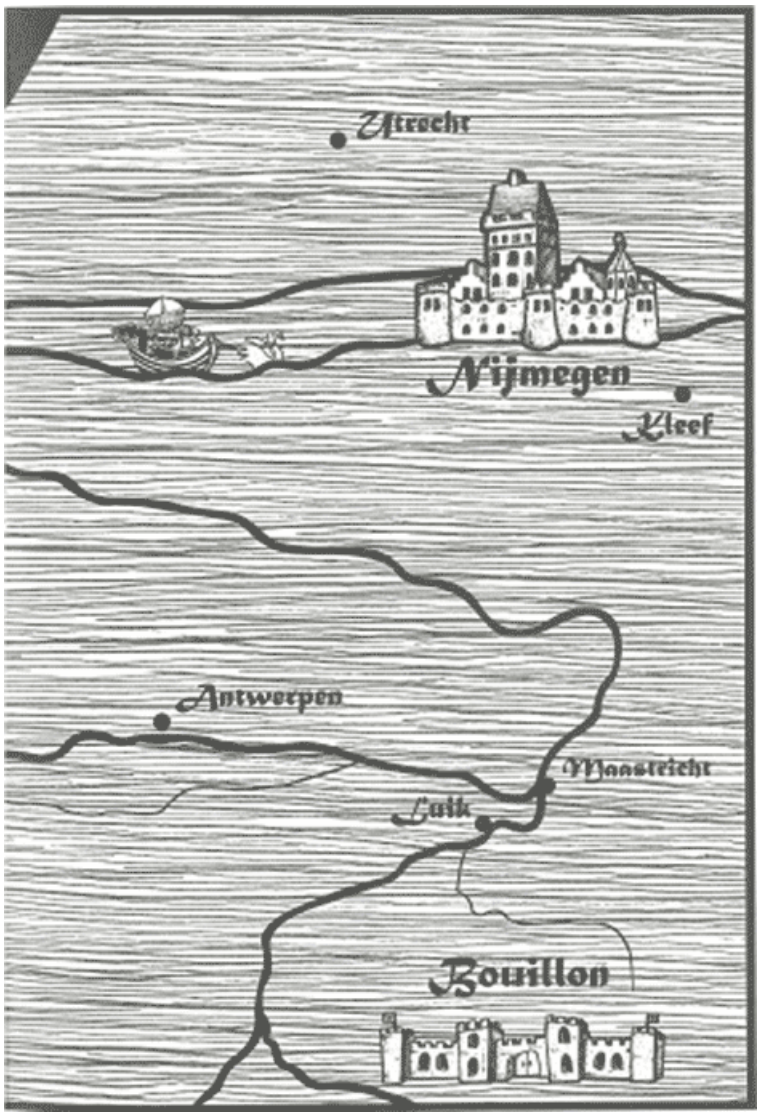
Utrecht
Nijmegen
Kleef
Antwerpen
Maastricht
Luik
Bouillon

Voor Nijmegen, mijn stad
Voor Annemieke, mijn liefste

Wacht, beste lezer!

Voordat je gaat lezen, even dit:

Voor je ligt een vertelling die is geschreven in de Middeleeuwen. Omdat mensen in die tijd anders schreven dan tegenwoordig is het handig om je het een en ander te bedenken voordat je begint. Kort en puntsgewijs zal ik even opsommen wat dat allemaal is. Meer informatie kun je vinden bij de aantekeningen na het verhaal.

Ridderroman

Dit verhaal gaat over een jongen die ridder wordt en allerlei avonturen beleeft. Een vertelling vol moed, trouw en liefde. De vertelstijl is ook anders dan tegenwoordig. Laat je niet afschrikken door al te lange zinnen en formuleringen.

Refreinen

De Zwaanridderverteling wordt op allerlei plaatsen onderbroken door gedichten, rederijkersrefreinen. Deze zijn tamelijk ingewikkeld geformuleerd - al heb ik ze ook hertaald -, maar je hoeft ze niet per se te lezen om het verhaal goed te begrijpen. Je kan ze best overslaan.

Religie

In de Middeleeuwen speelde het christelijke geloof een buitengewoon belangrijke rol in het dagelijks leven van de mens. Dat lees je ook duidelijk terug in dit verhaal. Religie speelde een zeer positieve rol in het leven van velen; allerlei mensen waren oprecht gelovig en te goeder trouw. Helaas zijn veel mensen ook misleid; zij hebben gedood in de naam van God, zoals tijdens de kruistochten. Helias wordt in dit boek opgevoerd als de grootvader van Godfried van Bouillon, leider van de eerste kruistocht.

Als je dit boek leest, bedenk dan dat de schrijver een product was van zijn tijd en de kruisvaart een geweldig idee vond. Ik vind dat niet. Integendeel.

Rechtspraak

Twee keer moet de held Helias vechten tegen een kwaadgezinde ridder. In de Middeleeuwen geloofde men dat de winnaar van deze tweestrijd gelijk had in het geschil: God zou alleen de rechtvaardige laten winnen.

Nijmegen

Voor een belangrijk deel speelt het verhaal zich af in Nijmegen. Op het Valkhof om precies te zijn, waar vroeger een keizerlijke burcht stond. Die plek is tegenwoordig ook een plaats van vrede, want de Sint Nicolaaskapel (het oudste stenen gebouw van Noordwest Europa) doet onder meer dienst als vredeskapel.

Daar is zelfs nu nog een tekst te lezen die oproept tot vrede en om ‘voor altijd het waanzinnige middel oorlog uit het denken van mensen te bannen.’[1]

Hopelijk beleef je veel plezier aan dit verhaal, zoals al zoveel mensen voor jou dat hebben gehad. Het verhaal is het nog steeds waard om gelezen te worden, hoe oud het ook mag zijn.

Martijn Wijngaards
Nijmegen, september 2004

Eindnoten:

1 Boshouwers 2003, p. 66-67

Proloog

Algemeen wordt 't gezegd onder priesters en leken
God is in Zijn werk altijd de beste gebleken
Door Hem gebeuren er dagelijks allerlei dingen
Waarover je nog wel eens hoort vertellen en zingen
Zoals van de Zwaanridder die wonderen verrichtte
Die door twee keer te vechten vrede stichtte
Als een dapper ridder, het is echt waar:
De eerste keer vocht hij - luister naar mij -
Voor de eer van zijn moeder, want het is zij
Die een slechterik van veel kwaads betichtte
Deze strijd won hij toen en nog veel meer
De andere vocht deze edele heer
In Gelderland, mooist van alle landen
Winnen deed hij ook die volgende keer
En kreeg het hertogdom Bouillon in handen
Hetwelk hij bestuurde zonder schande
Zoals men het u hier nog zal verklaren
In de nu volgende historie; open je verstand
Voor duistere harten wordt het wel zwaar
Het is echt gebeurd, alles is waar
Lees deze historie, rein en goed
Een verhaal als dit geeft de burger moed
Maar zoals jij, mijn vriend, wel zult denken
Lange prologen zijn haast nooit geschenken
Lange maaltijden worden veel meer geprezen
Dus laat ik maar zeggen: veel plezier met lezen!

Hoe Koning Oriant op jacht ging naar een hert en bij een bron met de mooie Beatrijs sprak

In oude verhalen en kronieken lezen wij dat het land van Lillefoort vroeger een koninkrijk was. Sommigen beweren dat het land in Vlaanderen lag[2] met de steden Rijssel, Duway en Orchy. Ooit regeerde er een koning, Pyrion genaamd. Zijn echtgenote, Matabrune, was een ellendige vrouw, die naderhand veel ellendigs uithaalde, zodat ze ook op ellendige wijze aan haar einde kwam: ze werd namelijk aan een staak verbrand. Koning Pyrion had bij zijn vrouw een zoon - Oriant - die na de dood van zijn vader tot koning van Lillefoort werd gekroond. Hij regeerde in vrede.

Op een dag reed koning Oriant met zijn heren naar de jacht, om zich te ontspannen. Toen zij buiten de stad kwamen, zagen zij in het bos een hert lopen. De koning achtervolgde het dier fanatiek tot aan een mooie rivier. Het hert sprong daar in, zodat het bevrijd was van de koning. Oriant keerde terug toen hij dat zag. Hij kwam bij een bron, waar hij afsteeg en onder een boom ging zitten om uit te rusten.

Terwijl hij daar alleen zat, kwam er een hele mooie, edele jonkvrouw aan. In haar gevolg waren vier dienstmaagden, een ridder en twee knechten. Omdat Oriant honden bij zich had, zei ze tegen hem: ‘Heer, waarom bent u komen jagen op mijn grondgebied? En wie heeft u daarvoor toestemming gegeven? Ik heb het hert wel gezien waarop u jaagde en dat in het water ontsnapte. Als u had het gevangen, zou het niet in uw handen gebleven zijn. Ik vind dat u zich moet verontschuldigen voordat u vertrekt van hier!’

Oriant hoorde de schone Beatrijs spreken en bekeek haar. Hij werd op slag verliefd op haar. Vervuld van de gedachte om haar tot vrouw te nemen, antwoordde hij:

O vlam van liefde, met door en door stralende ogen
Waardoor die van mij in vuur en vlam vlogen...
O schoonste schoonheid van al het schoon
U hebt mijn hart uit mijn lijf getogen
Ik geef het u met mijn knieën gebogen
Alles van mij - hart, goed, eer - is uw loon
Uw schoonheid zal schitteren op de troon
Sierlijker dan zon en ook de maan
Ik beloof u mijn trouw, helder van toon
Om tot de dood toe in uw dienst te staan.

Alle vrouwen ter wereld, ooit geboren
Die in het vroeger, nu of de toekomst behoren
Of die geboren worden tot de doemsdag toe
(En dit heb ik onder ede gezworen)
Zijn niet zo mooi als u, jonkvrouw Beatrijs
Onder wiens betovering ik ben - ik weet niet hoe
Ik zal eten of drinken, wat ik ook doe
Mijn vurigste gedachten zullen over u gaan
Dus wil ik niets anders, dan wat ik nu doe:
Om tot de dood toe in uw dienst te staan.

Mocht met mij iets fijns of voorspoedigs gebeuren
(Dat u mijn aanzoek goed wilt keuren)
Dan ga ik van blijdschap de wereld rond
En stort mij in wilde avonturen
Ik geef u mijn leven, goed, bloed en blessure
O schone Beatrijs, lieflijke rode mond
De vurige liefde doorbakt de grond!
Uit mijn hart, dat altijd dapper zal slaan:
Ik begeer niet anders dan nu! Terstond!
Om tot de dood toe in uw dienst te staan.

Prince
Boven alle prinsessen uit de wereld wijd
Draagt u in liefde de opperste vaan
God gaf u bijzonder veel schoonheid
Dus begeer ik niet anders dan voor altijd
Om tot de dood toe in uw dienst te staan.

Geheel bevangen door de liefde voor haar was hij van plan om haar als zijn vrouw te nemen. Vriendelijk zei hij: ‘O, schone bloem! Ik zou niet graag tegen uw wil ingaan. Maar waarom mag ik niet in dit land komen voor mijn eigen plezier? Ik ben de heer van uw vader, die dit land bij mij in leen houdt. Want ik ben koning Oriant van Lillefoort. Hier is niemand, heer noch vrouw, die niet trouw moet beloven aan mij. Dus eigenlijk wil ik dat ú zich zult verontschuldigen tegenover míj, omdat u míj ten onrechte hebt berispt.’

Toen de ridder in Beatrijs' gevolg, Savari, dit hoorde, sprong hij meteen van zijn paard. Hij knielde voor zijn koning, groette hem en zei: ‘Heer koning, als het u behaagt, vergeef mijn vrouwe wat zij zojuist heeft misdaan. Zij herkende u niet toen ze u aansprak. Zij bekent dat alles wat zij bezit tot uw dienst staat.’

Daarop zei de koning: ‘Het is vergeven, maar toch zal zij zich moeten verontschuldigen Maar dat zal ze niet erg vinden, want haar schoonheid en haar

manieren hebben mijn hart geheel en al gevangen.' En tegen haar zei de koning: 'O, zeer schone jonkvrouw, wilt u mijn bruid worden, zodat ik u kan kronen tot koningin van Lillefoort?'

Toen antwoordde de jonge maagd geheel verlegen:

Ik ben beschaamd, kan nauwelijks spreken
Aan de innerlijke strijd ben ik haast bezweken
Door de grote eer die u mij nu biedt
Ik voel schaamte mijn hart en mijn lijf doorsteken
Het herstel moet nog bekeken; mijn hart zal breken
De schaamte die mijn ziel en lijf door schiet
Oriant - een betere koning is er niet -
Voor uw mooie woorden ben ik te klein
En u te groot, als men de zaak goed beziet
Ik ben u onwaardig en wat u mij biedt
Dus smeek ik u, edele koning, laat mij alleen zijn
Iemand als u vind vast iemand meer waardig en fijn
Dan ik, die u zegt te beminnen door Venus' leer
Ik vind mij onwaardig voor die grote eer.

Ik ben onwaardig voor uw hoge minne
Zoals u merkt mag ik die niet winnen
Ik ben té laag van afkomst, heb té weinig macht
Om op u te zetten mijn zinnen
Aan een relatie met u kan ik niet beginnen
In leed stort ik mij dan met kracht
Men zegt wel vaker, wees erop bedacht
Dit is waarachtig: dat wie te hoog stelt
Zijn zinnen in het minnen groot lijden wacht
Zoiets gedaan, slaak ik vast menig jammerklacht
Wees niet boos, heer koning, boven mij gesteld
Ik ben slechts een dienstmaagd, op u wacht
Een grotere, machtigere vrouw. Een andere keer.
Ik vind mij onwaardig voor die grote eer.

Heer koning, bedankt voor uw mooie groet
Hopelijk is God voor u altijd goed
En laat Hij uw eer en voorspoed rijzen
Ik, kleine Beatrijs, heb minder waardig bloed
Zonder bedrog! Ik bedoel het goed!
Wil ik hier, koning, mijn gevoelens belijden

(Elk edel hart moet men namelijk prijzen
Want altijd verspreiden die eer en deugden
Want die behoren tot de mooie en de wijze
Een kroon zal naar hun hart verwijzen
Daardoor verwerven zij vele vreugden)
Als ik mij ooit al op uw liefde verheugde
Voel ik nu liefde, meer en meer
Ik vind mij onwaardig voor die grote eer.

Mijn prins, mijn koning, als uw onderdaan
Doe ik trouw en goed wat u vraagt. Altijd!
Als uw arme dienstmaagd - met eer gedaan -
U bent veel te machtig. Ik ben slechts een meid
Ik zeg dus tegen elke vrouw en heer:
Ik vind mij onwaardig voor die grote eer.

Toen nam koning Oriant haar bij de hand en zei: ‘Ik beloof u uit ridderlijkheid dat ik geen ander zal trouwen dan u, zo lang u leeft.’

Eindnoten:

2 Over Lillefoort (onder meer Rijssel -Lille- volgens de Middelnederlandse titel): in de oorspronkelijke Oudfranse tekst (zie de aantekeningen bij dit verhaal) is er sprake van het land Illefort, maar waar dat ligt wordt niet gemeld.

Hoe de konging de schone Beatrijs met zich meebracht toen hij van de jacht terugkwam

Nadat deze overeenkomst gesloten was en met een eed bezworen, bracht Oriant de mooie Beatrijs naar Lillefoort, om daar het bruiloftsfeest te vieren met allerlei feestvuren en andere genoegens. Matabrune hoorde dit en zij kwam hem chagrijnig tegemoet. Toen Oriant haar zag komen, begon hij te lachen. Hij hoorde zijn moeder morren, maar zei: ‘Wees blij, want ik heb de mooiste vrouw ter wereld gevonden. Ze is wijs en eerbaar. Mijn hart behoort haar toe.’

Toen zei de moeder, uit een kwaad hart: ‘Lieve zoon, u doet mij weinig genoegen, want ik merk nu pas uw onwetendheid. U vernedert zich door een simpele jonkvrouw als zij te nemen. Zij is u niet waardig, want u had de machtigste vrouw ter wereld kunnen krijgen. Bovendien zullen na u haar kinderen uw rijk bezitten.’

‘Moeder,’ zei Oriant. ‘Ik ken niemand die ik leuker vind dan zij. Dus vraag ik u, dat u ook met haar tevreden zult zijn. Want als God het wil, zal zij mijn koningin zijn.’

‘Lieve zoon, als u het wil moet het ook wel mijn wil zijn.’ Deze woorden zei ze met haar mond, al dacht haar hart iets anders, want ze bleef hierom voortdurend boos. De hele tijd peinsde ze erover hoe ze hen alsnog van elkaar zou kunnen scheiden.

De volgende dag, 's morgens, ging Oriant met pracht en praal naar de kerk, net als Beatrijs, waar ze werden gekroond. Daarna keerden ze terug naar het hof, waar zij een groot feest vierden. Maar de moeder had nog altijd nijd in haar hart, al toonde ze van buiten blijdschap.

Kort hierna werd Beatrijs door een natuurlijke band met haar man verbonden. Toen hij hoorde dat zij zwanger was, was hij zeer blij en al zijn onderdanen met hem. Op een zeker moment verbleef Beatrijs in hun paleis en zag hoe een tweeling werd gedoopt. Heimelijk riep ze de koning en zei: ‘Ik verwonder mij zeer over wat ik daar zie. Die vrouw daar heeft twee kinderen tegelijk ontvangen en gebaard. Ik denk niet dat een vrouw twee kinderen kan krijgen zonder twee mannen te hebben.’

Daarop zei de koning: ‘Dat kan zeker wel gebeuren, want bij Gods genade en die van de natuur is het zelfs mogelijk dat een vrouw van één man zeven kinderen tegelijk kan ontvangen.’

Zo leefde de koning enige tijd gelukkig. Toen vielen vijanden zijn volk aan en pakten stukken grondgebied af. Dat werd hem bericht, maar door de liefde van zijn koningin bleef hij nog zes maanden lang thuis. Totdat zijn vijanden zo dichtbij waren gekomen, dat hij zijn heren en ridders ontbood zich voor te bereiden om tegen zijn vijand te strijden. Dat gingen zij dan ook doen.

Omdat Beatrijs al behoorlijk omvangrijk was, riep hij zijn moeder Matabrune en zei: ‘Moeder, ik moet opstaan tegen mijn vijanden. Mijn vrouw draagt ons kind. Daarom vraag ik u, doe dit voor mij: bescherm haar en sta haar bij in haar nood en waak over haar als ware het uw eigen dochter. Want ik moet van haar scheiden. Zij zal u eren als haar eigen moeder en onderdanig zijn als uw dochter. Daarom beveel ik haar bij u aan, want ik bemin haar zeer. Zou haar echter iets door uw schuld overkomen, dan zou ik nooit meer van u houden.’

Matabrune sprak: ‘Zoon, u weet wel dat wat u verlangt ook mijn verlangen is. Daarom zal ik goed zorgen voor uw vrouw. Wees gerust, want ik houd veel van haar.’

Toen zei Oriant: ‘Ik dank u zeer en ik geef u het bevel over al mijn zaken. Nu neem ik met eerbied afscheid van u.’ Zo scheidde hij van zijn moeder. Maar de moeder deed niet alles wat ze had gezegd, zoals later zou blijken.

Daarna nam de koning afscheid van zijn vrouw en sprak lange tijd met haar met beweende ogen. Hij omhelsde haar en kuste haar en ze viel bewusteloos ter aarde. Hij tilde haar vriendelijk op en toonde grote droefheid. Zij treurden samen zozeer, dat alle edelen met hen weenden.

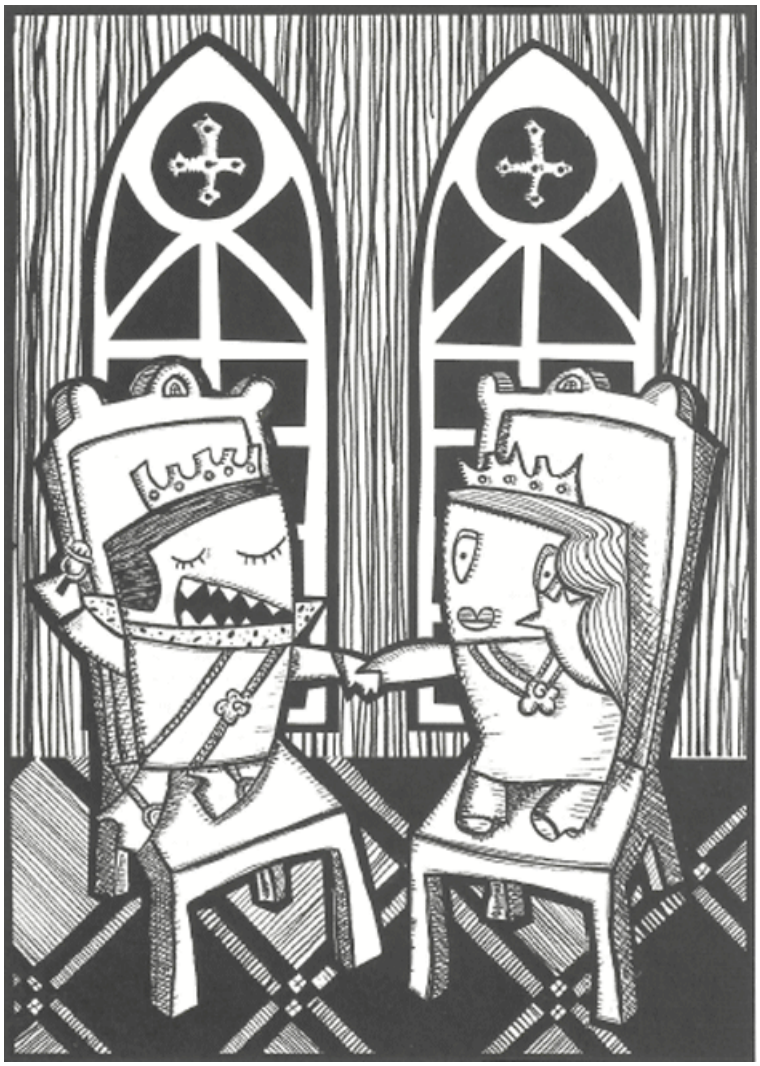

Hoe de koning afscheid nam van zijn koningin en van het kwaad dat Matabrune bedacht tegen Beatrijs

Zo heeft Oriant afscheid genomen van zijn koningin. Hij reed menige mijl om tegen zijn vijand te strijden. Dappere daden verrichtte hij daar, waarvan ik hier wil zwijgen, om bij het verhaal zelf te blijven. Want toen de koning met zijn heren vertrokken was, begon Matabrune kwade plannen te bedenken tegen Beatrijs. Zij liet de vroedvrouw bij zich komen en zei tegen haar: ‘Mijn vriendin, ik heb u hier laten komen voor een speciale zaak. Maar eerst moet u mij beloven dat u hierover met niemand spreekt. Ik zal u zoveel bezittingen geven dat u nooit meer gebrek zult lijden. Toen de vroedvrouw deze belofte hoorde, zei ze: ‘Zeker vrouwe, u kunt mij alle dingen zeggen. Ik beloof u bij mijn trouw dat nooit één mens het weten zal: het zal zijn als een biecht.

Matabrune vertelde: ‘U weet wel dat mijn zoon Oriant met Beatrijs getrouwd is, zonder mijn goedkeuring. Hij heeft haar zo lief, dat hij noch eten noch drinken kan tenzij hij bij haar is. Door haar heeft hij grote schande over het land gebracht. Hierom wil ik graag dat we hem zodanig kwellen dat zij van elkaar weggaan. Zij móeten scheiden. Dit kunnen we vrij gemakkelijk volbrengen, want zij is zwanger.’

De vrouw vroeg: ‘Lijkt het u goed dat ik het kind zal doden tijdens de bevalling? Ik zal de koning zeggen dat zij het opzettelijk heeft omgebracht.’

Matabrune zei daarop: ‘Nee, ik weet iets anders, dat onmenselijker en schandelijker is voor de koning om te horen. U hebt wel gezien dat zij een hele grote buik heeft. Daarom denk ik dat zij twee of drie kinderen zal krijgen. U zult naar haar toe gaan om uw diensten aan te bieden. Als de kinderen geboren zijn, zal Ik net zo veel jonge, pasgeboren honden laten aanrukken als zij kinderen ter wereld brengt. Wij zullen zeggen dat ze van haar zijn gekomen. Daarna geven we de koning en zijn heren te verstaan dat zij gemeenschap heeft gehad met enkele honden. Zo komen wij tot ons doel, want ik heb een dienaar die ik de kinderen zal geven. Hij zal ze wegdragen en ombrengen, zodat men nooit meer iets van hen zal horen.

De vroedvrouw zei toen: ‘Ik zal doen wat u belieft. Deze list zal goed werken en niemand zal ooit merken dat er kwade opzet in het spel is.’

Hoe de koningin beviel van zes zonen en een dochter, die elk een zilveren ketting om hun hals hadden

Toen de tijd gekomen was dat Beatrijs haar kinderen baarde, deed de valse vroedvrouw met de kinderen wat zij en Matabrune samen bekokstoofd hadden. Door een mirakel zouden de kinderen worden behoed, dankzij de macht van God.

Toen de vroedvrouw aan het kraambed gekomen was, liet zij Matabrune halen, die de jonge honden al gereed had. Beatrijs baarde in één keer zes mooie zonen en een dochter. Elk had om de hals een zilveren ketting, waarmee de adel van de moeder wel was bewezen. Maar de bedriegelijke vrouwen bleven bij hun plan om de goede koningin ter dood te laten brengen. Zodra Matabrune de zeven kinderen zag, liet zij ze wegdragen door een kamenier die ze daartoe had overgehaald. Daarna nam ze zeven kleine hondjes, die ze met bloed had ingesmeerd, en legde deze onder de koningin, alsof zij deze had gebaard.

Met luide stem riep de vroedvrouw vervolgens: ‘Och koningin! Wat voor ongeluk is er bij u gebeurd? Ik heb zeven stinkende honden ontvangen, waarvan u bent bevallen!’

Om haar nóg meer te beschamen, zei Matabrune tegen de koningin: ‘Doe deze schandelijke beesten weg! Begraaf de honden in een veld! Laten we dit voorval geheim houden, zodat de koning zijn eer kan behouden.’

Beatrijs was zo uitgeput van de zware bevalling, dat ze niet doorhad welk verraad haar werd aangedaan. Toen zij weer tot zichzelf was gekomen, zei Matabrune tegen haar: ‘O, ongelukkige vrouw! Zie hier de vroedvrouw die van uw lichaam zeven honden ontvangen heeft. Ik heb ze weg laten dragen, om uw grote beestachtige zonde te verhullen! Daarom, zeg het nu! Belijd hier de waarheid en zeg ons of u ooit hebt aangepapt met een of andere hond, of dat u daarmee gemeenschap hebt gehad, waarvan die kleine honden zijn gekomen. Wij zullen de oorzaak verbergen.

Toen de koningin dit hoorde, was ze zodanig bedrukt, dat ze haast flauwviel van verdriet. Nadat ze een beetje bekomen was, smeekte ze de twee vrouwen of zij haar konden tonen wat uit haar lichaam gekomen was. Meteen werden de zeven kleine honden aan haar getoond. Daarover weende de koningin zeer, sloeg zich op het hart en bad om genade voor de misdaad die zij niet had begaan.

Desondanks sprak Matabrune haar kwetsend en vernederend toe. Ze zei: ‘Lelijk wijf! Ze zouden u met recht kunnen verbranden, omdat u het met een hond hebt gedaan!’ Beatrijs huilde: ‘Moeder, nooit heb ik zelfs maar gedacht

aan zoiets. Het is ook niet gebeurd. Doe mij daarom niet meer verdriet dan ik nu al heb. God, die over alles regeert, moet lof krijgen, want Hij heeft de macht om mij en andere mensen te veranderen in beesten. Wat Hem belieft, moet ons believen.'

Toen ging Matabrune weg. De vroedvrouw deed alsof zij een goed hart had en dat zij de koningin wilde troosten: 'Wees niet bedroefd. Er zal u hiervan niets ergs overkomen, want de koning zal van niets weten. Men zal het geheim houden zodat er geen schande van zal komen.' Beatrijs zei: 'Nooit zal de koning mij meer beminnen. Hij zal het me nimmer vergeven en mij laten doden. Als hij mij laat leven en in een of ander klooster wil doen - om God te dienen in berouw en boetedoening - dan zal ik dat doen. Ik zou God vragen om de woede te verzachten die ik mij op de hals heb gehaald. En zo werd Beatrijs overweldigd door grote druk en droefheid.

Hoe Marcus de zeven kinderen naar het bos bracht, hen daar op zijn mantel liet liggen en hoe de kluizenaar Heilias ze vond

Nadat de bedriegelijke vrouw haar verraad had volbracht - zoals hiervoor verteld - riep ze haar dienaar Marcus. ‘Mijn vriend, je moet mij een dienst bewijzen, maar je moet alles geheim houden. De koningin is bevallen van zes zonen en een dochter. Zij zijn elk met een zilveren ketting om de hals ter wereld gekomen. Dit lijkt mij een belangrijk voorteken; zij moeten later wel dieven of moordenaars worden. Daarom wil ik ze nu laten sterven, opdat zij uiteindelijk geen schade kunnen berokkenen. Ik heb haar doen geloven dat zij zeven honden heeft gebaard. Die heb ik laten doden, zodat niemand meer iets hiervan zal vernemen. Neem dus op mijn bevel deze zeven kinderen mee en dood ze, zodat we nooit meer iets van ze vernemen.’ Daarop zei Marcus: ‘Vrouwe, ik zal met deze kinderen doen wat u wenst, zodat er geen moeilijkheden meer van ze komen.’

Marcus besteeg een paard en had de kinderen in zijn mantel. Hij bracht ze buiten de stad in een bos. Midden in het bos steeg hij af van zijn paard en legde de kinderen alle zeven op zijn mantel op de grond. Toen hij zag hoe mooi de kinderen waren, kreeg hij medelijden in zijn hart. Hij bedacht dat zij ieder een ketting droegen toen zij uit het lijf van hun moeder kwamen. De kinderen lachten hem toe. Hij vermoedde dat zij eigenlijk door God uitverkoren moesten zijn om prachtige dingen te doen. Plotsklaps voelde hij dat hij de kinderen moest beschermen. Hij wilde ze geen kwaad doen, maar bad om Gods barmhartigheid en hij sprak:

O God almachtig, ik voel mij bezwaard
Mijn gevoelens zijn van meelijdende aard
Met deze mooie kindjes, jong van dagen
Ik bid Christus, licht van hemel en aard'
Dat Hij u door Zijn mildheid bewaart
Voor toekomstig leed en onbehagen
Dat Hij wonder brengt bij plagen
Dat Hij de vijand die u willen laten sterven
Door Zijn gerechtigheid het vuur in wil jagen
Helaas, arme kindjes, moet ik uw vreugde bederven
Totdat God u ziet. 't Is mij van harte leed!
Dat ik u hier moet laten doet pijn, zoals God weet.

Al laat ik u, mooie kindertjes, hier deze uren
God almachtig beschermt u allen samen
Zoals Hij de jongelingen in brandende vuren
Van gloeiende ovens beschermde hun lichamen[3]
Hij zal - moge Zijn goedheid oneindig duren -
U niet laten versterven, of de dood in sturen
Moge Gods barmhartigheid u besturen
Als ik u hier dood, pleeg ik een bedriegelijke moord
Medelijden doorsteekt mij, zoals het hoort
Ik kan u niet vermoorden, dat u dat niet vergeet
Dat ik u hier moet laten doet pijn, zoals God weet.

Adieu schone kindjes, ik zie u nooit meer
God verlene u voorspoed, gezondheid en eer
Hij zal via u Zijn goedheid laten blijken
Het beste is dat ik naar huis terugkeer
Daar zeg ik dat ik u moest doden zozeer
Maar nee, door mijn meelijden kan ik u niet raken
Och kinders, God hoede u voor kwade zaken
Voor verraders en ook sommige beesten
Die u pijn mochten doen met hun vlijmscherpe kaken
Of voor stormen en kwade geesten
Och jonge bloempjes, mooier dan de meeste
Wie u iets misdoet is bijzonder wreed
Dat ik u hier moet laten doet pijn, zoals God weet.

Prinselijke God, koning van de engelenschare
Breng met Uw liefde hun angst tot bedaren
Zij die van hun familie zijn gescheiden
Mogen zij door Uw genade hulp gewinnen
Dat zij om U te loven hun wonderlijke leven kunnen beginnen
Want wonderen bestaan, zo wil ik belijden
Deze boodschap zal ik van nu af altijd verspreiden
Dus ik klaag uit het medeleven dat liefde heet
Dat ik u hier moet laten doet pijn, zoals God weet.

Marcus nam alle zeven kinderen op, omhelsde ze en kuste ze op hun wangetjes. Al wenende keerde hij terug naar Lillefoort, waar Matabrune hem tegemoet kwam en ze vroeg hem: ‘O, mijn vriend Marcus, heb je mijn wil volbracht, zoals ik u had bevolen? Ik zal u ook laten roepen als mijn zoon Oriant terug is en hij zijn vrouw wil laten doden. Dan zal ik blij zijn en zal mijn leed gewroken zijn.’ Toen scheidde Matabrune van Marcus. Maar daarover zal ik nu zwijgen, om het

te hebben over de 7 kleine kindertjes die in het bos lagen, jammerlijk wenend van de honger. Dankzij de genade van God kwam daar een kluizenaar, Helias genaamd, die in het bos woonde. Hij vond deze zeven kleine kinderen, huilend van de honger. Hij pakte ze op, wikkelde ze in zijn mantel en bracht ze naar zijn kluis. Daar verwarmde en voedde hij ze zo goed hij kon.

Eindnoten:

3 Bijbel, Daniël 3.

Hoe de zeven kleine kindertjes werden gevoed door het wonder van een witte geit, die gezonden was door God

Toen de kluizenaar deze zeven kindertjes had gevoed en verwarmd naar vermogen, vroeg hij zich af van wie ze waren. Zo bad hij nederig tot God:

O God, die almachtig en gezegend bent
U bent met alles en ieder bekend
En beschermt de zwakke ook altijd
Die u dan een krachtige boodschap zendt
Zoals ooit, toen U na Mozes' gebed
Het manna in de woestijn had klaargezet[4]
Om Israël kinderen voedsel te geven
Zendt nu ook voedsel, dat deze kinderen redt
Op dat zij mogen behouden het leven
En dat ze hier na - o Heer verheven -
U van harte mogen dienen, zoals U dat bent gewend
Dat vraag ik U Heer, die alle harten kent.

Zoals U - God almachtig - ons van uw grootheid liet weten
Vijfduizend mannen kregen ooit alle te eten
- De kinderen en vrouwen nog niet meegeteld[5] -
Uit vijf gerstenbroden en twee vissen - zoals wij allen weten
Vol lof heeft eenieder daar gegeten en gezeten
Over dat wonder en Uw trouw is al veel gemeld
Geef de kinderen een wonder, over wie ik zojuist had verteld
Moge Uw genade deze kindertjes voeden
Bescherm ze tegen honger en geweld
Zodat niemand ooit wordt droef te moede
Die in U vertrouwt. Ik vraag alleen het goede:
Dat niets of niemand deze bloempjes schendt
Dat vraag ik U Heer, die alle harten kent.

U, die Israël kinderen voor de farao behoedde
En de leeuwen in de kuil niet met Daniël voedde[6]
U wilt toch hun jonge leven niet bederven?
De zeven kleine kindertjes van wie ik al vermoedde
Dat zij een later zullen doen al het goede
Zij zullen hier zo naakt haast van honger sterven

In dit enge woud zullen zij slechts ellende verwerven
Toch schijnen zij van een goede familie te zijn
U, Heer, zult ze toch de huid niet laten kerven?
U wilt ze toch behoeden voor dood en pijn?
Uw goedheid, Heer, is puur en rein
Of U, almachtige God, Uw genade naar beneden zendt
Dat vraag ik U Heer, die alle harten kent.

O Vader, Zoon, Heilige Geest, prins van victorie
Drie personen, samen één in glorie
Behoed deze 7 kindertjes, hemelse regent
Dat ze zo vaak mogen eten uit uw ciborie[7]
Dat ze ooit worden gevraagd ter consistorie[8]
En dat in de hemel, waar U de heerser bent.
Dat vraag ik U Heer, die alle harten kent.

Dit gebed werd door God verhoord, want door een wonder kwam er een witte geit in de kluis. Deze keerde zich met haar uiers tot de kindertjes en zoogde hen zo natuurlijk als een voedster. Toen wist de kluizenaar dat zij door God was gezonden om de kindertjes groot te brengen. Daarvoor dankte hij God. Dagelijks dronken de kindertjes van de geit, die daarna naar het bos ging om te eten. Dit duurde net zo lang tot zij groot werden en de geit volgden in het bos. Toen zij gekomen waren tot enige kennis van de wereld, maakte de kluizenaar kleine rokjes voor hen van bladeren en van andere dingen die hij kon verkrijgen. Zo gingen zij spelen in het bos en verzamelden vruchten om bij hun brood te eten. Zo werden zij gevoed door Gods genade en de ijver van de kluizenaar, die de aalmoezen met hen deelde die men hem gaf.

Gedurende deze tijd kwam Oriant als overwinnaar terug van de oorlog. Toen Matabrune hoorde dat haar zoon kwam, ging ze hem tegemoet. Ze heette hem welkom en begon te wenen om haar kwaad te volbrengen: ‘Och mijn zoon, welkom thuis. Ik ben zeer blij dat u gezond bent teruggekomen bij uw volk. Maar verder is mijn hart bedrukt door wat uw vrouw is overkomen.’

De koning vroeg: ‘Wat is er gebeurd? Is mijn vrouw dood? Wat is er?’

Zij zei: ‘Nee, maar het is zo schandelijk dat ik het u haast niet durf te vertellen omdat het zo lelijk is. Het is mij liever dat een ander het u had gezegd, want al uw dienaars weten het al.’

Daarop zei de koning: ‘Ik heb liever dat u het me zegt dan iemand anders.’

‘Ik meende dat uw vrouw een kind van u zou krijgen, maar zij ontving het van een hond. Hoe schandelijk! Hier is de vroedvrouw die van haar zeven kleine hondjes heeft gekregen. Ik heb ze laten weggooien, zodat men van niets zou weten. Hierom kunt u Beatrijs met recht laten doden en verbranden.’

De vroedvrouw stond naast Matabrune om haar leugen kracht bij te zetten. De koning was zeer bedrukt toen hij dit hoorde en vroeg waar zijn vrouw was. Matabrune zei dat zij was opgesloten in haar kamer. Van schaamte durfde ze daar niet uit te komen.

De koning ging toen naar zijn kamer met een ridder die hij zeer vertrouwde en zei: ‘Helaas, wat een groot leed is mij overkomen! Mijn vrouw heeft zeven honden gekregen. Dat is vreselijk, de beesten! Zij, van wie ik meende dat ze de eerzaamste en mooiste van alle vrouwen was... Zij heeft me verraden! Door haar ben ik onteerd! Wee het kwade uur waarop ik ben geboren! Waarom liet God mij niet verslaan door mijn vijanden? God, wil mij toch helpen! Wee degene die me dat aanraadt: ik begeer niet meer om bij haar te komen, die ik zo zeer beminde.’

De ridder die bij de koning was, had hem graag getroost, maar Oriant ging op bed liggen, waar hij uiteindelijk van verdriet en ellende in slaap viel.

In een andere kamer zat de edele vrouwe Beatrijs, niet minder verdrietig. Tot haar kwam een schildknaap, die haar lang had gediend, om te zeggen dat de koning thuisgekomen was. Daarover was ze zeer ontdaan. Ze vroeg of er al over haar was verteld. Hij vertelde haar alles wat de bedriegelijke Matabrune aan de koning had gezegd. Door pijn bewogen riep Beatrijs God Almachtig aan:

O God van het hemelrijk, mijn toeverlaat
Die voor ons welzijn de Verlosser heeft gezonden
Ik heb U altijd een Goede Vader gevonden
Wat is de oorzaak? Welke misdaad?
Of welk vijandig kwaad
Waarmee ik U of Uw Zoon kon verwonden?
Of iets dat mensen niet toestonden?
Wat zijn de daden? Wat zijn die zonden
Waardoor ik de vriendschap met mijn heer kwijt moest zijn?
Dat uit mijn lichaam konden komen zeven honden?
Helaas! Ik heb nog nooit iets zó erg gevonden!
Alles dat ik nog heb is zware pijn
O goede God, stralend als een robijn
Verleen mij dat ik mijn mans liefde weer win
Dat smeek ik U, Zoon van de Hemelse Koningin.

O Jezus Christus, tot opperste Heer gekroond
Die als Verlosser bij ons heeft gewoond
En onze zonden hebt weggewassen met Uw Bloed
Zodat wij geluk kregen en voorspoed
Uw gezegende Moeder werd niet bepaald beloond

Haar verdriet maakte van haar tranen een vloed
Dat besef ik heel erg goed
Ik bid U, Heer - als een warme gloed
Is Uw liefde - Mogen al mijn zonden
Worden afgewassen? Geef mij moed.
Anders is de wraak van mijn vijanden zoet.
Dat vraag ik U, door Uw vijf wonden[9]
O Gods grote schat, als troost naar ons toe gezonden
Wees mijn advocaat, dan ben ik Uw vriendin
Dat smeek ik U, Zoon van de Hemelse Koningin.

Zowaar als U, Heer, door Uw nieuwe leven
Uw moeder zo troost heeft gegeven
Op de paasdag. U toonde Zich op grootse wijze
Door voor iedereen te herrijzen
Zonder tussen apostelen en vrouwen onderscheid aan te geven
Ik weet U zult eenieder prijzen
Wiens hart U de hoogste eer wil bewijzen
Ik, onwaardige dienares, van woorden klein
Roep U aan, de meest hoge en meest wijze
Ik smeek U - ik wil echt niets van U eisen -
Laat mijn man weer mijn vriend zijn
Nooit wilde ik hem oneer bezorgen of pijn
Ook iets kwaads had ik nimmer in zin
Dat smeek ik U, Zoon van de Hemelse Koningin.

Prinselijke prins der engelenscharen
Wilt U mij bewaren?
Zet Uw bescherming over mij nog even voort
Spreek slechts één woord
Dat mijn man mij zijn vriendschap weer geeft
Zolang ik besta en hij leeft
U kent mijn onschuld, ga toch alstublieft akkoord
U heeft mijn gebed nu aanhoord
Troost mij, Christus, wees mijn comfort
- Want ik heb verdriet, van einde tot begin -
Dat smeek ik U, Zoon van de Hemelse Koningin.

Eindnoten:

4 Bijbel. In Exodus 16:14-15 belooft God Mozes dat hij het brood uit de hemel zal laten regenen voor de hongerige Israelieten - wat later ook gebeurt.
5 Bijbel, Matteüs 14:15-21
6 Bijbel, Daniël 6:17-24
7 De beker waarin hosties worden bewaard in de katholieke kerk.
8 Een vergadering van bisschoppen, voorgezeten door de paus. Het hoogst haalbare in de katholieke kerk. Hier bedoelt Helias echter dezelfde vergadering in de hemel; een nog hoger doel dus.
9 Jezus had na Zijn kruisiging vijf wonden: aan Zijn handen, aan Zijn voeten en doordat Hij in Zijn zijde werd gestoken door een Romein (Bijbel, Johannes 19:34).

Hoe Koning Oriant met zijn raad vergaderde om te besluiten wat hij moest doen met zijn koningin, die ten onrechte was beschuldigd door zijn moeder Matabrune

Hierna vergaderde de koning met zijn raad van geestelijke en wereldlijke heren. Hij sprak: ‘Ik heb u allen laten komen vanwege mijn koningin. Mij is gezegd dat ze met een hond geslapen heeft. Daarom zou ik mij schamen als ik haar als vrouw zou moeten houden. Ik wil het beste advies dat u mij kunt geven.

Een wijze man, een bisschop, werd aangewezen om als eerste het woord te voeren. Hij zei: ‘Heer koning, met uw goedvinden, en die van u, heren, zal ik u zeggen wat ons allen het beste lijkt te doen met uw koningin - van wie men zegt dat ze 7 honden heeft gekregen. Ik verzoek u dat ze niet zal sterven. Het is mogelijk dat, terwijl ze sliep, een of ander beest is gekomen. Buiten haar medeweten om kan de hond deze overspelige daad gepleegd hebben. Hierom is zij niet schuldig. Ook uw edele lichaam heeft bij haar gelegen, na het voltrekken van het huwelijk. Het dunkt mij - bij uw waardigheid - dat u haar niet zult laten doden, maar dat u haar gevangen zult houden op een eervolle plaats, tot dat God van Zich laat horen. Hij is een Eerlijke Rechter. De waarheid zal nog wel geopenbaard worden.

Door deze raad was de koning erg opgelucht. Het was hem zo het meest aangenaam, omdat hij nog altijd zeer veel de koningin hield. Toen stond een andere ridder op, die op erg beschuldigende toon zei: ‘Heer koning, wilt u deze vrouw laten leven, die u zo'n grote schande aangedaan heeft? Indien zij altijd gevangen blijft, mag u nooit meer een andere vrouw trouwen en zal uw koninkrijk blijven zonder uw erfgenaam. U zou haar moeten laten verbranden! Dat heeft ze wel verdiend! U kunt dan met een ander trouwen, zodat u meteen alle verdriet kunt vergeten.’

De koning vond deze raad maar niets. Hij besloot en sprak als iemand die de koningin wilde beschermen: ‘Mijne heren, of zij de dood schuldig zijn, zo heb ik beloofd - en dat beloof ik nogmaals - dat ik na haar dood nooit meer een andere vrouw zal trouwen. Voor geen goud ter wereld.’

Daarop besloten de heren dat zij gevangen zou blijven, zoals de bisschop het verwoord had. Ze werd gevangen gezet op een eervolle plek, alwaar ze door twee ridders werd behandeld als een koningin. Toen Matabrune hoorde dat de bisschop zich hiervoor uitgesproken had, begon hem te vervloeken en allerlei schandelijke dingen over hem te roepen.

Niettemin leidden de twee ridders Beatrijs met zachte hand naar een mooie kamer die als gevangenis zou gaan dienen. Ze vertelden haar hoe de raad had besloten en hoe de koning haar van de dood had bevrijd. En hoe hij alle mensen had opgedragen dat ze haar eervol zouden dienen. Toch bleef ze jammerlijk wenend opgesloten in haar kamer. Maar vaak gebood ze een dienaar om naar de koning te gaan om hem te groeten en hem te bedanken voor de genade die hij haar had verleend, na de grote misdaad waarvan men haar betichtte. Zij beloofde altijd voor hem te bidden.

En zo bleef zij opgesloten tot de tijd dat een van haar zes zonen, Helias geheten, oud genoeg was en haar verloste uit de gevangenis.

Hoe de kluizenaar de zeven kleine kindertjes doopte en hoe één van Matabrunes jagers hen zag spelen in het bos bij de kluis

Ik wil koning Oriant en de koningin nu even verlaten en weer verder vertellen over de zeven kindertjes in het huisje van de kluizenaar. Nadat deze kinderen op beklagenswaardige wijze waren gevoed door de witte geit - die door een godswonder was gezonden - doopte hij ze allemaal. Onder de zeven kinderen was er één die hij zodanig liefhad dat hij hem Helias noemde, naar zichzelf. Gedurende hun jeugd liepen de kinderen in het bos, gekleed in een rokje van bladeren, blootsvoets en blootshoofds. Ze waren altijd samen.

Op een dag kwam een jager van Matabrune, Savari geheten, jagen in het bos waar de kluizenaar woonde. Zo wilde God, Schepper van al dat leeft, dat deze jager de zeven kinderen zou vinden. Zij zaten onder een boom en hadden elk een zilveren ketting om hun hals. Onder deze boom vonden zij appels die zij aten met wat brood. De jager werd vrolijk toen hij ze zag en groette ze vriendelijk. Maar zij antwoordden hem niet en liepen weg voor hem. Hij volgde ze tot de kluis, omdat hij wilde weten van waar zij kwamen. Toen de kluizenaar hem zag, zei hij: ‘O goede vriend, ik bid u om Gods wil dat u deze arme, kleine kindertjes geen kwaad doet.’

‘Nee, vertrouw mij,’ zei de jager. ‘Maar ik verwonder mij over hun armzalige uiterlijk en ook om de zilveren kettinkjes die ze om hun hals dragen.’

Daarop zei de kluizenaar: ‘Mijn vriend, zoals u ze ziet, zo heb ik ze gevonden. Klein - pasgeboren nog - in het bos. Om ze te voeden kwam als bij mirakel een witte geit die ze gedurende drie jaren haar eigen melk gegeven heeft. Daarna heb ik ze zo goed ik kon in leven gehouden, in zomer en winter.’

‘God zal u belonen,’ zei de jager en ging weg van de kluizenaar.

Toen hij weer in Lillefoort gekomen was, vertelde hij Matabrune dat hij de zeven kinderen in het bos had gevonden. Elk met een zilveren ketting om, spelend onder een boom. Matabrune was daarover verwonderd. Ze wist heel goed dat het de zeven kinderen waren die koning Oriant had gekregen bij Beatrijs. Zij meende dat ze dood waren. Maar God, die iedereen beschermt die Hem dienen, had ze behoed voor alle kwaad. Matabrune was daarover heel boos, ontbood in het geheim de jager en zei hem: ‘O mijn vriend, voor geen goud had ik dit nieuws willen horen. Maar wil je mijn vriendschap verdienen, dan neemt u de metgezellen mee die u wilt en moet u de zeven kinderen doden. Als u ze niet wil

ombrengen, dan laat ik ú meteen doden. Als u het wel doet, zal ik u belonen en u zult nimmer meer gebrek lijden.' Hij zei: 'Ik zal ze doden, zoals u wilt en u zult weten dat het werkelijk is gebeurd.'

Toen ging Matabrune buiten zichzelf van woede naar Marcus - degene die zij eerst had bevolen om de zeven kinderen weg te dragen om te doden - dat had hij toen niet gedaan uit medelijden. Daarom stak zij hem beide ogen uit.

Hoe de jager Savari, door op bevel van Matabrune, wegging om de zeven kinderen te doden en hoe zij in zwanen veranderden

Op bevel van van Matabrune nam de jager Savari zeven mannen mee om de zeven kinderen te doden. En deze jager kwam in een dorp waar hij en de zeven anderen een grote toeloop van mensen zagen. Zij gingen daar heen en vroegen wat daar te doen was. Hun werd gezegd dat men in overeenstemming met de wetten een vrouw ging verbranden, omdat zij haar kind gedood had. Savari ging daar weg en dacht meteen aan Matabrunes opdracht: om de zeven kindertjes te doden. Hij zei: 'Zie hier een goede spiegel voor ons, want men gaat deze vrouw verbranden omdat zij haar kind gedood heeft. Welk oordeel zal ons ten deel vallen als wij de zeven kinderen doden met de zilveren kettingen om de hals, die ik in het bos gevonden heb? Wie hun enig kwaad wil doen, moet wel heel gemeen zijn!'

Nadat de jagers hadden toegekeken hoe deze vrouw werd terechtgesteld, spraken ze af: 'Wij willen de kinderen niets misdoen, maar wij zullen ze de kettingen afnemen. Deze brengen we naar Matabrune als bewijs dat ze dood zijn.' Dit leek hen allen een goede gedachte en zij gingen het bos in tot aan de kluis waar de zeven kinderen woonden met de kluizenaar. Tegelijkertijd was de oude kluizenaar uit bedelen in het naburige dorp. Eén van de kinderen had hij met zich meegenomen om het brood te dragen dat men hem zou geven.

De kinderen begonnen jammerlijk te roepen van schrik. Savari zei: 'Wees niet bang. Wij zullen jullie geen kwaad doen!' Toen namen ze de kettinkjes van hun halzen af. Zij hadden dit nog niet gedaan, of de kinderen veranderden in witte zwanen, door toedoen van God. Zij vlogen in de lucht boven het bos, klagend en jammerend. Daarvan schrokken Savari en zijn gezellen zo zeer dat ze flauwvielen.

Toen ze weer opstonden, beefden ze nog van schrik en zeiden:

O God, die alle dingen volstrekt doorziet
Wie het weet, mag zeggen wat hier is geschied
Deze zes kinderen zijn veranderd in zwanen
O valse Matabrune, u vertrouwen we niet
Door u hebben wij groot verdriet
Gods woede zal ons vervullen met tranen
Dat wij hier ooit kwamen om te doen enig kwaad!
O God almachtig, wreek dit bedriegelijke verraad!

Hier moet wat wonderlijks zijn bedacht
Hier toont God ons een staaltje van zijn macht
Wat hier gebeurt zijn wonderlijke zaken
Gods wordt als hoge mogendheid door ieder geacht
Maak voor deze zevenling het lijden zacht
Wat moest Matabrune het ons toch zwaar maken!
Vel Uw Oordeel over de bedenker van dit kwaad!
O God almachtig, wreek dit bedriegelijke verraad!

Al waren onze harten van zonden versteend
God had hopelijk niet bedacht dat iemand meent
Deze kinderen te moeten vermoorden
Foei Matabrune, roepen wij welgemeend
U bent de laatste die lacht, de eerste die weent
U dacht toch niet dat iemand deze hartjes doorboorde?
Of - O opperste regent - dat iemand hun leven verstoorde?
Straf de schuldige aan van deze grove misdaad
O God almachtig, wreek dit bedriegelijke verraad!

Prince
Prinselijke Vader, met de hoogste glorie
Zorg dat U deze kindertjes weer veranderen laat
Wij bidden u, houdt ons hartelijk in memorie
O God almachtig, wreek dit bedriegelijke verraad!

‘Laten we van hier weggaan, want we zijn hier te lang geweest. Wij hebben slechts zes kinderen gevonden. Al hadden wij ze levend gevonden, wij zouden ze niets misdoen. Maar om Matabrune te kunnen antwoorden, zullen we haar deze zes kettingen brengen en zeggen dat we de zevende onderweg zijn verloren.’

Zo zijn ze teruggegaan naar Matabrune en zeiden dat zij de zeven kinderen hadden gedood. Zij gaven haar de zes kettingen als bewijs en zeiden dat de zevende verloren was. Matabrune was daarover buiten zinnen van woede. Om haar tevreden te stellen, boden zij haar zoveel geld als de ketting waard was. Daarmee was ze al weer wat tot rust gekomen. Toen Matabrune de kettingen had, ontbood zij een goudsmid om er een drinkbeker van te laten maken.

Toen de goudsmid één ketting in het vuur had gelegd, om te kijken of het goed zilver was, werd de ketting zó zwaar, dat hij meer woog dan alle zes kettingen samen. Verwonderd als hij was, gaf hij de vijf andere kettingen aan zijn vrouw, die ze bewaarde in haar geldkist. De ketting die gesmolten was, bleek zwaar genoeg om twee drinkbekers te kunnen maken, zoals Matabrune er één begeer-

de te hebben. Zo maakte hij twee zilveren drinkbekers van deze ketting. Hij hield één beker met daarin de andere vijf kettingen, tot een moment dat door God gegeven was, zoals u nog zult horen.

Hij bracht Matabrune de andere drinkbeker. Zij verwonderde zich erover dat hij zo'n grote beker had kunnen maken van zo weinig zilver, dat ze hem te hebben gegeven.

Hoe de kluizenaar bij zijn kluis terugkeerde met zijn petekind

Nadat de kinderen waren veranderd in witte zwanen, kwam de kluizenaar met de jonge Helias terug bij zijn kluis. Zij konden de andere zes kinderen niet vinden die zij thuis hadden achtergelaten. Ze werden erg bezorgd. De kluizenaar zocht aan de ene kant en de jonge Helias aan de andere. Zij speurden het hele bos door tot aan de avond. Maar zij vonden hen niet en daarvan ze waren erg bedroefd.

's Morgens begon de jonge Helias zijn broers en zuster weer te zoeken. Toen hij huilend bij het water kwam, zag hij daar zes mooie zwanen, die zijn broers en zus waren, veranderd door Gods wil. Maar hij wist dat niet. Toch kreeg hij een vertrouwd en blij gevoel bij het zien van de zwanen. Hij ging naar hen toe en zij kwamen hem feestelijk onthalen. Hij gaf ze het brood hij had en aaide ze over hun lijf alsof het doodgewoon was.

De kleine Helias ging hun alle dagen bezoeken en hij bracht het brood dat hem om Gods wil werd gegeven. Toen de kluizenaar vernam dat hij nogal vaak aan het water ging spelen, vroeg hij hem wat hij daar deed. De kleine Helias vertelde de kluizenaar dat hij zes mooie zwanen had gevonden die hem een niet te verwoorden vriendschap bewezen.

Deze Helias was mooi en jong, sterk en gracieus. Er was geen beest in het bos dat hij niet kon bijhouden. Zijn gedrag was ook voorbeeldig, zodat de kluizenaar van plan was om hem priester te maken met de bestemming om God te dienen. Dit was de bedoeling van de kluizenaar tot aan de tijd dat de engel hem berichtte dat God andere plannen met hem voorhad, zoals hierna wel bleek.

Hoe Matabrune valselijk bewees dat de koningin overspel had gepleegd met een hond

Beatrijs zat nog altijd gevangen, maar desondanks loofde zij God niet minder. En Matabrune zocht nog voortdurend naar mogelijkheden om haar ter dood te brengen. Zij kocht een ridder om, Macharis geheten. Die beweerde dat Beatrijs tegen hem had bekend dat ze daadwerkelijk met een hond geslapen had, waarvan ze die zeven jongen had ontvangen. Ze was zelfs van plan om de koning en zijn moeder te vergiftigen!

Zoiets had de goede Beatrijs natuurlijk nooit bedacht, want zij had haar heer zo lief als nog nooit een vrouw een man had liefgehad. Daarom zou zij haar man nooit enig ongeluk willen aandoen.

Toen de koning deze bedriegelijke beschuldigingen van de ridder hoorde, was hij kwaad en bedroefd. Bovendien zei Macharis ook nog: 'Ik wil vechten tegen iedereen die haar wil verdedigen.' Verbaasd en woedend om zijn vrouw - die eigenlijk onschuldig was - zwoer de koning bij God dat hij haar zou doden als niemand voor haar wilde vechten.

Een schildknaap zei tegen Beatrijs dat de koning had gezworen hoe hij haar zou laten sterven als niemand wilde vechten tegen Macharis. Toen de goede koningin deze woorden had gehoord, stierf ze bijna ter plekke. Ze begon te roepen:

Hoe ik mij ook wend of keer - met welke zijde
Dan ook. Helaas heb ik niets dan druk en lijden!
Er zijn mensen die mij bestrijden
Zo hartstochtelijk, dat ik denk dat ik ben verraden
En ik weet geen man die - in deze bange tijden -
Mij wil beschermen zonder strijd te vermijden
Maar aan de opperste God roep ik om genade
O Heer Christus, bij U ga ik te rade
Met mijn bedrukte hart, ik roep U bij mij
Nederig vraag ik U: verlos mij van het kwade
Uw eindeloze goedheid staat mij altijd bij
Op uw rechtvaardigheid beroep ik mij
Want iedere onschuld is zeker niet slecht
Ik twijfel niet, Heer, U staat zeker vrij
Om mij te helpen om te blijven in mijn recht.

O God, die door Uw goedheid in de geest
Van de jonge Daniël[10] angst liet opkomen; hij was het meest
Om Susanna bevreesd
Hij moest haar onschuld en haar van de dood beschermen
Zij werd in het openbaar voorgeleid - neem ter harte wat u leest
En werd beschuldigd - Dat is een geweldig rumoer geweest -
Haar dood werd geëist
Door twee bedriegelijke getuigen, die zonder ontfermen
Haar betichtten van overspel; men hoorde haar kermen
Men zond haar Daniël, een pleidooi met open handen
Zo waarlijk als U mijn onschuld kent, och, wil mij beschermen
Behoed mij, o Heer, voor de schande
Zowaar als u vernietigde de vijanden
Van Susanna, door ze tot in de dood te bevechten
Besluit aldus, mijn lot ligt in uw handen,
Om mij te helpen om te blijven in mijn recht.

U weet wel Heer, mijn God waarachtig
Dat ik, waarvan ik door mijn wijze man en zijn gevolg eendrachtig
Wordt beschuldigd en beklaagd
Onschuldig ben - Dat is U alleen bekend
En voor het bevechten van mijn recht ben ik niet machtig
Zonder dat U mij helpt, krachtig
Op Uw hulp wacht ik
Net zoals Susanna, o hemels Regent
Dat U Uw ogen richting mij wendt
En dat U mij barmhartig wil aankijken
Dat niemand mij nu of ooit schendt
Dat mijn man genadevol zal blijken
Dat bid ik u Heer, nederig
Verlos mij uit het verraad dat mij hecht
Ik bid U, Heer, om naar mij te kijken
Om mij te helpen om te blijven in mijn recht.

Prince
Prinselijkste prins van alle prinsen op aard'
Wilt U mij behoeden, o allerheerlijkste heer
En mij bevrijden van dit gevaar
Opdat ik mag blijven in mijn eer
Bescherm mij liefdevol voor vijand en gevecht
En besluit, O God, ik loof U meer en meer,
Om mij te helpen om te blijven in mijn recht.

De schildknaap troostte haar liefdevol en vol genegenheid ging hij weg bij haar. Beatrijs bleef nog altijd in haar kamer gevangen, totdat God haar verloste.

Eindnoten:

10 Statenvertaling.net, Daniël 13, of Susanna 1:1-64. In dit in de Middeleeuwen populaire, apocriefe bijbelboek wordt verteld hoe de profeet Daniël de jonge Susanna redt, die ten onrechte wordt beschuldigd van overspel. Een treffende vergelijking met de situatie waarin Beatrijs verkeert. (Zie ook: Brooke 1992, p.96-99.)

Hoe de engel de kluizenaar te kennen gaf dat de zeven kinderen, die hij gevonden had, kinderen waren van Koning Oriant en dat hij zijn petekind zou zenden om de waarheid te tonen

Nu heeft God het gebed van Beatrijs verhoord. Hij heeft Zijn engel uit de hemel gezonden om de kluizenaar te openbaren dat de zes zonen en de dochter, die hij had gevonden in het bos, de kinderen waren van koning Oriant en Beatrijs - die gelijktijdig zwanger was van hen allen. Maar de boosaardige Matabrune en de vroedvrouw gaven de koning te verstaan dat zij kinderen had gekregen van een hond. De zwanen, die de jonge Helias dagelijks voerde, waren zijn vijf broeders en zuster. Zij hadden deze gedaante aangenomen toen Matabrunes jager Savari met zijn gezellen de zilveren kettinkjes van hun hals haalde, net zoals Helias er een draagt. De kluizenaar móest Helias naar het hof zenden om de bedriegelijke ridder te bevechten die de goede koningin - zijn moeder - ten onrechte beschuldigde. Dit was hem ingegeven door Matabrune, die haar graag had laten doden en de 7 kinderen daarbij. Die Matabrune heeft Beatrijs 16 jaar lang gevangen laten houden. Helias zou zijn vijanden overwinnen en zijn broeders en zusters zouden daarna weer in hun menselijke vorm terugkomen. Zij zouden grote vreugde brengen.

Toen de engel dit allemaal gezegd had, keerde hij terug naar de hemel en de kluizenaar bleef beduusd achter. Toen hij weer wat bekomen was, riep hij de jonge Helias, die net van het meertje teruggekeerd was, waar hij de zwanen brood gebracht had, zoals het dagelijks de gewoonte was. Hij vertelde hem alles dat de engel gezegd had: ‘O mijn petekind, ik zou met recht eren, zoals God dat wil, en uw edele vrienden ook.’

Toen zei de jonge Helias: ‘Wat voor nieuwe tijdingen hebt u gehoord?’ Waarop de kluizenaar vertelde dat Helias tegen de ridder Macharis moest strijden om de eer van zijn moeder te verdedigen. Bovendien zei hij: ‘Zij zal uit de gevangenis worden verlost en in meer eer worden hersteld dan ze daarvoor had. Uit uw geslacht zal een vrome heer voortkomen, Godfried van Bouillon geheten, die door zijn kracht het land van Jeruzalem en andere landen zal veroveren, om de grote naam van Jezus te verbreiden en Gods Heilige Wet.

Toen de jonge Helias, die wijs en geleerd was dankzij God, alle woorden van de kluizenaar had gehoord, stelde hij zich in dienst van God en bereidde zich voor om zijn vader en moeder te zien.

En zo ging hij naar zijn vader en moeder, gekleed met bladeren, barrevoets en blootshoofds, met een stok in zijn hand, om zijn moeder te beschermen. Om iedereen te laten weten welk mirakel God door hem wilde laten zien. Hij nam afscheid van de kluizenaar en vroeg hem of die alle dagen eten wilde brengen naar de zwanen op het meer, en de goede kluizenaar beloofde zijn petekind om dat te doen tot het moment dat God anders zou bevelen. Hierna vertrok de jonge Helias naar Lillefoort om Gods gebod te volbrengen.

Hoe de koning Beatrijs voor het gerecht liet komen

Oe dag kwam dat de koning Beatrijs ter dood wilde veroordelen. Hij liet haar uit de gevangenis halen; zodat ze in zijn aanwezigheid zou kunnen bewijzen dat ze onschuldig was van datgene waarvan ze werd beschuldigd door de ridder. En toen zij daar stond voor alle ridders en heren die daar bijeengekomen waren, groette ze de koning eerbiedig op beide knieën en smeekte hem om genade. Dat deed ze zo ontroerend, dat alle heren medelijden hadden met haar en in het bijzonder de koning. Die keek haar aan met zo'n groot verdriet, dat hij nauwelijks meer kon spreken.

Toen gebood de koning de bedriegelijke ridder in haar bijzijn te zeggen waarvan hij haar beschuldigde. Meteen zei Macharis - als een verrader: ‘Heer, ik heb u gezegd - en ik blijf erbij - dat ik haar gemeenschap heb zien hebben met een hond, waarvan zij heeft gebaard. Daarna wilde ze uw moeder Matabrune, u en mij heimelijk vergif geven, zodat ik dit niet meer kon navertellen.’

De koning zei: ‘Vrouwe, u wordt hier zwaar beschuldigd. Wat hebt u op dit verhaal te zeggen? Zeg de waarheid! U zult niet sterven, maar ik zal u in een klooster onderbrengen om uw zonden te overdenken en om voor u en mij te bidden tot God. Als u niet wilt bekennen, zal ik u een schandelijke dood laten sterven, tenzij iemand opkomt voor uw recht.’

Beatrijs zei: ‘Heer, ik weet wel dat ik niemand vinden zal die mijn recht zal helpen verdedigen. Nochtans zweer ik hier voor u allen dat ik onschuldig ben van dit alles. En is God waarachtig met mij - en ik smeek de almachtige God - dan neemt hij wraak op mijn vijanden, die mij zo valselijk beschuldigen.’

Hoe Helias naar het hof kwam om zijn moeder te verlossen en hoe hij de poortwachter met zijn stok tegen de vlakte sloeg en in de zaal de verrader ook

Iedereen aan het hof van de koning was het erover eens dat de koningin ter dood gebracht moest worden. Toen kwam de jonge Helias, zoon van de koning en de koningin, om zijn moeder te beschermen, met een stok in zijn handen en groot vertrouwen in God. Hij kwam aan de poort van het hof. Daar vond hij een man die hem vroeg wat hij zocht. Helias zei: ‘Ik zoek de gemene ridder Macharis.’ De man meende hem voor de gek te moeten houden en zei: ‘Ik ben het.’ En terstond sloeg Helias hem met zijn stok tegen de grond. Meteen kwam er een dienaar, die hem gevangen nam, menend dat hij zot was, omdat hij zo gek was gekleed. Hij bespotte degene die geslagen was en zei dat men geen gekheid moest uithalen met zotten. Helias trok zichzelf kordaat uit de handen van de dienaar en zei: ‘Laat mij gaan, want ik zal niet rusten voor ik mij heb gewroken op de bedriegelijke Macharis, die de koningin, mijn moeder, ten onrechte beschuldigt!’

Iemand zei hem toen dat Macharis in de zaal was en dat deze Beatrijs had aangeklaagd bij de koning voor een grote misdaad. De spreker vond deze aanklacht bedriegelijk en zei dat de koningin een goede vrouw was en dat de mensen haar ten onrechte wilden laten sterven. Toen Helias hem zo hoorde spreken, kwam hij hem omhelzen. Hij leidde Helias naar de zaal waar de raad gehouden werd. Daar waren veel mensen bezorgd om Beatrijs' lot.

Iedereen kwam kijken wat Helias zou doen. Hij leek wel een wilde! Hij kwam binnen bij de koning, die vroeg wat daar aan de hand was. Men zei dat er een jongen stond die wel een wildeman leek, die naar Macharis vroeg en zei hem te willen bevechten, om de eer van de koningin te beschermen, van wie hij zegt dat het zijn moeder is.

‘Ai,’ zei de koning. ‘Ik zie het wel, het is maar een zot.’

De ridder sprak: ‘Heer, ik heb hem toch erg wijs horen spreken.

Toen vroeg de koning wat hij zocht, waarop hij antwoordde: ‘Ik zoek Macharis.’ Die werd hem gewezen. Hij ging naar hem toe en zei: ‘Ai, gemene verrader en ontrouwe ridder. Ik roep u op om te vechten.’ Vervolgens gaf hij Macharis een slag met de vuist, zodat die op de grond kwakte. Als hij een mes gehad zou hebben, had hij hem de keel doorgesneden. Maar Helias werd bij de ridder weggehaald, waarop veel ridders zeiden dat hij dat goed gedaan had, omdat hij de goede Beatrijs zo schandelijk had beschuldigd.

Nadat de koning Macharis de vuistslag zag incasseren, zei hij tegen Helias: ‘Wie maakt dat u dit zo kunt doen in mijn aanwezigheid?’ Toen antwoordde hij: ‘O heer, ik ben gekomen bij Gods gebod om de waarheid te vertellen over alle zaken en aanklachten waarover u hier een rechtszitting houdt.’

‘Doe dat,’ zei de koning.

Helias zei: ‘Ik zal het zeggen.’

Meteen ging hij naar zijn moeder, die hij daar zag, omhelsde haar en zei: ‘Mijn beminde en rechtmatige moeder. Heb geen droefheid meer in uw hart. Houd op met wenen, want ik zal u bij Gods genade weer in ere helpen herstellen. Ik zal laten blijken dat u op bedriegelijke wijze bent verraden door degene die uw eer als geen ander zou moeten bewaren en beschermen.’

Toen de koning dit hoorde, was hij zeer verwonderd. En Helias - blijvend bij zijn woorden - zei aldus: ‘Mijn heer, mijn vader, ik wil u de waarheid vertellen.’ En Helias vertelde alles over Matabrunes verraad bij de geboorte van zijn broers, zus en hem en alles wat daarna is gebeurd.

‘Ik ben hier gekomen op Gods bevel, om mijn moeder te beschermen en de verrader Macharis te bestrijden, die mijn moeder heeft beschuldigd van zulke onmenselijke zaken. Om de waarheid in deze zaak bevestigd te zien, moet u hem en mij gevangen zetten. Wilt u dan intussen de goede kluizenaar Helias ontbieden om van de waarheid te getuigen?’

Toen koning Oriant hem hoorde spreken, was hij nog meer verwonderd en sprak tot de koningin: ‘Hoor hiervan! Wat denkt u van deze woorden?’ Ze zei: ‘Ik weet het niet, want toen ik was bevallen was ik zo moe, dat ik het nooit gehoord of gevoeld had. Maar in elk geval heeft ze wel veel kwaad gedaan. Ik vertouw op God en op deze jongeling, door God gezonden, om voor mij te vechten. Ik verzoek u dat u hem wil behandelen als uw zoon en dat u hem alles geeft wat nodig is om onze eer te bewaren.’

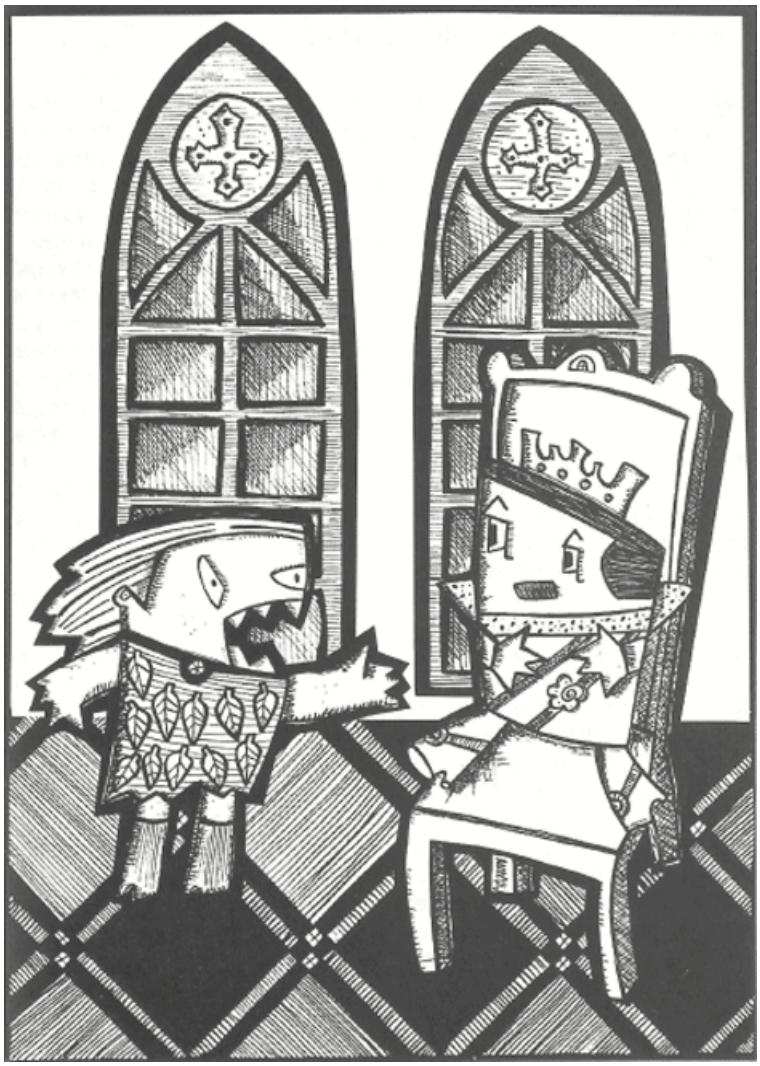

Hoe de koning gebood een harnas te maken voor zijn zoon, om te vechten tegen de verrader Macharis en hoe hij in het bos de kluizenaar bezocht

Nadat zij deze woorden met elkaar hadden uitgewisseld, liet de koning zijn koningin naar een kamer brengen die beter paste bij haar statuur. Hij loofde God Almachtig. Toen vertelde hij alles wat hij gehoord had aan zijn moeder Matabrune. Daarom kreeg zij een vuurrood gezicht, maar toch probeerde zij het af te doen met een bedriegelijk verhaaltje. De koning sloeg echter geen acht op haar woorden. Hij gebood dat men Macharis zou vangen, want hem werd ook verraad ten laste gelegd. Daarna beval hij dat men een harnas zou maken, precies op het lijf van Helias gesneden, die zo schoon en mannelijk was dat iedereen hem beminde met heel het hart.

Toen dit allemaal was gebeurd, maakte de koning zich gereed om te gaan jagen, verblijd door alle ontwikkelingen. In het geheim vertrok hij echter naar de kluizenaar in het bos, om zelf de waarheid te horen van wat de jongeling had gezegd. En de kluizenaar zei hem ook de tijd en de dag dat hij de zeven kinderen gevonden had in het bos en alles wat daarna geschiedde, precies zoals de jongen het had verteld. Aldus kreeg de koning enorme spijt van het grote onrecht dat hij zijn koningin had aangedaan door alle verraad en zei:

O, eerwaardige, beminde vrouw
Vertel mij op welke manier ik zou
Genoegdoening geven voor de grote ontrouw
Waar de verrader mij toe heeft gebracht
O moeder, vol dodelijk venijn en kou,
Door u breng ik mijn koningin in diepe rouw
Ik voel of ik ga sterven, of ik val flauw
Mijn kinderen veranderden in zwanen door goddelijke kracht
Hoe kan iemand zó vals zijn dat die zoiets bedacht
Misdaden te plegen, daar waar ik zou
Oproepen tot eendracht - wat ik het hoogste acht -
Maar bedriegelijke tongen en een verradersgeslacht
Zij brengen onenigheid tussen man en vrouw

Bah! Jullie kwellen tot in het echtelijke bed
In alle landen hebben jullie mensen tegen elkaar opgezet
Mijn koningin, die ik in het hoogste aanzien had gezet
Werd wreed gedekt door een deken van tranen

Geneugte of troost ontving zij pas weer zo net
Jullie brachten ons in verwarring, tot en met
Zij, die ik zou moeten aanbevelen in ieder gebed
Bah! Meer dan bah! Wat een nare gedachte!
O heer, vergeef mij dat ik haar in gevaar bracht
En u, edele Beatrijs, om u voel ik de meeste rouw
Bedankt dat de verraders die dit alles hebben bedacht
Veel leed bedrijven, zij hebben de vreugde verkracht
Zij brengen onenigheid tussen man en vrouw

U weet wel, opperste God in den hoge
Wat ik heb gedaan; al werd ik bedrogen
Door mensen die tegen mij hebben gelogen
Dus vergeef mij mijn onwetendheid
Iets kwaads hebs ik van nature niet in mijn vermogen
Al heeft slechte raad mij haast tot iets vreselijks bewogen
Ik smeek U om genade; U hoort toch hoe ik lijd?
Ik wil graag beteren mijn gewoonte en zeden
Voor Uw aanblik, God, in hart en ziel ben ik trouw
Vermink de verraders hun lijf en leden
Zij beminnen de twist, zij haten de vrede
Zij brengen onenigheid tussen man en vrouw

Prince
Prinselijke Koning van het hoogste Koninkrijk
Verhoor mijn gebeden, vol geloof en trouw
Geef ons van de verraders het bloedige lijk
Want van hen komt nooit iets anders dan rouw
Zij brengen onenigheid tussen man en vrouw

En bedroefd nam hij afscheid van de kluizenaar, die hij veel spullen gaf om een kerk te bouwen. Ter ere van God, in gedachtenis aan de kinderen die daar opgevoed werden. Daarna keerde hij terug om de dag van het gevecht waartoe was bevolen tot een goed einde te brengen: dat tussen Helias en de bedriegelijke verrader.

Hoe de koningin uit de gevangenis kwam en hoe de koning Helias beval zijn vijand te bevechten

Nu de koning de waarheid wist, dankzij de kluizenaar, liet hij de koningin onmiddellijk vrij en herstelde haar in haar eer. Hij hield meer van haar dan ooit. Zij mocht gaan en staan waar ze wilde, want ze was onschuldig bevonden. Daarom dankte zij God Almachtig. Het hele volk was blij en loofde God eendrachtig.

Daarna liet hij Matabrune gevangen zetten en bewaken door vier dienaren. Vervolgens liet hij Macharis berichten dat hij zich moest voorbereiden om te vechten, omdat zijn zaak een bedriegelijke was. En omdat Beatrijs vrijgelaten was en Matabrune was gevangen. Desondanks deed hij alsof hij gelijk had.

Zodoende kwamen zij beide op het slagveld. Daar kwamen ook veel heren en ridders, die beide strijders lieten zweren dat ze een goede zaak meenden te hebben. Daarna werd geoordeeld dat zij moesten vechten. Veel volk had zich verzameld om het tot het einde toe te zien. De koning en Beatrijs waren daar ook en andere grote heren.

Zodoende reden zij het strijdperk in. Helias zag er prachtig uit. Hij was omringd door edelen en had goede moed dankzij de steun van God. Macharis kwam wat angstig en bevend daar, toen hij zag dat iedereen Helias een warm hart toedroeg, maar hij vond toch de moed om uit te roepen: ‘Kom maar op, verwaande jongeling! Ik zal je vandaag laten zien wat jouw moed tegen mij je oplevert!’

Helias zei: ‘Ai, bedriegelijke verrader! Ik ben blij dat ik u hier mag zien, want ik kom tot u in nederigheid en in de naam van God. Hij gebood mij om de zaak van mijn moeder tot een einde te brengen in overeenstemming met de wet. U hebt haar buitengewoon verraderlijk beschuldigd. Ik zal de wil van God volbrengen!’

Toen reden zij op elkaar in. Ze gingen elkaar te lijf met de lans en lieten de paarden zo hard lopen, dat de jonge Helias de verrader met paard en al liet overhellen naar de grond. Dat verbaasde Macharis zeer en hij riep: ‘Ha, jongeling! Wilt u mij uw jeugdige kracht tonen met geweld? Zo zult u dan de macht van mijn arm voelen!’ Maar Helias zei: ‘Hoe meer hoe beter! U komt sterk en flink op mij over!’

Toen de jonge Helias en Macharis hun lansen weer lieten zakken, raakte de verrader Helias verraderlijk op een onbedekte plek, zodat hij hem een kleine wond toebracht waar bloed uitkwam. Beatrijs zag dit, werd bevreesd en bad tot God

dat Hij haar zoon wilde bijstaan in de rechtvaardige zaak waarvoor hij vocht. Ze zei:

Vader, Zoon, Heilige Geest, waarachtige God,
Die de zege gaf aan de kinderen van Israël
Tegen de farao, die hun gevangen hield, de deur op slot
U bracht deze gevangenen een ander lot[11]
Geef ook mijn zoon de victorie in het gevecht
Tegen de verrader, want hij gedroeg zich slecht
Hij verbond mijn naam aan allerlei misdaden
U hebt mijn zoon gezonden uit liefde, snel
Dus bid ik U, Heer, de strijd is beladen:
Schenk hem de overwinning en genade

Gun hem Uw genade in deze tijden
Dat bid ik u nederig, de knieën gebogen
Door Uw pijn en Uw bittere lijden,
Dat U voor ons onderging, om ons te verblijden
Aan het heilige kruis met bloedige wonden
Waardoor Uw vurige liefde naar ons werd gezonden
U liet nooit iemand blijven in het kwade
Die tot U heeft gebeden om kwijtschelding van zonde
Ik vertouw op U en bid U onomwonden:
Schenk hem de overwinning en genade
Ik bid u nederig en buig naar de aarde
Behoed mijn zoon voor de verraders streken
Die een rechtvaardige rechtszaak aanvaardde
Die hier vecht om mij te laten in mijn waarde
O Heer, laat hem aan hulp niets ontbreken
Geef hem de kracht om zich - en ons - te wreken
Dat hij mag weerstaan de verraders daden
Die mijn eer tegenspreken
Laat mijn zoon lopen op de goede paden;
Schenk hem de overwinning en genade

Prince
Victorieuze Prins, wil hem genade gunnen
Alle mensen die rechtvaardigheid beminnen
Aan het kruis is de overwinning ooit begonnen
Achter dat schild, kijkt U goed,
Loopt mijn zoon Helias, met heldenmoed
Ik bid U nederig, als zijn oude vader,

Dat U hem voor die verrader hoed
Dat hij verplettert die mij versmaden
Schenk hem de overwinning en genade

Door de gemene steek van Macharis was het volk verbaasd. Zij hadden hun hoop gevestigd op de goede jongeling. Maar God wilde hem niet verlaten! Helias voelde zijn wond en handelde als een edele ridder. Hij zag zijn bloed, toonde zijn sterke hart en riep: 'O verrader die u bent! Meent u mij zo voor de gek te moeten houden? Is het u niet genoeg dat u mijn moeder meent te moeten verraden? Meent u haar zoon ook ter dood te moeten brengen? Maar ik hoop u zodanig te raken, met de hulp van God, dat ik mij niet nog eens hoef om te draaien!'

Weer stormden ze naar elkaar toe en Helias stak Macharis de helm van zijn hoofd en ontblootte het. Toen sloeg Helias met zijn zwaard, zodat hij geen vin meer kon verroeren. Helias keerde zich om en sloeg hem de arm af waarmee hij het zwaard vasthield.

Macharis zei: 'Och jongeling, u hebt van mij gewonnen. Ik geef mij over aan uw wil. Ik smeek u, bij de Almachtige God, dat u zegt wie u bent.' Helias zei: 'Ik ben de zoon van koning Oriant en van zijn trouwe echtgenote, koningin Beatrijs. Ik ben hier gekomen om mijn moeder te beschermen tegen u en al haar vijanden.

De verrader zei: 'Och edele zoon, neem mij gevangen en vergeef mij mijn misdaad.'

Helias zei: 'O valse verrader, ik zal het einde zien van uw leven voordat wij stoppen met dit gevecht.'

Macharis riep uit: 'Ik smeek u! Laat mij leven totdat ik u de waarheid heb verteld over de verraderlijke daden die jegens uw moeder en haar kinderen zijn verricht. Ik zal u zeggen dat de goudsmid de kettingen heeft die uw broers en zuster waren afgenomen toen zij in zwanen veranderden.' Toen Helias hem zo hoorde spreken, liet hij hem nog in leven. Daarna kwamen daar degenen die bevolen waren om recht te spreken in het gevecht. Zij wezen Helias aan als rechtmatige winnaar, die zijn vijand ten onder bracht met Gods hulp.

Helias zei: 'Laat de koning, mijn vader, komen met mijn moeder en met de heren om te horen welk verraad Macharis en Matabrune hadden opgesteld tegen mijn moeder en haar kinderen!' Zodoende kwamen de koning en de koningin in het strijdperk met de edelen. De koning vroeg: 'O Macharis, bent u overwonnen en begeert u zich over te geven in de handen van mijn zoon Helias, die God hierheen gezonden heeft?'

'Ja,' zei de verrader Macharis. 'Ik geef mij over aan uw zoon, wetende dat kwaad nooit ongewroken blijft en dat niemand Gods Wil mag weerstaan. Maar

ik smeek u om genade. Ik zal alles vertellen: alle geschiedenissen en verraad. Doe daarna met mij wat u wil.'

De koning zei: 'Dat is dan afgesproken.'

Macharis biechtte vervolgens alles op: van de zeven hondjes, van de zes kinderen, de kettinkjes en van Marcus' ogen die waren uitgestoken. De koning huilde toen hij alles hoorde en omhelsde de koningin zo teder als hij kon en zei: 'Mijn liefste, ik heb u groot onrecht aangedaan. Maar vergeef het mij, want ik wist van niets en dat doet mij verdriet.'

Toen zei Beatrijs: 'Ik vergeef het u, zonder wrok in mijn hart, want ik weet goed dat het u leed berokkent.' Daarop gingen zij weg met hun zoon Helias, God dankend voor de overwinning die hij had behaald. Ook alle adellijke dames en het volk waren in opperste feeststemming, omdat de koning en koningin in goede liefde waren teruggekomen bij elkaar.

En op bevel van de koning werd de verrader aan de galg opgehangen, voor wat hij allemaal had gedaan.

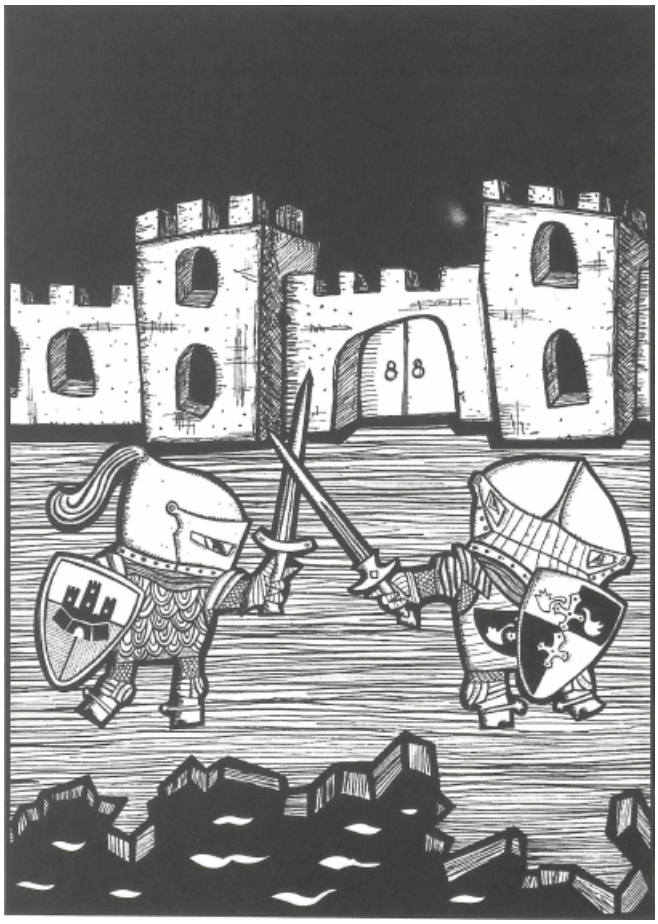

Eindnoten:

11 Bijbel, Exodus. Mozes leidt hier het volk van Israël uit Egypte.

Hoe Koning Oriant de goudsmid liet halen, die vijf zilveren kettingen terugbracht

Het gevecht was voorbij en de verrader gedood. De koning en de koningin keerden terug naar het hof met hun zoon, alwaar hun een groot eerbetoon ten deel viel. Zij werden met veel ontzag binnengehaald door de bisschop en zijn eerbiedwaardige gevolg. De volgende dag hield men een gemeenschappelijke processie om God te danken. De koning hield open hof met grote toernooien en veel ander vermaak.

Na deze feesten werd Matabrunes goudsmid gehaald om de waarheid te vertellen over de zilveren kettingen en de beker van de andere ketting die hij had bewaard. Hij gaf ze aan de koning en zei: ‘Uw moeder bracht mij zes zilveren kettingen om daarvan een drinkbeker te maken. Maar toen ik de eerste ketting smolt, werd deze zó zwaar van zilver, dat ze alleen al tweemaal zoveel woog als alle zes kettingen samen. Daarom heb ik deze beker met andere kettingen eerlijk bewaard in mijn geldkist, die ik hier bij me heb. Als ik hiermee iets heb misdaan tegen uw waardigheid, dan wil ik dat graag vergoeden.’ De koning zei: ‘U spreekt werkelijk als een eerlijke man. Alles is u vergeven.’ De koning en de koningin pakten de kettingen. Ze kusten ze en beklaagden hun arme kindertjes zeer, die in zwanen veranderd waren.

Daarna kwam Marcus, wiens ogen door Matabrune waren uitgestoken. Toen de koning hem bekeek, vroeg hij hem hoe hij aan die blindheid gekomen was. ‘Helaas!’, riep Marcus. ‘Dat heeft uw moeder mij aangedaan!’

‘Waarom?’, vroeg de koning.

Marcus vertelde hoe hij de pasgeboren kinderen achterliet in het bos, omdat hij ze niet kon doden en hoe zwaar het hem viel om dat allemaal te doen. Matabrune had hem de ogen uitgestoken, toen ze hoorde dat de kinderen nog in leven waren.

Helias hoorde hem zo spreken. Hij had medelijden met hem, bad eerbiedig tot God en zei:

> O helder licht van het hemelse aangezicht
> Dat een fundament is van alle licht
> Als gever van het licht hier helder en klaar
> Die de blinde op de weg geeft zijn zicht
> Die dat nodig heeft met enig gewicht
> Want een blinde man is een arme man, echt waar

Verleen deze arme blinde, die lijdt zo zwaar,
De oorzaak is, Heer, om mij te behouden
Hij werd blind gemaakt daarom, zowaar
Ik vraag U daarom, Heer, groot van vertrouwen
Geef hem zijn zicht terug; verlos hem van het rouwen

Ik twijfel niet, Heer, het is in Uw macht
Dus toon aan hem uw goddelijke kracht
Opdat de hulde aan U wordt vermeerderd
Want boosaardigheid heeft hem dit gebracht
Deze blindheid, dat had hij niet verwacht
Dus, genade, Heer, verleen hem te zien
Dat bid ik nederig, met gebogen knieën
Geef hem genade, zoals U het 's ochtends laat dauwen
Laat het duister van hem vluchten bovendien
Want de blindheid komt door mij - als we het goed beschouwen
Geef hem zijn zicht terug; verlos hem van het rouwen

Deugdelijk werk zal men deugdelijk lonen
Dus smeek ik u, Koning boven alle tronen
Wilt U hem zijn zicht weer geven?
Wilt U Uw goddelijke kracht en genade hier tonen?
Opdat hij mag zien, wilt U deze ellende verschonen?
Zoals hij ooit zag, zijn ogen niet kapot
Wilt U mijn gebed aanhoren, levende God?
Ik zal U altijd dienen, vol van vertrouwen
In Uw macht, dezelfde, leg ik mijn lot
Dus, Heer, ik smeek U, zonder te verflauwen
Geef hem zijn zicht terug; verlos hem van het rouwen

Prins van de hemel en de aarde mede
Ik smeek U van harte, aanhoor mijn gebeden
Laat deze blinde Uw genade aanschouwen
Ontsla hem van de blindheid waaraan hij leed en
Die hij om mij kreeg, door niet te verflauwen
Opdat Uw glorie zich voor ons mag ontvouwen
Geef hem zijn zicht terug; verlos hem van het rouwen

Nadat Helias zijn gebed had gedaan, tekende hij een kruis op Marcus' ogen. Door de genade van God zag hij meteen weer alles goed. Daarover waren de koning en het volk verwonderd en zij en Marcus dankten God.

Intussen gaf Matabrune de knechten die haar bewaakten zo veel te drinken, dat zij in slaap vielen. Daarna brak zij uit. Zij vestigde zich in een kasteel, Mambrandt geheten, om zich te beschermen tegen ongevallen waarvan ze bang was dat die haar ten deel zouden vallen vanwege haar streken.

De knechten die haar hadden moeten bewaken werden flink gepijnigd. Daarna vroeg Helias zijn vader of hij hem de zilveren kettingen van zijn broers en zus wilde geven, wat de koning deed. Hij zwoer niet te rusten voor hij zijn broers en zuster, in zwanen veranderd, had gevonden. Maar God wilde nu zijn macht tonen, want in het water dat om het slot liep werden terstond zes zwanen gezien door alle mensen. Toen Helias ze zag, riep hij meteen zijn vader en moeder en zei: ‘Kom hier en aanschouw uw andere kinderen. Mijn broeders en zuster, die zich komen vertonen, dankzij de genade van God, in de gracht van uw paleis!’ Meteen kwam de koning met de koningin en de edelen van het hof om de zwanen te zien.

Toen zij zagen dat Helias tot hen kwam, spartelden en draaiden ze feestelijk in het water. Helias kwam op de oever. Zij vlogen naar hem toe en hij streek ze over hun veren. Toen Helias de zwanen de zilveren kettingen toonde, stelden zij zich op in een rij voor hem. Hij deed vijf zwanen de kettingen om de hals en onmiddellijk veranderden zij in hun menselijke vorm. Als bij toverslag vertoonden zich daar 4 zonen en een dochter. De koning en de koningin liepen naar hun kinderen om ze te kussen en te omhelzen.

De zesde zwaan zag dat zij allemaal hun menselijke vorm hadden en hij niet - omdat zijn ketting gesmolten was. Hij had zo'n groot verdriet dat hij haast al zijn veren zou hebben uitgetrokken! Helias zag dit, weende zeer en troostte de zwaan, zijn broer: ‘Mijn liever broeder, heb geduld en laat je niet uit het veld slaan. Ik wil nederig voor u bidden tot God, zodat ik u nog eens zal zien als een edele ridder.’ De zwaan boog zijn hoofd omlaag om hem te danken en allen die dit zagen hadden medelijden met hem. Maar Helias troostte ze en zei dat hij nog zou terugkeren in zijn menselijke vorm en dat hij trouw tot God zal bidden voor hem.

Door deze woorden waren de koning en de koningin wat getroost. Zij namen de andere vijf kinderen mee, brachten ze met veel eerbetoon naar de kerk en lieten ze dopen. De dochter werd Rasse genoemd en de zonen zijn daarna altijd vrome ridders geweest, door God bemind. Daarna werden zij van de kerk naar het paleis gebracht, alwaar een enorme vrolijkheid was. En iedereen kwam daar om het grote mirakel te zien.

Hoe Koning Oriant zijn rijk overgaf aan zijn zoon Helias en hoe Helias werd gekroond

Ooor al deze gebeurtenissen zag koning Oriant hoe Gods zegen rustte op zijn zoon Helias. Zodoende hij liet zijn heren en ridders bij zich komen en vroeg Helias daar bij te zijn en zei: ‘Mijn zoon, ik en al mijn heren zien wel dat u vol bent van de genade Gods. Dat blijkt wel door de wonderen die zijn geschied door uw gebeden. Daarom wil ik aan u mijn rijk overgeven en u koning maken van al mijn landgoed. En ik wil dat men u onvoorwaardelijk eert en u hulp biedt.’

‘Als teken dat ik u zo liefheb, zie, de kroon van het rijk. Die zet ik u nu - in het bijzijn van al mijn heren - op uw hoofd als koning.’

Helias zei: ‘Ik dank u vader, al ben ik niet bij machte om dit land te regeren. Maar omdat u het zo graag wilt, wil ik daar niets tegen inbrengen.’ En Oriant zei: ‘Ik geef mijn moeder Matabrune over aan uw wil, vanwege het grote onrecht dat ze uw moeder heeft aangedaan. Zij is nu op haar slot, dat Mambrandt[12] heet. Ik leg deze zaak in uw handen om recht te spreken, maar ik wil er niet bij zijn.’

Helias antwoordde: ‘Wel, heer vader, als u dat wil. Ik zweer u bij de waarheid dat ik niet zal rusten alvorens ik het slot heb ingenomen. En ik zal recht spreken over haar, die verraad wilde plegen jegens mijn moeder en al haar kinderen.’

Eindnoten:

12 Mambrandt: over de naam van deze burcht twijfel ik. ‘Mam’ betekent niet alleen moeder of borst, maar werd soms ook gebruikt voor heuvels in het landschap. ‘Brand’ wil ook niet altijd zeggen dat er vuur in het spel is, het betekent soms ook zwaard. Mambrandt zou goed Zwaardheuvel kunnen betekenen (alhoewel koning Oriants moeder later letterlijk brandt...) (WNT/MNW)

Hoe Koning Helias het slot bestormde waarin zijn grootmoeder Matabrune zich schuilhield en hoe hij haar liet verbranden

Helias was nog amper tot koning gekroond of hij ontbood 4000 voetboogschutters[13], 2000 speerruiters; het voetvolk niet meegerekend. Voorts waren er 500 gravers[14], vergezeld door 100 edele ridders. Zo trok hij van Lillefoort en belegde het slot Mambrandt. Hij bestormde het met zo veel geweld dat hij het won en innam.

Koning Helias droeg iedereen op erop toe te zien dat de valse Matabrune niet zou ontsnappen. Dit hoorde die kwade vrouw en zij verschanste zich op de toren van het slot met wat gevolg.

Zij verweerden zich met kracht, zij wilden haar beschermen en bevrijden, maar de koning drong de toren binnen. Daar vond hij Matabrune. Hij greep haar, wierp haar op de grond en zei: ‘Ai, bedriegelijke vrouw! Hoe hebt u mijn moeder kunnen verraden en hoe hebt u ons zoveel verdriet kunnen doen! Bij de eer van God en het bloed waarvan ik ben gekomen, u zult sterven door toedoen van mijn eigen handen!’

Matabrune wist niets te zeggen, behalve dat men haar naar haar zoon Oriant zou leiden. Maar Helias zei dat zij hem niet meer zou zien. Hij gaf haar in handen van zijn dienaren. Die zetten haar aan een staak, waar ze hout en stro onder legden om haar te verbranden. Dat was haar verdiende loon.

Nu Matabrune zag dat ze moest sterven, overdacht ze haar zonden en ze kreeg berouw. Ze riep Helias en zei: ‘Mijn kind, ik smeek u om genade. Ik beken dat ik de dood heb verdiend, want ik heb uw moeder vals beschuldigd. Ik heb gezegd dat zij zeven honden had gekregen, maar zij baarde zeven kinderen. Vanwege mijn bedriegelijke wil liet ik ze wegzenden om ze te doden, maar God heeft hen behoed. Ook zei ik dat zij mij en koning Oriant had willen vergiftigen, iets dat nooit in haar was opgekomen. Voordat ik moet sterven vraag ik u mijn zonden te vergeven en ik bid dat God dat ook wil. Want ik sterf gewillig en vergeef u mijn dood.’

‘Ik vergeef u alles wat u mij hebt aangedaan,’ zei Helias. ‘Nochtans zult u sterven, vanwege de wet. Bid tot God dat Hij het u wil vergeven.’ Daarna werd het hout en de turf rondom Matabrune aangestoken. Aldus werd zij verbrand om haar misdaden.

Toen de berechting was gedaan, keerde de koning terug naar Lillefoort, waar hij met veel eerbetoon werd ontvangen. Hij gaf zijn moeder te kennen wat allemaal

was gebeurd: ‘Mijn moeder, wees blij, want u bent gewroken. Matabrune heb ik laten verbranden om haar kwaad.’

Beatrijs zei: ‘Mijn beminde zoon, ik dank u zeer. Moge Jezus het haar vergeven.’

Hierna bleven zij allemaal bij elkaar in vrede en harmonie, waarmee het volk erg blij was.

Eindnoten:

13 Een voetboog is hetzelfde als een kruisboog; je moest deze laden door je voet op de onderkant te zetten als steun. Een handboog is overigens de bekende oudere boog.

14 Gravers maken snel allerhande heuvels en een soort loopgraven als schuilplaatsen voor de eigen soldaten, daarnaast ondergraven ze ook verdedigingsmuren.

Hoe de zwaan, Helias' broer in de gracht verscheen voor een schip

Helias had een tijd zijn Lillefoort bestuurd in vrede, toen hij voor een venster van zijn paleis stond en zijn broer de zwaan zag. Die zwaan lag in het water voor een boot, die hij naar de oever bracht om zijn broer Helias te halen. Toen Helias dit zag, dacht hij: ‘Dit is een teken dat God mij zendt om mij te kennen te geven dat ik met deze zwaan moet meegaan. Hij zal mij leiden naar één of ander land om eer te verkrijgen.’

Met dit plan, op ingeven van God, riep hij zijn zuster en broeders bijeen. Samen gingen ze naar zijn vader en moeder. Helias zei:

Mijn beminde en eerwaardige vader
Deugdelijke moeder en broeders allen verzameld
Lieve zuster en al mijn geliefden te samen
Het is noodzaak dat ik, met goede bedoelingen
Met liefde afscheid neem, als bevrijding van de last die ik draag
Bid tot God dat Hij mij hoedt voor blaam
Want mijn broer de zwaan, volgens goddelijk plan,
Komt mij halen in een schip dat hij meebrengt
Naar het land waar hij - zonder zich te schamen - verblijft
U heeft gezien hoe hij wacht
Dus de koninklijke kroon hoog in achting genomen
Die U mij voor Lillefoort hebt gegeven
Die draag ik weer over in uw macht
En in Uw handen, verheven Vader
Ik neem van u allemaal afscheid, wie mij hoort en ziet
Met de liefde van God, reizend naar waarheen Hij het gebiedt

Naar aanwijzing van mijn broer de zwaan
En ter ere van God, zal deze reis als een boetetocht zijn
Want ik vertrouw in hoge mate op God
Al heeft Hij mijn broeder in de gedaante
Van een zwaan gelaten. Ik hoop ooit door Hem
Kracht, hulp en herstel te krijgen
God heeft hem in deze gedaante gelaten
Om mij naar een goede haven te leiden
Alwaar ik Zijn liefdadige wil mag volbrengen
Een goede vruchten mag plukken, dus wij moeten scheiden

Adieu vader, adieu moeder, het heeft geen zin om nog te wachten
Adieu broeders, adieu zuster, adieu geliefden,
Adieu al mijn geliefden, adieu met tranen
Adieu iedereen die ik hier te samen vind
Nu ga ik varen met het schip
Ik beveel U aan in mijn gebed, wat ook gebeurt,
Met de liefde van God, reizend naar waarheen Hij het gebiedt

Beminde broeder de zwaan, ik ben bereid
Om daarheen te reizen waarnaar u mij leidt
Ik twijfel niet aan Gods grote macht
Door Zijn genade bent u nog zoals u bent
Vanwege zonderlinge zaken die Hij alleen weet
En opdat u mijn gids zult zijn
Mijn hoop en wil is rotsvast gesteld
In Gods wil, zonder enige twijfel
Want Zijn kracht is bodemloos, onvoorstelbaar
Als Hij mij wil helpen zal niemand mij deren
Niemand, zoals de Schrift zal verklaren
Hierop baseer ik al mijn hoop
De vijand en de mensen maken mij niet bang
Zij zullen mij niet hinderen in wat mij nog zal gebeuren
Dus bij dankzij de Goddelijke genade
Ga ik gewillig op avontuur
Met de liefde van God, reizend naar waarheen Hij het gebiedt

Prinselijke koning, in wiens handen
Liggen alle provincies, steden en landen
Bescherm mij en de zwaan, mijn broeder
Bescherm ons voor schade en voor schande
En de koning van Lillefoort en aangrenzende landen
Mijn geliefde vader en ook mijn moeder
En mijn zuster en al mijn broeders
Wij nemen afscheid, als in een droevig lied
Met de liefde van God, reizend naar waarheen Hij het gebiedt

Toen Helias dit had gezegd, kuste hij allen en nam bedroefd afscheid. Hij liet zijn harnas brengen en zijn zilveren schild, waarop een dubbel kruis stond. Zijn vader Oriant gaf hem een hoorn en zei: ‘Bewaar deze hoorn goed, want degene die hard hierop blaast zal door Gods hulp nooit enige schade of schande overkomen. Nu bid ik God eerbiedig dat hij u een behouden reis geeft en dat u mag wederkeren met vreugde en eer.’

De zwaan riep wonderwel drie of vier keer ter aansporing, waarover iedereen zeer verbaasd was. Daarop ging Helias meteen met al zijn geliefden naar het water, waar de zwaan was. Zodra de zwaan hem zag, speelde hij met zijn vleugels op het water of hij hem werkelijk welkom heette. Helias zegende de zwaan. De zwaan boog naar hem met zijn hoofd en toonde eerbied voor hem.

Maar het was nog geen tijd voor hem om in zijn menselijke vorm te veranderen. Zo had God bepaald, vanwege de grote gebeurtenissen die eerst moesten plaatsvinden. De koning en de koningin hadden veel verdriet om hun kind, hun edele bloed, dat was veranderd in een zwaan.

Aldus is Helias in de boot gestapt en nam afscheid van zijn geliefden. Zij waren zeer bedroefd, omdat hij wegging naar vreemde landen, voortgetrokken door de zwaan.

De zwaan zette zich voor de boot en zwom op het water, zodat ze in korte tijd weg waren van Lillefoort. Hij trok de boot van rivier tot rivier naar de plaats waar Helias was voorbestemd om een vrouw te krijgen. Zij zou een mooie dochter krijgen, die drie zonen zou krijgen die het christendom zouden versterken. De eerste zou Godfried van Bouillon heten, die ooit koning van het Heilige Land van Jeruzalem zou worden. De tweede broer was Boudewijn, die datzelfde koninkrijk zou besturen na hem. De derde was Eustachius, die een groot prins zou zijn, maar geen koning zoals de andere twee, omdat hij eens van de borst van een andere vrouw zou drinken dan die van zijn eigen moeder, hetgeen later nog wordt uitgelegd.

Hoe de graaf van Frankenborch Clarisse vals beschuldigde voor het gerecht van Keizer Otto de eerste in Nijmegen en hoe zwaanridder Helias in Nijmegen aankwam

Hier wil ik u nu vertellen van de Zwaanridder Helias, die nu naar Nijmegen reist, naar de keizer, om aldaar de hertogin van Bouillon te beschermen. Let maar op!

Keizer Otto de Eerste van Duitsland, waaronder ook de Ardennen, Luik en Namen vielen, hield zijn gerecht in Nijmegen. Allen die onrecht was aangedaan konden door de keizer in het gelijk gesteld worden.

Zo was daar een graaf die een hertogin voor de keizer liet roepen, want hij wilde haar onrechtmatig onterven en verspreide bedriegelijke berichten over haar. De raad was al verzameld en zo vertoonden de twee partijen zich voor het gerecht. De graaf opende zijn zaak en betichtte de hertogin ervan dat zij haar echtgenoot had vergiftigd. Daarnaast was haar man drie jaar onafgebroken op zee geweest en binnen die tijd had zij een dochter gebaard die zij wel buitenechtelijk verkregen had moeten hebben. Bovendien was het land van Bouillon erfgoed van zijn vaders kant. De hertogin mocht nu het land niet meer behouden, omdat zij dit enkel als huwelijksgift had gekregen. Ook haar dochter mocht het land niet bezitten, want zij was geen rechtmatige erfgenaam. De graaf wilde het land voor zichzelf opeisen, omdat hij de broer was van de man van de hertogin.

De hertogin antwoordde zo goed zij kon en ontkende alles wat haar dochter en haar ten laste was gelegd. Ze zei dat hij haar in haar eer getroffen had. Daarom meende ze recht te hebben dat de schande en het ongeluk, door hem opgelegd, ongedaan gemaakt zouden worden.

‘Vrouwe,’ sprak de keizer, ‘Deze schandelijke aantijgingen zijn voldoende om u te doden, tenzij u er iets tegen in kunt brengen.’

De graaf voegde daar aan toe: ‘Als bewijs van de waarheid geef ik mijn handschoen aan degene die mij wil weerstaan, om te bevechten dat het is zoals ik heb gezegd. Zij moet ter dood veroordeeld worden en mag het hertogdom niet bezitten.’

De keizer sprak tegen de hertogin: ‘U ziet wat hij doet. Dat kan ik niet tegenspreken. Zoek dus een ridder die voor u vecht en voor uw zaak. Ik zal de dag en de tijd noemen waarop hij voor u mag strijden.’

De goede vrouw zocht overal of er iemand was die voor haar wilde vechten, maar zij vond niemand. Hierom zocht zij troost bij God, om haar te helpen in haar recht te blijven.

Zodoende stonden de graaf en de hertogin in onenigheid voor het gerecht van de keizer te Nijmegen in Gelderland. Daar was het dat de edele ridder Helias per boot aankwam, voortgetrokken door de zwaan. Hij blies op de hoorn, die zijn vader hem gegeven had, zodat allen die bij de keizer waren het hoorden. Zij keken uit het venster en zagen een zwaan een boot voorttrekken. Daarin stond Helias. Goed bewapend, zoals het een vroom[15] ridder betaamde.

Toen de keizer hem aan land zag komen, was hij verwonderd: de zwaan zwom onmiddellijk weg met de boot zodra Helias eruit gestapt was. Hij ontbood de ridder om naar hem toe te komen. De hertogin zag Helias naar de burcht klimmen en wendde zich tot haar dochter. Zij vertelde haar dat ze had gedroomd: 'O mijn lieve dochter, luister. Deze nacht droomde ik van mijn rechtszaak tegen de graaf en dat ik was veroordeeld tot de brandstapel. Toen ik daar op stond, kwam er een vliegende zwaan met water om het vuur te blussen. Uit het water kwam een vis die iedereen tot beven toe ontzag inboezemde. Daarom geloof ik dat deze ridder mij zal verlossen van de dood.'

Helias groette de keizer hoffelijk en de keizer hem ook. Hij vroeg hem hoe hij hier was gekomen. Daarop zei Helias: 'Ik ben een arme ridder en avonturier, om u trouw te dienen, als u mijn diensten wilt gebruiken.'

De keizer zei: 'Als u ridder bent en avontuur zoekt, dan hebt u het hier gevonden. Want zie hier de hertogin van Bouillon met haar dochter. Zij zijn door de graaf van Frankenborch beschuldigd van zulke oneerlijke daden, dat zij ter dood veroordeeld kan worden en haar dochter onterfd kan raken. Als zij niemand vindt die voor haar recht wil strijden, tegen degene die dit gevecht heeft opgeroepen tegenover iedereen hier, moet zij sterven. Het hertogdom van Bouillon zal dan de graaf toekomen. Hierom, als u voor haar wilt vechten en wint van de graaf, zal ik haar in vrijheid stellen met behoud van haar erfenis. U zult haar dochter ten huwelijk krijgen.'

Terwijl Helias de keizer had horen spreken, bekeek hij de hertogin. Zij leek hem wel een eerbare vrouw. Hij zag de schoonheid en de aard van haar dochter en die beviel hem goed. Hij vroeg de keizer of hij wat spreken mocht met de hertogin alleen.

Tegen haar zei hij: 'Vrouwe, zegt u mij alstublieft dat u mij zult zweren alleen de waarheid te spreken, dan zal ik vandaag een trouwe dienaar zijn in uw zaak.'

Zij zei: 'O edele ridder, ik zweer u bij de levende God dat ik u de waarheid vertel.'

'Vrouwe,' zei Helias, 'Bij de eed die u mij hebt gedaan: bent u schuldig aan alle genoemde zaken?'

'Nee,' zei ze toen, 'God hoeft zich werkelijk nooit meer over mijn ziel ontfer-

men als ik ooit gedacht zou hebben aan zaken als waarvan ik nu ben beschuldigd.'

Toen zei Helias: 'Vrouwe, u hebt een kampioen[16] gevonden die uw eer zal bewaren.
Ik zal uw vijand ten onder brengen deze dag.'[17]

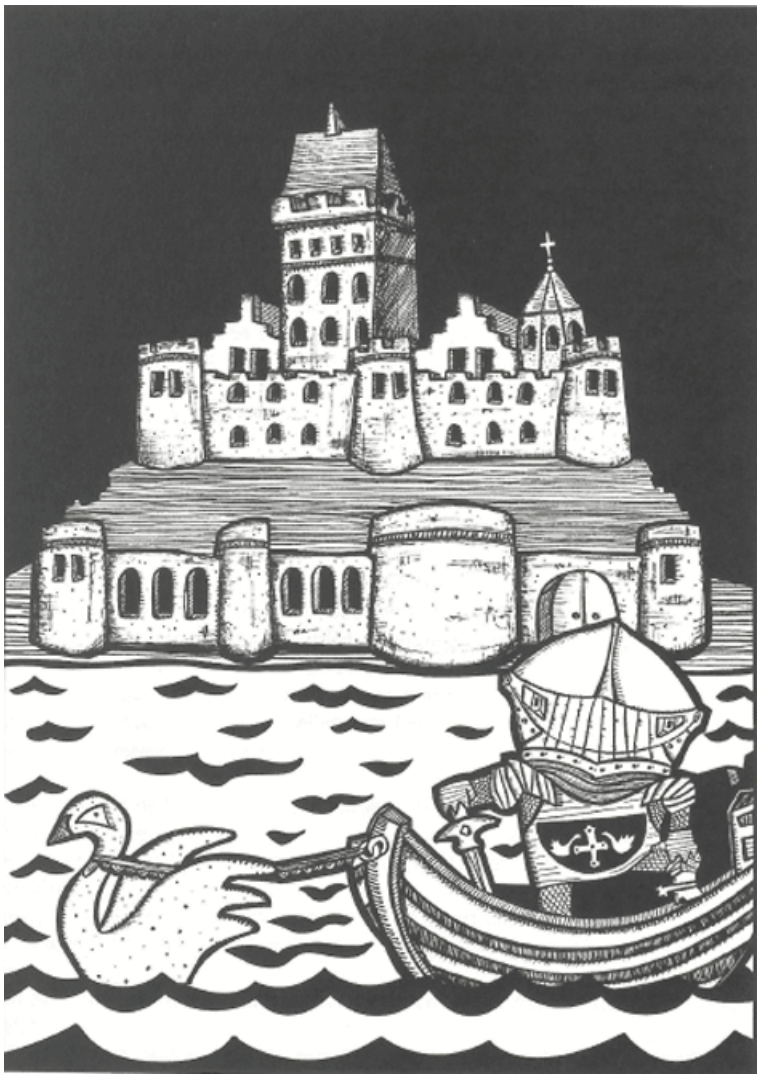

Eindnoten:

15 Vroom betekent niet alleen religieus maar ook dapper. (WNT)
16 Een kampioen is iemand die in een gerechtelijke tweestrijd moet vechten, maar ook iemand die vecht voor een dame. (WNT)
17 In de Middeleeuwen geloofde men nog sterk dat de vrouw de oorsprong was van alle kwaad, omdat de eerste vrouw - Eva - ooit de mensheid met de erfzonde opzadelde. (Bijbel, Genesis 3)

Hoe Helias vocht tegen de graaf van Frankenborch en van hem won

Oe edele Zwaanridder ging weer naar de keizer en zei: ‘Heer, laat degene die deze vrouw onteert en ter dood heeft beschuldigd in het strijdperk treden, want ik ben bereid om tegen hem te vechten.’ Nadat hij dit had gezegd, stapte de graaf naar voren en zei: ‘Vriend, wat wilt u? U toont zich zeer moedig, dat u zich zo graag bemoeit met een zaak die u niets aangaat!’ Helias zei: ‘Zie hier mijn handschoen, die ik u geef ter ere van God en om de minne van die edele vrouwe. U zult zien wat een ridder en avonturier kan doen.’

De graaf nam de handschoen op en meteen werd het gevecht afgeroepen door de keizer. Van beiden ontving hij een eed en vroeg hen wanneer ze wilden vechten. Helias wilde dit graag meteen doen, wat hij dan ook voorstelde. De graaf wilde de schande nog steeds niet ongedaan maken, dus het strijdperk werd gereedgemaakt.

Zo kwamen de kampioenen daar. Helias bracht zijn zilveren schild met het dubbele kruis mee. Ook de graaf kwam wel voorzien daar. De keizer en zijn heren waren toeschouwer, de hertogin, haar dochter en vele anderen met hen ook. Toen de hertogin en haar dochter hun kampioen Helias zagen, baden zij tot God of Hij hem wilde helpen. Of Hij hem de overwinning wilde bezorgen, om de hertogin in haar recht te zetten.

De ridders stormden zó hard op elkaar af dat hun lansen braken. Daarna vochten ze met het zwaard. Zodanig dat hij de graaf niet van zijn lijf kon houden. Maar de vrome Helias hoopte altijd op hulp van God, want hij was degene die voor het recht streed.

Opeens verzocht de graaf Helias dat hij hem wat tijd gaf om met hem te praten. Dat deed Helias, waarop de graaf zei: ‘O edele ridder, laten we alstublieft de strijd staken. Stel mij in mijn recht en ik geef u mijn dochter met daarbij het land van de Ardennen, dat zeer vruchtbaar is.’

Helias zei: ‘Meent u nou echt dat ik zal toegeven aan uw verraad? Ik liet mij liever stukje bij beetje ontleden! Daarom, spreek er niet van! Van mij zult u geen medelijden krijgen! Ik heb God - die mij hierheen gezonden heeft - beloofd dat ik vandaag de hertogin zal verlossen van alle valse beschuldigingen en dat ik haar dochter zal trouwen. Als dit tegen uw wil is, verdedig dan uw leven!’

De graaf sloeg Helias toen op zijn rechterarm. Zijn zwaard viel. Helias sprong

van zijn paard; greep de graaf en wierp hem met macht tegen de aarde. Hij rukte hem het schild van de hals en nam hem zijn zwaard af. De graaf zag dat hij overwonnen was en gaf zich over: ‘Edele ridder, ik smeek u om genade. Om Gods wil, spaar mijn leven en ik zal u al mijn land geven.’

Helias zei: ‘O valse verrader, zo zult u niet uit mijn handen komen. Ik wil de edele hertogin en haar dochter wreken.’ Daarna hief hij het zwaard dat hij de hertog had afgepakt, sloeg de graaf eerst zijn helm af en daarna zijn hoofd.

Toen de hertogin en haar dochter dit zagen, dankten zij God, dat Hij hun kampioen de overwinning had bezorgd.

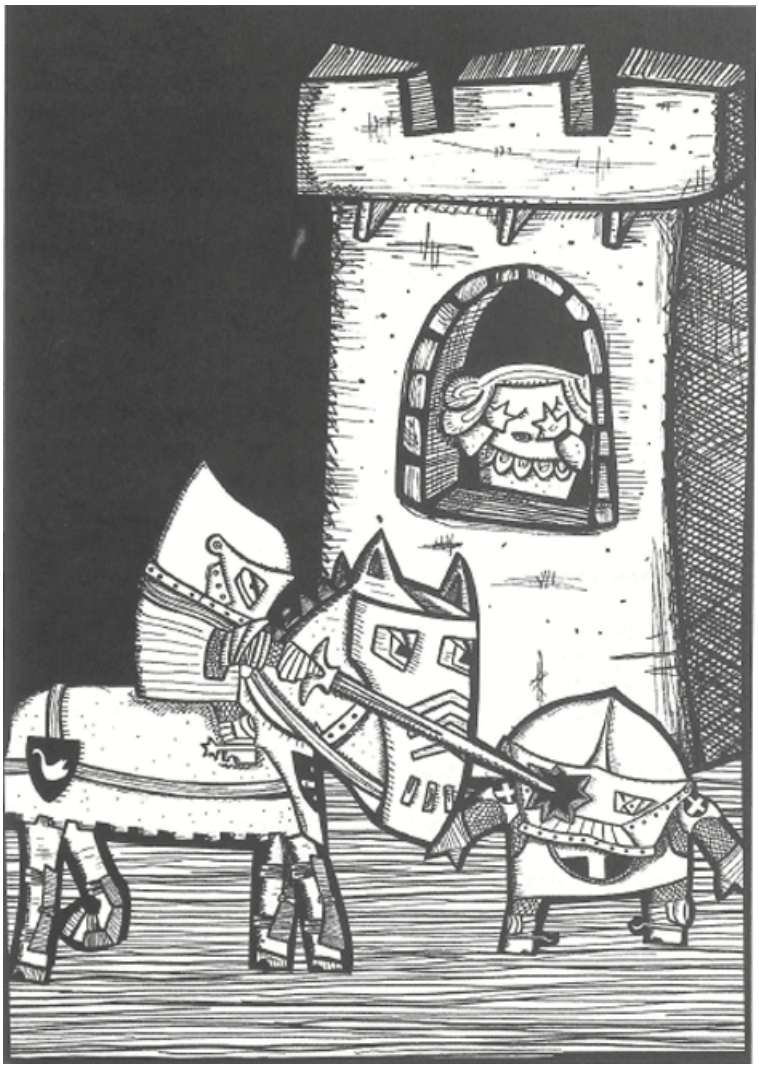

Hoe Helias trouwde met de dochter van de hertogin, omdat hij de graaf had overwonnen in het gevecht

Frankenborch was verslagen. De edele Helias groette de keizer hoffelijk, die hem eervol ontving. Daarna groette hij de edele hertogin, die hem zeer bedankte voor wat hij voor haar had gedaan. Terstond kwam de keizer bij de hertogin en zei: 'Vrouwe, ik geef u wederom uw land en herstel opnieuw uw eer. U heeft geen enkele schuld, dat is nu wel bewezen.' Toen zei zij: 'Ik dank u daarvoor, heer. Maar ik geef nu mijn land Bouillon aan degene die het eerlijk gewonnen heeft. Daarbij geef ik hem mijn dochter, die voortaan met hem het land zal besturen. Want ik wil mij vestigen in een klooster, om God te dienen. Zo heb ik Hem beloofd, want Hij bracht mij deze ridder tot bescherming.'

De keizer riep voorts: 'De Zwaanridder is nu hertog van Bouillon en hij zal trouwen met Clarrisse, de dochter van de hertogin! Zó is het hem beloofd!' De ridder was tevreden en een paar dagen later werd de bruiloft gehouden aan het hof van de keizer in Nijmegen. Op allerlei manieren werd daar plezier gemaakt.

En zo heeft de Zwaanridder het hertogdom Bouillon gekregen. Nadat de feesten en het vermaak 14 dagen geduurd hadden, nam de hertog afscheid van de keizer en zwoer hem zijn leenman te zijn, zoals dat hoorde. Daarna vertrokken de jonggehuwden samen naar Bouillon. Maar onderweg kwam hij veel vrienden tegen van de graaf van Frankenborch, die hem besprongen, om de dood van de graaf te wreken. Maar Helias en zijn mannen weerden zich dapper, zodat hij tegen de wil van de vijand kon doorreizen. Zo kwam hij aan in het land van Bouillon, waar hij met grote blijdschap werd ontvangen. Daar hielden ze een maand lang open hof voor iedereen die wilde gaan en komen.

Zijn vrouw werd zwanger, zodat ze in de negende maand een dochter kregen, die met veel eerbetoon ter doop werd gedragen. Zij werd Yda genoemd. Later werd zij de moeder van de edele prinsen Godfried, Boudewijn en Eustachius. Deze dochter groeide op in alle deugdzaamheid, totdat ze groot geworden was.

Op een dag maakten de hertogin en haar man een uitstapje. Zij vroeg hem waar hij vandaan kwam en van wie hij afstamde. Hij wilde daar niet op antwoorden en verbood het haar zelfs om dat opnieuw te vragen. Anders zou hij van haar scheiden. Zodoende sprak zij er niet meer over en bleven zij zes jaar lang samen in goede vrede. In die tijd had de oude hertogin zich in het klooster gevestigd, om God te dienen.

Hoe Helias het hertogdom van Bouillon verliet en van zijn vrouw scheidde, omdat zij nogmaals had gevraagd naar waar hij vandaan kwam en hoe de zwaan zich opnieuw vertoonde met de boot om hem weg te voeren

Op een nacht, toen de hertogin bij haar man lag, vroeg zij nog eens naar zijn afkomst. Ondanks zijn verbod, maar het is zoals men zegt: dat wat men vrouwen verbiedt, doen ze het liefst. ‘O heer, ik zou zo graag weten van welke komaf u bent.’ Toen Helias dat hoorde, was hij erg droevig. Hij antwoordde woedend: ‘U wist toch dat het geheim moest blijven! Ik beloof u dat ik morgen uit dit land zal weggaan naar Nijmegen, om - in aanwezigheid van alle heren - toestemming van de keizer te krijgen om van u te scheiden.

De hertogin weende zeer, beklaagde haar volk en zei: ‘Helaas! Nu heb ik de liefde van mijn man verloren, omdat ik te veel heb gesproken! Ik heb mijn mond niet kunnen houden!’ Zij ging ook naar het bed van haar dochter, die haar vader zeer liefhad, en vertelde haar alles. Zij ging daarop naar haar vader, jammerlijk wenend: ‘O lieve vader, heb toch medelijden met mijn moeder en mij! Helaas, wat zal er van mij komen als u weggaat? Och, ik zal vaderloos blijven in mijn jonge jaren. Mijn dierbare vader, verlaat ons niet!’

Toen de edele man dit zag, troostte hij haar en zei: ‘Mijn lieve dochter, wees niet zo bedroefd, want ik zal goed voor u en uw moeder laten zorgen.’

's Morgens stond de hertog droevig en wenend op en sprak tot zijn heren: ‘Ik gebied u dat u mijn vrouw en dochter wilt vergezellen naar Nijmegen. Daar ga ik aan de keizer een verzoek doen. Dat ik hem alle zaken geef die ik bezit, want ik zal nooit meer terugkeren. Mijn vrienden, ik beveel u dat u altijd het land van Bouillon wilt verdedigen, en mijn vrouw en dochter. De tijd is gekomen dat ik moet vertrekken, want u zult een zwaan zien komen die een bootje brengt. Hij zal mij naar Nijmegen vervoeren.’

Helias was nog niet uitgesproken of daar kwam de zwaan, zoals hij had gezegd. Hij krijste hard, alsof hij Helias riep. Die nam sober afscheid van hun allen. De edelen weenden zeer, omdat hij zijn vrouw en kind achterliet, wat buitengewoon treurig was om te zien. En alle burgers beklaagden het vertrek van hun heer.

De edele Helias stapte in de boot. Daarom was de zwaan heel blij, want de tijd naderde dat hij in zijn menselijke vorm zou terugkeren. En zo zijn ze weggegaan naar de keizer, om hem zijn vrouw en dochter toe te vertrouwen.

Hoe de hertogin en haar dochter naar Nijmegen trokken

Vlak na Helias' vertrek uit Bouillon, kwam de hertogin met haar dochter in Nijmegen voor de keizer. Wenend en klagend over haar goede man, die haar verlaten wilde, zei ze: ‘Och genadige heer keizer, heb medelijden met mij en mijn dochtertje. Want tenzij u iets kunt doen, verlies ik degene die u mij gaf tot man en heer.’

‘Hoezo?’, vroeg de keizer. Zij zei: ‘Hij wil terugkeren naar het land waar hij vandaan kwam toen hij mij destijds kwam beschermen. Want de zwaan die u toen zag is weer gekomen met zijn boot en heeft hem gehaald. Hij is nu bij hem.’ ‘Je moet hem boos gemaakt hebben,’ zei de keizer toen. Zij vertelde hoe ze haar belofte aan hem had gebroken.

Terwijl zij zo samen spraken, kwam de edele Helias met de zwaan aan bij het paleis van de keizer. Hij blies zijn hoorn, zoals hij eerder deed. De keizer zei: ‘Ik hoor uw man.’ Zij zei: ‘Ik weet wel dat hij hier zou komen, maar het is om afscheid van u te nemen en van ons. Hij keert nooit meer terug, tenzij u, wijs als u bent, wat anders beveelt.’

Toen kwam Helias voor de keizer, die hij hoffelijk groette. De keizer ontving hem liefdevol. Helias zei: ‘Ik heb het hertogdom van Bouillon verlaten, want ik zal dat niet meer besturen. Ik moet terugkeren naar het. land waar ik vandaan kom. Dus ik geef mijn dochter aan u. Moge zij als uw eigen dochter zijn en ik verzoek u of u als een vader en een vriend voor haar wilt zijn. En dat u haar wil uithuwelijken als u de tijd rijp acht, zoals u dat bij ons huwelijk deed. Wilt u haar beschermen en de vrijheid van haar land? Ik zal er niet meer terugkomen.’

Daarop zei de keizer: ‘O edele ridder, mijn vriend. U hebt een grote eed gezworen en u behoort hieraan te voldoen. Uw echtgenote verlaten is tegen God en de liefde. Hier is uw dochter Yda. Het is uw plicht om haar te beschermen!’

Helias zei: ‘Ik ben genoodzaakt om te vertrekken naar een ander land. Daarom verzoek ik u dat u mij wilt vergeven wat ik heb misdaan, want ik mág niet langer blijven. Zie daar de zwaan die op mij wacht.’

Toen zei de keizer: ‘God wil dit, dus ik mag hier niets tegen inbrengen.’ Helias kuste wenend zijn vrouw en dochter en vroeg de keizer voor hen te zorgen. De keizer beloofde het beste te doen en zijn dochter uit te huwelijken wanneer dat profijtelijk zou zijn.

Daarop vertrok de edele Helias en ging naar het water, waar de zwaan op hem wachtte.
Die was blij hem te zien. De zwaan bracht hem vervolgens naar Lillefoort.

Hoe Helias in Lillefoort kwam en hoe de zwaan door Gods wil terugkeerde in zijn menselijke vorm

Toen de edele koning Oriant op een dag aan tafel zat met zijn koningin en vijf kinderen, kwamen op de rivier hun twee andere zonen aan: Helias en de zwaan, zijn broer. Die had hen daarheen geleid. Wanneer Helias nabij de plaats Lillefoort was, blies hij vrolijk op zijn hoorn. Zijn vader hoorde het geluid, stond gauw op van tafel en zei: 'Mijn vrouw en mijn kinderen, wees blij, want hier komt mijn zoon Helias!' Door het venster zagen ze Helias uit de boot stappen. De kinderen gingen hem tegemoet. Opgewekt omhelsden en kusten zij hem. Samen gingen ze naar het paleis, waar vader en moeder hem blij ontvingen.

Toen vroeg Beatrijs: 'Mijn zoon, waar bent u geweest? Het is acht jaar geleden dat wij u voor het laatst hebben gezien.' Helias antwoordde: 'Als God het wil, komt u dat - op een ander moment - te weten.'

En zij vroeg: 'Waar is onze zoon, de zwaan, die uw boot voorttrok?' Helias zei: 'Die is teruggekeerd naar de gracht. Maar ik zal hem gaan halen. We zullen eens zien of wij hem door te bidden in zijn menselijke gedaante kunnen terugbrengen.'

Dat vonden zijn ouders goed. Hij ging naar de rivier en riep zijn broer, de zwaan, bij zich. Die kwam vrolijk naar hem toe. Helias leidde hem naar het paleis, net zoals hij hem had geleid. Eenmaal aan het hof gekomen, gaf de koning het bevel tot een dag van vasten en gebed, waarop iedereen eensgezind tot God zou bidden om zijn zoon zijn oorspronkelijke gestalte terug te geven.

Intussen had de koning de goudsmid ontboden die de twee drinkbekers had gemaakt van de ketting van deze jongen. Hij beval hem om daarvan weer een ketting te maken, wat de goudsmid onmiddellijk deed. Hij bracht deze naar de koning en die gaf hem aan Helias.

De volgende dag gingen de koning, de koningin, Helias met zijn broer, de zwaan, en zijn broers, zuster en alle heren naar de kerk. Daar vonden ze de geestelijken en bijna al het volk van Lillefoort, om eendrachtig te bidden. Toen iedereen klaar was met het aanroepen van God, zette Helias de zwaan op een altaar. Hij hing hem de ketting om de hals en knielde met allen die daar aanwezig waren. Samen hebben zij God gevraagd of Hij zijn genade en barmhartigheid wilde tonen aan de koningszoon en om hem in zijn menselijke gedaante terug te veranderen.

Na enige tijd van gebed, verhoorde God hun. De zwaan veranderde in een mooie jongen en werd meteen Esmeri gedoopt. Daarmee was iedereen zo blij, dat de koning een gemeenschappelijke processie liet uitgaan en alle klokken liet luiden om God te loven en te danken voor Zijn mirakel en Zijn barmhartigheid. Van blijdschap hield de koning 14 dagen lang open hof, omdat hij nu al zijn kinderen gezond en wel bij zich had.'

Hoe Helias zijn geliefden al zijn avonturen vertelde ne hoe hij in het klooster ging

Nu Helias teruggekomen was bij zijn vader en moeder en daar enige tijd was gebleven, wilde hij naar een plaats gaan om als gelijke onder gelijken God te dienen. De plaats waar de koning een klooster had laten bouwen. Zo riep Helias zijn familie en vrienden bijeen en vertelde hun al zijn avonturen die hij had beleefd vanaf zijn vertrek uit Lillefoort. Daarna zei hij: ‘Mijn beminde vader en moeder, mijn lieve broeders en zuster en al mijn hartsvrienden, ik neem nu van u allen afscheid om mijn leven te beteren. Ik word broeder om voor mijn ziel te zorgen. Ik zal bidden voor iedereen. Daarom, mijn broeders en heren, verzoek ik u nederig dat u het land wilt helpen beschermen, als vrome ridders en erfgenamen.’ Hier wilde niemand iets tegen inbrengen, omdat het Gods wil was en de zaligheid van zijn ziel een goed voorbeeld was voor allen. Maar de heren hadden veel verdriet van Helias' vertrek.

Helias vertrok met een stok in zijn hand naar het klooster dat zijn vader had gesticht. Daar werd hij blij ontvangen door de andere broeders. Daarna liet Helias een grote burcht bouwen, gelijkende op het slot van Bouillon in de Ardennen. Tot profijt van het klooster gaf hij dat grote vrijheden en liet er marktplaatsen bouwen waar iedereen mocht gaan en staan waar hij wilde. Hij riep dertig broeders op om God te dienen en hij bleef bij hen en hield zich trouw aan dezelfde kloosterregels.

Hoe Keizer Otto Helias' dochter uithuwelijkte aan Eustachius, Graaf van Boulogne

Helias' dochter Yda was 14 jaar oud, toen de keizer haar ten huwelijk gaf aan Eustachius, graaf van Boulogne. Vlak daarna raakte zij zwanger. Op een nacht kreeg zij een visioen, waarin ze drie kleine kindertjes op haar bed zag liggen, die ze voedde met haar borsten. De eerste twee hadden elk een kroon op het hoofd. Maar men brak de kroon van de derde, omdat hij een andere vrouw zoogde dan zijn moeder. Daarna ontwaakte Yda. Toen hoorde ze de stem van een engel zeggen: 'Yda, u zult van uw man drie knappe kinderen krijgen, die u zelf de borst zult geven. Deze kinderen zal God Zijn zegen geven, want zij zullen het Heilige Land winnen uit de handen van de ongelovigen.'[18]

Yda dankte God, toen zij dit hoorde.

In de drie jaren daarna bracht zij drie mooie kinderen ter wereld. De eerste heette Godfried, de andere Boudewijn en de derde Eustachius. Zij werden zeer goed opgevoed.

Met Pinksteren kwamen in Bouillon de bisschop van Luik, de hertog van Brabant, de graaf van Vlaanderen, de graaf van Namen en meer grote heren om een nieuw verdrag te sluiten over de verdeling van landerijen. De gravin was in de kerk en bleef daarom wat langer van haar zoon Eustachius weg. Die weende zo hard, dat een andere vrouw hem de borst gaf. En toen zijn moeder uit de kerk kwam, vond ze de vrouw en riep verwonderd: 'Ach vrouwe, wat heeft u gedaan? Nu zal mijn zoon Eustachius zijn waardigheid verliezen, omdat hij van uw borsten heeft gedronken. Ik mag u daarom wel haten!'

De vrouw zei: 'Ik bedoelde het goed. Omdat hij zo weende, wilde ik het kind stil krijgen.'

Zo bleef de gravin bij haar kinderen, zonder te eten en te drinken van ontevredenheid. Na de maaltijd bracht de graaf al de heren naar zijn kamer om hun zijn drie zoons te tonen. Zij zagen de gravin bij haar kinderen en de heren groetten haar vriendelijk. Maar zij stond niet op om de edellieden enig eerbetoon te geven. Daarover werd haar man erg kwaad. Hij zond elke heer naar zijn slaapvertrek en strafte zijn vrouw zeer: 'U hebt mij boos gemaakt, omdat u hun geen eer bewezen hebt. Voor zulke grote heren zou de koningin van Frankrijk nog opstaan om ze te groeten.'

Zij zei: 'Heer, wees niet kwaad op mij, want door de eer die ik heb van uw twee zonen, mag ik mij zo edel prijzen als een koningin.'

‘Hoezo?’, vroeg de graaf.

‘De hele wereld mag mij wel eren om de waardigheid van deze kinderen, want zij zullen ooit het koninkrijk Jeruzalem veroveren en het Heilige Graf uit de handen van de saracenen[19] brengen. Geen koning is daar tegen opgewassen!’

Daarop zei de graaf: ‘Ik meen dat u droomt. Iedereen die zoiets zou horen, zou zeggen dat u zot was.’

Zij zei toen: ‘Heer, houd het niet voor gekheid wat ik u zeg, want een engel heeft mij dit verteld.’

Daarna strafte de graaf haar niet meer en zei: ‘God geve het.’

Eindnoten:

18 Hier een typisch staaltje van Middeleeuws denken. In deze tijd geloofde men dat het christendom superieur was aan andere religies.

19 Verouderde naam voor moslims die rond de Middellandse Zee wonen (WNT). Zie voetnoot 14.

Hoe de hertogin van Bouillon haar man liet zoeken en hoe haar dochter haar kinderen ijverig opvoedde

Oe goede hertogin van Bouillon was dikwijls in het gezelschap van haar dochter. Dan beklaagde ze haar man Helias altijd zeer. Menige bode had zij gezonden om hem te zoeken. Zo ook Pontius, één van haar dienaren. Hij werd uitgezonden naar Jeruzalem, alwaar hij vijf dagen was om te kijken of Helias die weg had genomen.

Op een dag kwam Pontius in een kerk, waar hij een abt vond, die gekleed was op de Franse wijze, zoals bij Pontius thuis. Hij vroeg hem waar hij vandaan kwam. Hij vertelde dat hij uit het Waalse land van Bouillon kwam: 'Ik ben Gerardus, de abt van Sint-Truiden.'

Pontius zei: 'Ik kom ook uit Bouillon!'

'Wees welkom!', zei de abt. 'Ik ben blij met uw komst, want het is Gods wil dat wij samen wederkeren naar ons land.' De abt leidde Pontius naar zijn herberg, waar zij spraken over alles wat hun bezighield.

Inmiddels waren in Jeruzalem veel heren uit Turkije en andere landen, zoals de sultan van Perzië, koning Dorbie, Abraham van Damascus, de koning van Ortanië, de koning van Tabarie, de koning van Antiochïe, Salomon van Nicaea, koning Phileston, koning Schabon, Matabrun van Olifernen en Colobrane, zijn zoon. Allen waren gekomen op verzoek van koning Corbohap[20]. Die gaf aan zijn zoon Cornumerant[21] het koninkrijk Jeruzalem over, in aanwezigheid van alle heren. De zoon was 15 jaar oud en werd koning gekroond. Het feest daarvan was zo groot, dat het niet te beschrijven valt.

Deze koning kwam te spreken met de Franse abt Gerardus over hun manier van leven. De abt vertelde hem de waarheid, waardoor Cornumerant alle heren van Frankrijk prees. Daarop vroeg de abt om een vrijgeleide voor hem en Pontius. Dat gaf de koning hem gaarne en hij presenteerde hem veel geschenken vanwege zijn wijsheid.

Toen trokken ze van Jeruzalem naar de havenstad Jaffa en gingen vanaf daar per schip.

Eindnoten:

20 In de oorspronkelijke Oudfranse tekst (zie de aantekeningen bij dit verhaal) heet deze koning Corbaran. Zie ook Claassens 1991, voetnoot 14.

21 In de oorspronkelijke Oudfranse tekst (zie de aantekeningen bij dit verhaal) heet dit personage Cornumarant.

Hoe de abt en Pontius van Jeruzalem naar Rome trokken, vanuit daar terugkeerden en hoe zij Helias vonden

Toen de abt en Pontius hun doop hadden hernieuwd in Rome, keerden zij terug naar hun land. Terwijl zij op weg waren, wilde God dat zij zouden verdwalen. Zij liepen door een wildernis waar ze de weg niet wisten. Na veel reizen kwamen ze bij het kasteel dat Helias had laten bouwen. Pontius zei: 'Kijk! We zijn in ons land!' De abt zei: 'Ik denk dat wij daar nog vér vandaan zijn.' Maar Pontius zei: 'Heer, dan lijkt dit slot hier wel enorm op dat van Bouillon!'

De nacht viel na deze woorden en zij gingen naar een herberg in een dorp nabij het kasteel. Daar vroegen ze de pastoor van het dorp in welk land ze waren. De pastoor antwoordde: 'U bent de grote wouden van de Ardennen gepasseerd en bent nu gekomen bij het slot van Bouillon.'

Daarop vroeg de abt: 'Hoe kan dat dan? Wij komen uit het land dat u noemt, maar we zijn nog vele mijlen daar vandaan.'

'Dat is waar,' zei de pastoor. 'Ik ben in het land geweest waarvan u spreekt. Dit slot is Bouillon genoemd, dankzij Helias, de zoon van koning Oriant. Hij voer naar Nijmegen, voortgetrokken door een zwaan. Daar won hij van de graaf van Frankenborch, waarna de keizer hem de hertogin van Bouillon als vrouw gaf, waarvan u zojuist sprak. Met haar was hij omtrent zeven jaren samen. Daarna keerde hij terug naar dit land, voortgetrokken door de zwaan. Na zijn terugkomst liet hij dit kasteel bouwen en noemde het Bouillon.'

Toen Pontius dit hoorde, wist hij dat hij eindelijk het nieuws had waarvoor hij was weggezonden. Hij dankte God. Hij vroeg de pastoor: 'Heer, de koning en de koningin, waarvan u zegt dat het Helias' vader en moeder zijn, wonen die in dit kasteel?'

De pastoor zei: 'Ja, want zij hadden hun zoon Helias zo zeer lief, dat zij hem Lillefoort hebben gegeven en hier zijn komen wonen.'

Pontius vroeg: 'Is Helias dood?'

'Nee,' zei de pastoor, 'Ik heb hem zes dagen geleden nog gezien. God heeft menig schoon wonder laten zien dankzij zijn gebeden. Hij is nu broeder geworden in het klooster dat zijn vader heeft laten bouwen. Daar dient hij God in boetedoening.'

Pontius loofde God voor alle berichten die hij heeft mogen horen en bleef de hele nacht blij.

Hoe Pontius Koning Oriant het nieuws bracht van de hertogin van Bouillon

Oe abt van Sint-Truiden en Pontius gingen 's morgens vroeg naar het kasteel. Daar bezocht hij koning Oriant, koningin Beatrijs en hun kinderen. Toen Esmeri, de koningszoon, deze lieden zag, herkende hij meteen hun kleding. Hij ging naar ze toe, groette hen met veel eerbetoon en vroeg waar ze vandaan kwamen. Pontius zei; 'Wij komen uit Bouillon. Lang hebben we gezocht naar een ridder die werd weggevoerd door een zwaan, toen hij zijn vrouw verliet, de hertogin van Bouillon. Ik ben haar dienaar.'

Toen Esmeri dit hoorde, begon hij te lachen: 'Lieve vriend, dat is mijn broer.'

Pontius zei: 'Leeft hij nog?'

'Ja,' zei Esmeri.

Esmeri nep zijn vader en moeder en zei: 'Zie hier, twee mannen die zijn gezonden door de hertogin van Bouillon, de vrouw van mijn broer. Zij hebben nieuws van haar en van haar dochter.' Pontius vertelde hun alles: hoe bedroefd de hertogin was en hoe haar dochter uitgehuwelijkt werd aan de graaf van Boulogne. Men leidde de abt en Pontius in het kasteel, waar zij goed ontvangen werden. Daar bleven zij die nacht.

De volgende dag bracht Esmeri ze naar het klooster. Daar vonden ze Helias in de kerk, voor het hoge altaar, zittend op zijn knieën.

Helias vroeg: 'O broeder Esmeri, wat is er voor nieuws?' Esmeri zei: 'Hier zijn twee mannen die u nieuws brengen van uw vrouw en dochter Yda, die getrouwd is met de graaf van Boulogne.' Helias bekeek beide mannen, herkende Pontius en omhelsde en kuste hem: 'Wees welkom, mijn vriend! Hoe is het met mijn vrouw en mijn dochter Yda?'

Pontius vertelde hem hoe zij naar hem hadden gezocht in menig land en vroeg hem of hij niet wilde terugkeren naar het land van Bouillon. Helias zei: 'Nee. Nooit zal ik uit dit klooster gaan. Moge ik hier zaligheid vinden voor mijn ziel.' Pontius zei: 'Heer, ik ben blij met heel mijn hart dat ik u mag zien en spreken. Uw vrouw, de hertogin, zal zeer verheugd zijn als ze dit hoort.'

Helias zei: 'Breng de hartelijke groeten over naar haar en naar mijn dochter Yda. Ik ben zeer blij dat ze eerzaam is getrouwd.'

Daarna nam hij wenend afscheid van de abt en van Pontius, liet ze het klooster zien en liet ze weer gastvrij ontvangen door Esmeri. Pontius vroeg om een

bewijsstuk, zodat de hertogin zeker zou weten dat hij Helias had gevonden. Helias sprak: ‘Geef haar deze ring, die zij mij uit liefde gaf, als teken van de waarheid.’ Daarbij zond hij haar en haar dochter grote gaven.

Zij namen afscheid van Helias en gingen met zijn broer Esmeri naar het slot van Bouillon, waar zij hartelijk werden ontvangen. De koning en de koningin lieten ook grote cadeaus klaarmaken voor de hertogin en haar dochter Yda, de gravin van Boulogne. Toen namen ze afscheid van de koning en van iedereen en zijn weggegaan.

Hoe Pontius in Bouillon kwam en de tijdingen bracht naar de hertogin van haar man Helias

Op Hemelvaartsdag zaten de graaf van Boulogne en zijn vrouw Yda aan tafel met de hertogin van Bouillon. Toen kwam Pontius in de eetzaal, met een muilezel, beladen met kostbare schatten en giften. De hertogin van Bouillon stond op van tafel en zei: 'Wees welkom, Pontius. Hebt u mijn man Helias niet gevonden?'

Pontius antwoordde: 'Ja vrouwe, ik heb hem gezien. Als bewijs ziet u hier zijn ring, die hij u heeft gezonden.' Daarmee was ze zeer blij en ze kuste de ring. Ze weende en beklaagde haar man Helias en zei tegen Pontius: 'Dit is een waarachtig teken dat u hem hebt gevonden.'

Pontius zei: 'Vrouwe, ik heb een muilezel meegebracht, vol met kostbare juwelen, dia hij aan u en uw dochter zendt. Hij is de zoon van koning Oriant en heeft vijf edele ridders als broer en een zuster. Hij stamt af van een groot geslacht.'

De hertogin en haar dochter waren zeer blij met dit alles. Zo ook de graaf van Boulogne. Pontius vertelde dat Helias een broeder was in de abdij die zijn vader had laten bouwen. Hij had alles gezien, samen met de abt van Sint-Truiden, die met hem uit Jeruzalem was teruggereisd.

Nu de hertogin wist dat haar man Helias een broeder was, reisde ze naar hem met haar dochter Yda. Zij namen afscheid van de graaf en droegen hem op om goed te zorgen voor hun drie zonen. Godfried, Boudewijn en Eustachius waren al mooie kinderen toen.

Ze verlieten Bouillon en reisden met Pontius naar het hiervoor beschreven klooster. Daar vonden ze Helias. Hij lag zeer ziek in bed. God weet hoe liefdevol zij elkaar aankeken. De vrouw beweende haar man en hun dochter. Nadat ze een luttele tijd samen waren, werd de goede Helias zo ziek, dat hij zijn ziel overgaf aan God. Toen de hertogin haar man zag sterven, werd ze zó bedroefd dat ook zij ziek werd en stierf. Hun dochter Yda was buitengewoon verdrietig.

Ze werden met eer begraven in het klooster. Voor het hoge altaar, onder een mooie steen, zoals het hun toebehoorde. Yda gaf het klooster rijkelijk veel geld. Om Gods wil en om de liefde voor haar vader en moeder die daar waren begraven.

Toen keerde ze terug naar haar eigen land, waar zij haar man Eustachius vertelde hoe haar vader en moeder in het buitenland waren gestorven. Eustachius en al zijn onderdanen waren daarom zeer bedroefd.

Daarna stelde Yda zich in dienst van God en leerde haar zonen om God te dienen in eer en deugdzaamheid. Daardoor veroverden zij het Heilige Land van Jeruzalem, waar Godfried en Boudewijn de kroon droegen en stierven als koningen van Jeruzalem. Deze drie zonen verrichtten wonderlijke dingen, zoals u kunt lezen in de *Historie van Godfried van Bouillon*.[22] Zijn kinderen stierven ook in zaligheid, hetwelk ons ook is gegund door God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

AMEN.

Gevisiteerd en geapprobeerd[23] door de eerwaarde meeste Willem, pastoor van de kapel te Brussel. Toestemming om te mogen drukken vanuit Brussel, 11 februari 1547.

Eindnoten:

22 De oorspronkelijke vertelling van de Zwaanridder was gekoppeld aan een reeks verhalen omtrent Godfried en zijn veroveringen. Die volgden op het verhaal van Helias. Zie mijn aantekeningen bij het verhaal.

23 Geïnspecteerd en goedgekeurd

Aantekeningen bij het verhaal

Het gebouw Metterswane tegenover Nijmegen CS; de enige verwijzing naar het Zwaanridderverhaal in de keizerstad.

Basisbegrippen

Ridderroman

Het verhaal omtrent Zwaanridder Helias is geschreven aan het einde van de 12e eeuw. In die tijd is het de mode dat ridders in verhalen *hoofs* zijn: zij moeten niet alleen dapper zijn in het gevecht tegen het kwaad, maar ook goed zijn voor de medemens. Boven alles moet een ridder vechten in naam van een vrouw. Als een ridder verliefd wordt op een jonkvrouw, moet die overal ter wereld de eer verdedigen van de schone dame in kwestie. Hij gaat op avontuur om haar *minne*, haar - voornamelijk platonische - liefde voor hem, te verwerven. Bovendien praat zo'n ridder dan met - voor mensen uit onze tijd - overdreven lange en verzorgde zinnen tegen zijn geliefde, maar dat zul je wel zien.

Daarnaast moet een ridder trouw zijn. Niet alleen aan zijn jonkvrouw, maar ook aan de koning. Deze staat namelijk aan het hoofd van het *feodale stelsel (leenstelsel)*, een systeem waarin hij zijn enorme rijk onderverdeelt in kleinere stukken. Over elk deel heeft een vazal *(leenman)* de leiding en als de koning *(de leenheer)* dat wil moet zo'n heer betalen, de koning huisvesten bij een bezoek of ten strijde trekken en een leger verzamelen. Logischerwijs is dit hele systeem gebaseerd op *trouw*, dus ook in ridderromans is trouw een belangrijk thema.

Volksboek

Rond 1512 duikt de vertelling over Helias voor het eerst op in de Nederlandse taal. Het verhaal is geschreven in tamelijk gemakkelijk proza, maar het wordt telkens onderbroken door gedichten. Bijzonder ingewikkelde gedichten af en toe. Waarschijnlijk heeft de drukker zo geprobeerd om zijn boekje voor een breed publiek aantrekkelijk te maken.

Allereerst kun je dit zien aan de manier van uitgeven. De kwaliteit van de nog bewaarde Zwaanridderuitgaven is niet bijster hoog. Er is destijds slecht papier gebruikt en ook aan het drukwerk zelf is niet overdreven veel aandacht besteed. Op deze wijze zijn er dus goedkope boekjes ontstaan, ‘blauboexkens’ of ‘blauwe boekjes’ geheten, omdat ze een eenvoudige omslag hadden van blauw papier. Allerlei oude verhalen komen op deze manier onder de aandacht: Reinaart de Vos, de vier heemskinderen, Floris en Blancefloer, Tijl Uilenspiegel en dus ook Helias de Zwaanridder. Eenvoudig verteld, goedkoop uitgegeven, dus voor iedereen die kan lezen te verkrijgen.

De gedichten zijn toegevoegd om de verhalen ook voor een wat hoger opgeleid publiek - meestal rederijkers (mensen met veel interesse voor kunst en cultuur die lid zijn van een soort club) - interessant te maken[24]. Het zijn echte rederijkersrefreinen.

Een typisch 15e/16e eeuws rederijkersrefrein heeft de volgende ingrediënten[25]:

- 3 of 4 strofen van 8 tot 24 regels; bij voorkeur 15 regels. De slotstrofe is korter dan de voorgaande strofen.
- Elke strofe eindigt met dezelfde zin: de *stok*. In deze stok staat het thema, het onderwerp, de quintessens of de kern van wat de schrijver wil vertellen.
- In de slotstrofe, het *envoy* of *prince* of *prince-strofe*, richt de dichter zich traditioneel tot de prins van de rederijkerskamer. Boven deze strofe plaatst de dichter het woord 'Prinche' of hij noemt de naam in de aanhef van de slotstrofe.

Het is dus heel waarschijnlijk dat de gedichten zijn geschreven door een rederijker. De schrijver heeft voor dit verhaal refreinen gemaakt. Daarbij heeft hij weinig rekening gehouden met het metrum. Soms lijken de gedichten zelfs wat gekunsteld, dus daardoor lijken mijn hertalingen ook wat ingewikkeld. Voor het begrip van het geheel heb je de gedichten gelukkig niet nodig, al voegen ze wat betekenis en smaak toe aan het proza. Je kunt ze echter gewoon overslaan als je dat wilt. Opvallend is overigens wel dat de gedichten ophouden vlak voordat Helias naar Nijmegen gaat. Heeft Cool (over wie later meer) alle refreinen overgeleverd in zijn herdrukken, of heeft de oorspronkelijke drukker Van Doesborgh een deadline gesteld die niet volledig is gehaald doorde dichters? Wie het weet mag het zeggen...

Religie

Zijn hele leven wordt de middeleeuwse mens omringd door religie. Verschillen tussen rijk en arm? Dat heeft God zo bepaald, gelooft men. De vrouw is ondergeschikt aan de man? Dat heeft God zo bepaald. Bovendien is de vrouw ooit degene geweest die de mensheid in het ongeluk gestort heeft; door van de appel te eten heeft Eva de mens immers uit het paradijs gehaald[26]. Zijn vrouwen per definitie slecht? Nee hoor, je hebt ook deugdzame types ertussen zitten. Als ze maar bescheiden zijn, kuis en oprecht godsdienstig. Een hoofse ridder dient deze vrouwen dus met eer te overladen. (Overigens is 14 jaar voor meisjes een keurige leeftijd om te trouwen, zoals je in het verhaal leest. Dit was in de Middeleeuwen dan ook een normale zaak.)

Gelovig zijn moet dan ook helemaal uit het diepste van jezelf komen. Bij enorm veel mensen is dit altijd het geval geweest. Zij zijn altijd al degenen geweest die het allerbeste voorhebben met iedereen en in dit verhaal worden deze mensen aangeprezen.

God bepaalt ook wie wint in een strijd. Tweemaal komt de dappere Helias tegenover een ridder te staan die een slechte zaak dient. Zij moeten dus tegen elkaar vechten. Volgens de middeleeuwer zal de rechtvaardige de tweekamp winnen, want God steunt alleen degene die de waarheid vertelt.

Helaas is er ook veel slechts gebeurd in de naam van de religie. Zo verwijst dit verhaal regelmatig naar de eerste kruistocht en de verovering van Jeruzalem door Godfried van Bouillon - zogenaamd de kleinzoon van Helias - in 1099. Alhoewel eeuwenlang veel mensen met oprecht geloof hebben meegedaan aan de kruisvaart, zijn er ook verscheidene mensen geweest die hebben meegedaan aan slachtingen en plunderingen.[27] Dat ik deze passages heb laten staan is ook bedoeld als teken van vrede. Net als bij stukken die iets zeggen over het middeleeuwse vrouwbeeld, hebben wij als moderne mensen ook hier het vermogen deze regels hoofdschuddend te lezen en af te doen als ouderwets.

Twee ridders zitten klaar voor hun gerechtelijke gevecht. Ze worden beide bijgestaan door hun schildknaap. Hun doodskisten staan al klaar.
Handgetekende illustratie uit *Das Fechtbuch* van Hans Talhoffer uit 1467.

Eindnoten:

24 Franssen 1990, p.107; Coigneau 1984, p.38-39.
25 Mak 1944, p.29.
26 Bijbel, Genesis 3.
27 Berger 2001, veel van de huidige onlusten danken wij nog steeds aan de Middeleeuwse kruisvaart.

Zwaanridders en hun Zwaanboten
Welke Zwaanridders zijn er?

‘De Zwaanridder kwam op bezoek in Nijmegen.’ Als ik mensen dat desgevraagd vertel reageert men vaak verbaasd. In verreweg de meeste gevallen is mij gevraagd hoe dat dan zit met die Zwaanridder uit Kleef. Als iemand al van de Zwaanridder gehoord heeft, verbindt die het verhaal aan de Duitse stad vlak over de grens bij Nijmegen. Er zijn ook mensen die denken dat de Zwaanridder eerst Nijmegen aandeed, alvorens naar Kleef te trekken.[28]

‘Lohengrin!’, riep een operaliefhebber enthousiast uit. ‘Nee, Helias,’ zei ik dan. Maar eerlijk is eerlijk, het is geen gekke gedachte, want ook Lohengrin heeft veel met dit alles te maken. Er zijn immers allerlei Zwaanridders aan te wijzen in de historie. De belangrijkste laat ik in mijn aantekeningen de revue passeren. Naast Helias en Lohengrin voer ik Brabon Silvius en Gerhard op.

De zwaan is door de eeuwen heen altijd een populair symbool geweest. Nu ben ik geen specialist op dat gebied en het lijkt mij evident dat de zwaan in bijvoorbeeld de heraldiek veel minder voorkomt dan leeuwen, beren of (dubbelkoppige) adelaars. Zonder enig onderzoek te verrichten lijkt de zwaan mij een gracieus, sterk en tamelijk groot dier. Als een zwaan voorkomt in een verhaal is die meestal wit, maar hoever ik ga als ik dit in verband breng met maagdelijkheid weet ik niet. Hierover gaan mijn aantekeningen dan ook niet, al valt er iets voor te zeggen.

In de zestiende eeuw worden de romans van *Amadis van Gaul* bijzonder populair in de Nederlanden (het Nederlandse taalgebied: ongeveer het huidige Nederland en Vlaanderen). Hoewel niet alle 21 in het Nederlands vertaalde delen over Amadis zelf gaan, wordt de naam van de fictieve held wel als verbindende titel gebruikt. Deze ongelooflijk vaak herdrukte verhalen stammen oorspronkelijk uit Spanje.[29] Buiten deze reeks om is een roman verschenen over ridder *Floris van Grecien, ridder metten swanen*.[30] Vermoedelijk is dit verhaal geschreven door de Franstalige auteur en Amadisvertaler Nicolas de Herberay des Essars.[31] De onstuimige jongen Floris (kleinzoon van koning Amadis en tweede zoon van keizer Esplandian van Constantinopel) wil graag ridder worden en bewijst zijn moed al jong door een leeuw te verslaan met enkel een dolk als wapen. Na enig verloop van tijd wordt Floris ook ridder geslagen en beleeft hij allerhande avonturen. Omdat hij een zwaan op zijn schild heeft staan, krijgt hij al snel de bijnaam ‘ridder met de zwaan’. Floris vaart naar heel wat landen, maar niet in een bootje dat wordt voortgetrokken door een of ander dier. Eigenlijk is het zonde dat zo'n aardig verhaal in de vergetelheid is geraakt.[32]

Ook in deze tijd komt de zwaan nog wel eens voor in een ridderlijk aandoend verhaal. Zo maakt de bekende schrijver J.R.R. Tolkien ook gebruik van het edele dier als symbool in zijn *In de Ban van de Ring*. Het Reisgenootschap wordt het paradijselijke Lothlórien uitgeleid door elven in een Zwanenschip.[33] Geen boot die wordt voortgetrokken door de zwaan, maar de sierlijke, witte boot heeft zowel de kop, de hals en de vleugels van het edele dier.

Als prins Faramir zwaar gewond raakt in de eindstrijd van het epos, wordt hij zelfs door heuse 'zwanenridders' gered en teruggebracht naar de bestormde stad Minas Tirith. Het betreft hier een legertje ridders uit Dol Amroth die worden geleid door een prins. Meer kom je niet te weten, tenzij je het aardig vindt om je in de geschiedenis van de Middenaarde te verdiepen naar aanleiding van allerlei postuum uitgegeven werken.

Mocht je zelf liever geen literatuurstudie doen, dan kun je altijd nog terecht in de speelgoedwinkel. Daar vind je soms nog een Zwaanridder van Playmobil of Lego. Of je blijft zitten met dit boek in je handen. Ik vind namelijk dat ik nog enkele zaken moet uitleggen over Helias en andere Zwaanridders. Een overzicht volgt met daarin een zwervende, een zingende, een zwabberende en een zwijgende Zwaanridder in een Zwaanbootje.[3435]

Tlanden vromen ende

Voorblad van de druk van 'Floris van Grecien, ridder metten swanen'.

Eindnoten:

28 ALT, p.58.
29 Selm 2001, p.9-10. Amadis komt waarschijnlijk niet uit Portugal, zoals Pieter Steinz beweert (Steinz 2004, p.60).
30 In 1593 verschijnt het werk bij de Amsterdamse drukker Ewout Muller, met als titel Cronijcke, vanden vromen ende ontsienelijcken jonck-heer Floris van Grecien, ghenaemt den Ridder metten Swanen, den tweeden soon van Esplandian, des Keysers van Constantinopelen: Een loff-weerdige historie, de welcke voor desen tijdt noyt ghehoort en is gheweest, maer waerdich om ghelesen ende ghepresen te worden. Vooralsnog heb ik nog maar één exemplaar van dit boek gevonden.
31 Selm 2001, p.191, voetnoot 34.

32 Ik bereid echter een proefschrift voor over Floris van Grecien, dus ik hoop in de toekomst meer te kunnen vertellen dan ik hier nu doe.
33 Tolkien 1997a, p.452. Jackson 2002, scène 34 (‘Farewell to Lórien’). In de film ‘The Fellowship of the Ring’ is dit schip ook duidelijk te zien.
34 Tolkien 1997a, p.988. In Jackson 2004, scène 28 (‘The Siege of Gondor’) gebeurt dit niet; de zwaargewonde Faramir sleept achter zijn paard als hij bij Minas Tirith aankomt. Ook in de kollosale stijd die volgt heb ik geen ‘zwanenridder’ gezien.
35 Tolkien 1997b, p.220-224 is dan een aardig begin.

Zwervende Zwaanridder Helias

Als je het verhaal in dit boek hebt gelezen, dan heb je al kennisgemaakt met de dappere Helias. Dus je weet al dat hij er goed uitziet en snel en sterk is. Bovendien is hij gek op avontuur. Als iemand zijn afkomst weet, dan is de kans groot dat hij weer terugmoet naar zijn koninkrijk om daar zijn verantwoordelijkheden als heerser weer op te nemen. Hij maakt dat dus liever niet bekend, dus je mag hem de *verboden vraag* niet stellen. Vooral zijn echtgenote mag dat niet, want dan gaat hij bij haar weg.

Van alle Zwaanridders beschouw ik Helias als de oudste (alhoewel zijn leeftijd niet veel verschilt met die van Zwaanridder *Lohengrin*). De sympathieke held komt verschijnt voor het eerst in de Franstalige *Heliastrilogie*. Deze naam geef ik voor het gemak aan de drie verhalen getiteld: ‘De geboorte van de Zwaanridder’, ‘De Zwaanridder’ en ‘Het einde van Helias’.[36]

Deze verhalen worden tussen 1180 en 1220 geschreven in Noord-Frankrijk of in Brabant. Hoe aardig de verhalen in deze Heliastrilogie ook mogen zijn, ze maken meteen deel uit van een groter geheel. Ze worden namelijk geplaatst voor aan een reeks *kruisvaartromans*. In deze serie boeken worden allerhande verhalen verteld over de gebeurtenissen rondom de eerste kruistocht.[37] Deze begon aan het einde van de 11e eeuw en beleefde haar hoogtepunt toen de kruisvaarders Jeruzalem veroverden en innamen. De centrale figuur van deze kruistocht is Godfried van Bouillon, een tamelijk eenvoudige edelman uit de Ardennen, die nu ineens koning werd van Jeruzalem - al noemde hij zichzelf liever ‘Beschermer van het Heilige Graf’ (= het graf van Jezus).

Mijn onderonsje met Godfried in zijn burcht in Bouillon. Op het document dat hij vasthoudt staat: ‘Dieu le veult’ of ‘God wil het’. Dat was de lijfspreuk van de kruisvaarders.

Godfried wordt door deze prestatie en benoeming uitgeroepen tot één van de drie 'besten' uit de Middeleeuwen[38] - tegenwoordig zouden wij hem een superheld noemen. In de kruisvaartromans is hij de centrale figuur; alles draait om hem. Voor de verhaalschrijvers is er echter één probleempje: Godfried heeft een vrij eenvoudige afkomst. Een beetje 'superheld' heeft echter bovennatuurlijk bloed door zijn aderen stromen. Hoogstwaarschijnlijk is om deze reden de Heliastrilogie - het Zwaanridderverhaal dus - aan de reeks kruisvaartromans toegevoegd.

Dit verschijnsel komt niet voor het eerst voor in de literatuurgeschiedenis. Als de Normandiërs in 1066 onder leiding van Willem de Veroveraar het huidige Engeland veroveren, doen zij zich al snel voor als erfgenamen van koning Arthur. Al snel wordt koning Arthur in allerlei geschiedenisboeken in verband gebracht met de nieuwe Normandische heersers. De bovennatuurlijke afkomst van Arthur geeft ze het gezag om te regeren.[39]

Vergelijkbaar is het gebeuren rond de (literaire[40]) Godfried van Bouillon. Dankzij zijn fictieve opa Helias heeft hij een mooie stamboom gekregen. En niet alleen hij, want er zit nog een extra politiek tintje aan mijn verhaal; hertog Hendrik I van Brabant (†1235) wil zelf de geschiedenis ingaan als een groot kruisvaarder. Maar de zogenaamde 'Duitse kruistocht' waaraan hij deelneemt is - ondanks wat kleine persoonlijke succesjes voor Hendrik in het Midden Oosten - geen geslaagde onderneming.

Als hij later trouwt met Mathilde van Boulogne (†1211) meent hij echter een nieuwe kans te krijgen om als belangrijke kruisvaarder de geschiedenis in te gaan. Mathilde stamt namelijk direct af van Eustatius, de broer van Godfried van Bouillon. Hendrik wordt nu ook de baas over Bouillon en beschouwt Godfried als zijn eigen voorvader. Diezelfde Hendrik is hoogstwaarschijnlijk de opdrachtgever van de kruisvaartromans en dus ook van de Heliastrilogie.[41] Met andere woorden: Helias is dus zoiets als de betoveroverovergrootvader van Hendrik.

Oorsprong van de vertelling

In de tijd dat het Zwaanridderverhaal voor het eerst wordt opgetekend (omstreeks 1200 dus) doen al allerlei verhalen de ronde in het mondelinge circuit. Zeker weten we het niet, maar je kunt je gemakkelijk voorstellen dat die dan gaan over een ridder in een bootje met 'zwaanaandrijving' of over kinderen die in zwanen veranderen en een trouwpartij met een verboden vraag[42] als huwelijkse voorwaarde.

Van de Zwaanridderverteling is echter niet bekend dat er een oerversie geweest moet zijn, al is hier zeker naar gezocht in het verleden.[43] Een duidelijke verbinding kan je wel leggen tussen het eerste deel van de Heliastrilogie (in dit boek het hele verhaal van de geboorte van Helias en de zwaankinderen) en een ver-

haal uit ongeveer 1190. In ongeveer dezelfde ontstaanstijd als het Zwaanridderverhaal schrijft de monnik Johannes de Alta Silva een raamvertelling op over een koning en zeven wijze mannen. Eén van de verhalen die daarbinnen wordt verteld gaat over kinderen die in zwanen veranderen en weer terug. Als je deze vertelling naast het verhaal uit de Heliastrilogie houdt zie je dat de verschillen eigenlijk heel klein zijn: de moeder wordt na haar beschuldiging niet netjes opgesloten, maar tot haar nek toe in de grond begraven om zo jarenlang te leven; degene die de kinderen uiteindelijk redt is niet de oudste jongen, maar het meisje; en alle zwanen veranderen aan het slot weer in kinderen, niemand blijft zwaan en bootjestrekker.

Maar goed, het is dus niet vreemd om aan te nemen dat dit verhaal en dat van de zwaankinderen een gemeenschappelijke bron hebben. Héél misschien is het verhaal van Johannes wel gebruikt als bron voor zeg maar de Heliasversie, maar wie dat zeker weet mag het zeggen. En het verhaal van Helias zelf dan? Daarover is niet meer zinnigs te zeggen dan ik al heb gedaan. Over het laatste deel kan ik zelfs helemaal geen fatsoenlijke bewering doen, daarover is waarschijnlijk ook niks meer uit te zoeken.[44]

Detail van een van de weinige overgebleven bladzijden van de druk van Van Doesborgh uit 1512-1515. (Zie je het woord Nijmegen staan op de tweede regel?)

De reis van Helias' literaire Zwaanboot

Feit is wel dat het verhaal van Helias regelmatig opnieuw opduikt in de geschiedenis. Het maakt duidelijk deel uit van de serie kruisvaartromans. Als er rond 1350 een soort verkorte versie van de hele reeks komt, staat hij zelfs in de titel: ‘De Zwaanridder en Godfried van Bouillon’ (‘Le Chevalier au Cygne et Godefroid de Bouillon’).[45]

Helias duikt in 1500 opnieuw op in een druk van de Franstalige Pierre Desrey, daarin geeft hij de hele genealogie van Godfried van Bouillon[46] weer en daarbij

een overzicht van zijn daden. Een soort bewerking weer van het handschrift uit ongeveer 1350. Om nu heel kort door de bocht te gaan: dit verhaal werd min of meer vertaald in het Engels[47] en die laatste versie weer in het Nederlands.[48] Helias reist al eerder in de Lage Landen, vanaf dat moment spreekt hij dan ook eindelijk onze taal.[49]

Zuiveren en herstellen

De weg het Zwaanridderverhaal in het Nederlands door aflegt is er niet één zonder slag of stoot. Van de druk van Van Doesborch is slechts één katerntje bewaard gebleven. De oudst geheel overgeleverde druk komt uit Amsterdam en is daar in 1631 verschenen bij drukker Cornelis Dircksz Cool.

Totnogtoe lees ik overal dat de druk van Cornelis Dircksz Cool uit 1651 de oudst geheel overgeleverde uitgave is. Deze is ook het uitgangspunt geweest voor de teksteditie van professor Boekenoogen.[50] In de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam trof ik - tot mijn vreugde - echter een versie aan uit 1631. Als je de voorkanten van beide uitgaven vergelijkt zie je al dat er dusdanig veel verschillen zijn dat hier sprake moet zijn van een eerste druk. Ook uit de tekst zelf blijkt dat. Kortom: Cool heeft twee drukken gemaakt van het Zwaanridderverhaal. Helias heeft zeker zijn marktwaarde gehad.

Cool heeft de tekst van Van Doesborch wat laten inkorten. Allerlei overbodigheden worden weggehaald: de Zwaanridder wordt bijvoorbeeld niet meer keer op keer ‘de coninck Helias’ genoemd, maar gewoon Helias. Daarnaast wordt bij het optreden van de zwaan niet bij elke zucht vermeld dat de broer van de held betreft. Dat kan de lezer op een gegeven moment immers best zelf onthouden. Ook veel religieuze formuleringen zijn verwijderd: God en Maria worden een stuk minder aangeroepen in de tekst van Cool. Ik neem aan dat dit komt zodat de zetter de gehele tekst precies kwijt kan op enkele katernen van 8 bladen. Een langere tekst levert achter aan veel stukken wit op en bovendien veel nutteloze arbeid. Cool drukte immers nog met de hand en dat moest zo efficiënt mogelijk gebeuren.[51]

Van Cools drukken moet je je niet zo veel voorstellen: het zijn dunne boekjes op kwalitatief minder goed papier. Ze lijken erg op schoolschriften; dankzij de blauwe omslagen worden ze ook wel ‘blauboecxkens’ genoemd. Ze waren bestemd voor iedereen en daarom erg betaalbaar.[52]

Eenschone
Ende Miraculeuse Hiſtorie
Eenschone
Ende Miraculeuse Hiſtorie
vanden Ridder metter Swane / diete Nimme-
ghen in Gelderlandt t'ſcheep quam / by den geleyde
van een Swaen / uyt den lande van Tille-
ſoordt / eyndelick met ſeyde te weſen
Caſſel-Duwaij ende Oyſtip
ghelegen in Vlaen-
deren.
t'AMSTELREDAM.
Ghedruckt by Cornelis Dirckſz. Cool / woonende inde
Warmoeſtraet / inden vergulden Paſſer. Anno 1651.

Zoek de verschillen: de drukken van de Amsterdammer Cool uit 1631 (eigen kopie) en uit 1651 (kopie uit Boekenoogen 1931)

Een gespleten traditie

Alle Nederlandse drukkers die het verhaal van Helias opnieuw laten verschijnen gebruiken de druk van Cool - of een afstammeling - als bron. Daardoor is het verhaal tamelijk ongeschonden in deze tijd terechtgekomen. De drukkers uit Antwerpen en - later - Gent hebben een hele andere lijn gevolgd. Zo worden er vreselijk veel dingen weggelaten uit het oorspronkelijke verhaal. De Nederlandse drukken hebben allemaal als titel een variatie op die van Cool: ‘Een schoone en miraculeuse historie vanden Ridder metter Swane die te Nimmeghen in Gelderlandt te scheep quam by den geleyde van een swaen [...]’. De Vlaamse drukken hebben allemaal ongeveer als titel ‘Een schoone historie van den Ridder van avonturen Helias, genoemd den Ridder met de Zwaen.’ Maar ook inhoudelijk zijn er diverse opvallende verschillen:

- Alle refreinen zijn verdwenen en daarmee de verwijzingen naar allerlei christelijke symboliek.
- Ineens wordt er geen melding gemaakt van het feit dat Beatrijs seks heeft gehad met een hond. De reden waarom zij wordt opgesloten wordt daarmee ook erg vaag.
- Matabrunes dienaar Marcus blijft blind. De genezing dankzij Helias' lijkt te veel op een wonder van Christus. Omdat je deze twee personen niet met elkaar mag vergelijken, verdwijnt dit feit. Arme Marcus!
- Het hele feit rond Yda en het geven van de borst wordt weggehaald. Het is op

zichzelf niet relevant voor het Zwaanridderverhaal, maar toch is het curieus dat het gegeven verdwijnt. Een ontblote tepel zou misschien voor commotie hebben gezorgd.
- De zwaan die later Esmeri wordt mag niet op een altaar zitten: een beest zet je niet op een heilige plaats. Er wordt nog wel stevig voor hem gebeden.
- Een ander altaar verdwijnt ook uit het verhaal: dat waar Helias uiteindelijk voor knielt als hij kloosterling is geworden.
- Namen als die van abt Gerardus van Sint-Truiden (Sint-Truyen in dit boek) of van de mensen die hij allemaal ontmoet worden weggelaten.

Voor een getrouwe overlevering van de tekst van Cool moet je dus zijn bij de Noord-Nederlandse drukken. Die zijn haast woordelijk hetzelfde, door alle eeuwen heen. Opmerkelijk daarbij is met name dat de verbinding van de Zwaanridder met Godfried van Bouillon is behouden. Nergens verdwijnt de vermelding, alhoewel het verhaal zelf nooit is verschenen met alle kruisvaartromans erna. Een connectie met de verhalen uit het Heilige Land is dus altijd blijven bestaan, al is het niet meer dan een drietal verwijzingen.[53]

Een aparte vermelding moet ik nog wel maken voor een ‘Historielied’ uit 1710 (maar mogelijk al uit de 16e eeuw). Het kost aardig wat tijd om de gehele tekst te zingen, want iemand heeft het hele verhaal van Zwaanridder Helias op muziek gezet. Een verwijzing naar Godfried komt hierin overigens niet voor. Het ging de auteur ervan waarschijnlijk puur om het verhaal zelf.[54]

Een Schoone
HISTORIE,
Van de Ridder met de Swaan
Voorkant van het Historielied uit 1710.

Eindnoten:

36 De oorspronkelijke titels luiden: ‘La Naissance du Chevalier au Cygne’, ‘Le Chevalier au Cygne’ en ‘La Fin d'Elias’. Voor de duidelijkheid heb ik ze hier vertaald.
37 Vgl. Claassens 1993, p.2-3 en Claassens 1998, p.375 e.v. Een reconstructie van de eerste kruistocht staat in Mulder/Siepe 1996, hierin wordt ook verwezen naar de kruisvaartromans.
38 De andere twee waren Karel de Grote en Koning Arthur.
39 Janssens 1995, p.12-13.

40 Feit en fictie worden echter in de Middeleeuwen niet altijd gescheiden.
41 Claassens 1991, p.34. Hierin maakt Claassens buitengewoon aannemelijk dat dit zo is.
42 Vermoedelijk uniek voor dit verhaal! In geen van de door mij geraadpleegde naslagwerken kwam ik het vertelgegeven tegen. Vergelijk Ganzenbord 1983 onder K. Een Engels naslagwerk zegt dat het gegeven in een Indaas verhaal staat, maar diezelfde auteur vermeldt vervolgens niets in een overzichtswerk over Indiase vertellingen. Vergelijk: Thompson 1955-1958 (C32.2.1), Thompson 1960 of het supplement Jason 1989.
43 Vgl. Paris 1890, p.314-340 en Cramer 1971, p.9. Paris dacht dat er drie oudere fases zijn van de uiteindelijke versie uit de kruisvaartromans, Cramer spreekt dit - deels - tegen.
44 Gilleland 1981, p.72 e.v. De oorspronkelijke titel luidt ‘Cygni’ en staat in Johannes' boek Dolopathos, sive de Rege et Septem Sapientibus. Het verhaal van de Zwaankinderen staat ook de verzameling Duitse sagen van de gebroeders Grimm. Bijvoorbeeld in Panzer 1965, p.186 e.v.
45 Zie Reiffenberg 1846-1859.
46 De volledige titel is zo mooi dat ik u die niet wil onthouden. U mag hem zelf vertalen, maar de meeste hints staan toch al wel in mijn hoofdtekst: ‘La genealogie avecques les gestes et nobles faitz darmes du trespreux et rénominé prince Godeffroy de Boulion: el de ses chevalereux freres Baudouin et Eustace: Yssus et descendus de la tresnoble et illustre lignee du vertueux chevalier au cygne. Avecques aussi plusieurs autres croniques et hystoires miraculeuses: tant du bon saint Loys comme de plusieurs aultres puissans et vertueux chevaliers.’
47 ‘Helyas, the knyght of the swanne’ door drukker Wynkyn de Worde in 1512. Zie: Thoms 1889, p.691-748 en Debaene 1951, p.79.
48 Tussen 1512-1515 laat de Antwerpse drukker Jan van Doesborch het werkje van de pers rollen. De precieze titel is onbekend, maar zal zoiets geweest zijn als ‘Historie van den Ridder metten Swane die te Nimwegen in Gelderlant tschepe quam’.
49 Opmerkelijk: waarschijnlijk waren Wynkyn de Worde en Jan van Doesborch goede handelspartners. Voor de liefhebber: Franssen 1990, p.45-47. Overigens volgens enkelen zou de vertaler uit de Nederlanden zowel de versie-Desrey als de Engelse vertaling hebben geraadpleegd, maar dat is niet helemaal logisch. (Als je wilt, zie: Floegel 1945, p.83-87, Debaene 1950, p.80 en Franssen 1990, p.44.)
50 Boekenoogen 1931
51 Deze inzichten dank ik aan de Leidse drukker/onderzoeker Gerard Post van der Molen (‘De Ammoniet’), die proef-ondervindelijk veel heeft ontdekt door te drukken met zijn 16e-eeuwse drukpers; de enige die operationeel is!
52 Vergelijk Spufford 1996.
53 Vgl. Claassens 1993, p.333-335 en Claassens 1998, p.386. Ik ben het niet helemaal eens met Claassens' bewering dat de verbindingen tussen Helias en Godfried zijn doorbroken. Wél voor wat betreft de Vlaamse drukken, maar niet voor die uit de Noordelijke Nederlanden. Zelfs Vorrink en Donker-Van Hengel maken keurig melding van de betrekkingen tussen de Zwaan- en de kruisridder in hun hervertellingen uit respectievelijk 1930 en 1931. Enige nuancering acht ik wel op zijn plaats.
54 Boekenoogen 1931, p.95.

Zingende Zwaanridder Lohengrin

De populairste Zwaanridder is zonder twijfel Lohengrin. Dat komt door een opera van Richard Wagner uit 1848. Omstreeks 1210 schrijft een Duitse schrijver voor het eerst over een ridder in een Zwanenboot: Loherangrin, de zoon van Graalkoning Parzival. Daarna is het verhaal via een haast rechte lijn terechtgekomen bij Wagner en uiteindelijk zelfs bij Suske en Wiske.

Rond 1180 verschijnt 'Perceval li Gallois ou il Conté del Graal'. Dit verhaal is bedacht door Chrétien de Troyes, de briljante bedenker van allerlei bekende verhalen omtrent Koning Arthur. Chrétien maakt deze eerste graalroman niet af; hij gaat dood. Eigenlijk een grandioze impuls voor de populariteit van het verhaal, want binnen twintig jaar ontstaan er al enkele hervertellingen die wél een einde hebben. De bekendste - en de beste - komt uit Duitsland, van Wolfram von Eschenbach. Wolfram heeft echter weinig respect voor de grote Chrétien. Hij beweert zelfs dat die de waarheid niet heeft verteld in zijn graalroman. In Wolframs 'Parzival' staat wél hoe het verhaal hoort te gaan. Boos schrijft hij dan ook: 'Als meester Cristjan van Troys dit verhaal onrecht heeft aangedaan, kan dat Kyot, die ons het ware verhaal heeft overgebracht, terecht vertoornen.' Wolfram haalt dus bovendien een externe bron aan voor zijn verhaal, Kyot. Wie die Kyot ook is, wat Lohengrin betreft heeft hij in elk geval duidelijk geput uit dezelfde mondelinge traditie als waar Helias uit voortkomt.[555657]

Lohengrin - of *Loherangrin* in dit verhaal - wordt maar kort genoemd in Wolframs 'Parzival'. Helemaal achterin wordt kort verteld dat deze Zwaanridder trouwt met een Brabantse vorstin (niet bij name genoemd). Zij krijgen 'mooie kinderen' (ook zonder naam), maar scheiden omdat moeder aan vader de verboden vraag stelt. Loherangrin blijkt de zoon te zijn van graalkoning Parzival.[58]

De toevoeging van Loherangrin aan de kolossale graalroman is eigenlijk erg vreemd. Niet alleen valt de vertelling over de Zwaanridder kwantitatief in het niet bij de rest van het verhaal, maar ook op de inhoud kun je wel wat aanmerken. De Zwaanridder verbiedt het zijn vrouw eigenlijk om vragen te stellen en juist dát is hetgeen dat zijn vader Parzival ooit van de Graal heeft afgehouden. Doordat hij niet vraagt wat de Graal is en waarvoor die dient, wordt het goddelijke mysterie niet aan hem geopenbaard.[59]

Dit korte verhaal wordt door een andere Duitse schrijver, Konrad von Würzburg, rond 1257-1258 gecombineerd met het verhaal van Helias tot 'Der Schwanritter'. Dat werk leidt dan uiteindelijk tot een anoniem geschreven ver-

haal dat ‘Lohengrin’ heet (±1290).[60] Het verhaal wordt vaak herschreven en is tamelijk populair.

Uiteindelijk maakt de bekende componist Richard Wagner een opera van dit Zwaanridderverhaal. Literatuurcritici waren niet blij met Wagners versie van het verhaal, want de tekst zou ondergeschikt zijn aan de muziek. (Overigens vonden allerlei musici het tegenovergestelde!)[61] Desalniettemin is Wagner degene geweest die enorme populariteit van Lohengrin met name heeft veroorzaakt. Wist je trouwens dat het stuk ‘Treulich geführt, ziehet darin’ (Akte III, Pars 1) nog regelmatig op bruiloften te horen is? Als je de melodie hoort, herken je die ook meteen.

Willy Vandersteen moet de opera in elk geval erg aardig hebben gevonden, want in ‘Suske en Wiske en de briesende bruid’ laat hij Lohengrin kort optreden als mogelijke huwelijkskandidaat van Tante Sidonia. Hilarisch: de zwaan zet haar ertoe aan om de verboden vraag te stellen, zodat hij niet twee personen moet voorttrekken in zijn Zwaanboot.[62]

Misschien is het jammer dat Vandersteen juist Zwaanridder Lohengrin opvoerde en niet Helias. Die laatste is immers in Brabant ontstaan. (Maar wel in de Franse taal. Zou dát nog hebben meegespeeld voor de striptekenaar?) Of die andere Zwaanridder die in de zuidelijke Nederlanden werd bedacht: Brabon Silvius? Vandersteen had met recht een andere keuze kunnen maken. Maar het feit dat hij Lohengrin liet optreden in zijn stripverhaal onderstreept wel nog maar eens de populariteit van deze ridder.

Poster van een uitvoering van Lohengrin met de bekende tenor Plácido Domingo in de hoofdrol.

Eindnoten:

55 Janssens, p.22.
56 Beuger 2002, p.419 [827].
57 De ware identiteit van Kyot is nog niet onthuld. Waarschijnlijk was hij in werkelijkheid de 12de-eeuwse dichter Guyot de Provins, een ex-kruisvaarder en een hoveling van Frederik Barbarossa.
58 Beuger 2002, p.418-419 [824-826].
59 Beuger 2002, p.130-131.
60 Cramer 1971, p.128
61 Fontijn 1976, p.14-22
62 Vandersteen 1969.

Zonderlinge Zwaanridder Brabon Silvius

De vreemdste ridder die in de Zwaanboot heeft gestaan is absoluut Brabon Silvius. Rond 1320 stapt hij in het schuitje. Dat doet hij om een einde te maken aan een verwarring die is ontstaan over de afkomst van Godfried van Bouillon. Brabon wordt nu voorgesteld als de ware voorvader van de grote kruisvaarder en krijgt bovendien een fantastische stamboom. Daarmee blijkt de verwarring helaas alleen maar groter geworden.

Tussen 1283 en 1288 werkt Jacob van Maerlant aan zijn grote geschiedeniswerk, de 'Spiegel Historiael'. In zijn tijd werd er nog geen onderscheid gemaakt tussen feit in fictie, maar Van Maerlant wilde wel zoveel mogelijk waarheid in zijn werk opnemen. Zo twijfelt hij of het wel waar was dat de Brabanders beweerden: zou de grote Godfried afstammen van een zwaan? Dat riekt naar bestialiteit! Ook schrijver Jan van Boendale, die met zijn 'Brabantse yeesten' (ongeveer 1316-1350 ontstaan) vaak verwijst naar Van Maerlant, roept verbaasd uit dat het niet logisch is dat een mens kan afstammen van een zwaan.

Deze spraakverwarring leidt rond 1325 tot het bestaan van Brabon Silvius. In feite hebben we het hier over een hervertelling van het Heliasverhaal. Er zitten echter wel enkele ingrijpende wijzigingen in. Behalve de nieuwe naam van de hoofdrolspeler, zijn ook de namen van zijn moeder en zijn eega veranderd; ze heten allebei Swane. Brabon komt dus niet voort uit een zwaan, maar uit een vrouw die Zwaan heet!

Ook zijn bootje wordt niet voortgetrokken door een zwaan. De edele vogel vaart voor hem uit en Brabon moet hem volgen. Of hij zelf moet roeien vertelt het verhaal niet, maar laten we dat maar aannemen.

Het meest opzienbarend is de afkomst van Brabon. De schrijver van het verhaal geeft zijn Zwaanridder geen bovennatuurlijke voorouders, zoals Helias en Lohengrin. Hij verbindt Brabon wel met Karel de Grote, Ceasar en Octavianus. De afstammingslijn gaat zelfs via Troje helemaal terug naar Noach. Voorwaar, een edel geslacht!

Er zijn in korte tijd toch vrij veel mensen die dit verhaal aanvullen. Tussen 1325 en 1500 verschijnen dan ook verschillende versies van het Brabonverhaal. Rond 1330 zijn er al twee mensen, die nu Pseudo-Clericus I en II worden genoemd, die Brabons afstammingslijn vervolmaken. In 1414 herschrijft Hennen van Merchtenen het verhaal nog eens, waarna het via de anonieme auteur van de 'Alderexcellensten Chronik' (1497) terechtkomt bij Jean Lemaire des Belges (1512). Die wil deze Zwaanriddertraditie versmelten met een andere die inmiddels is ontstaan: die van de Duitse stad Kleef.

Op de Grote Markt in Antwerpen staat de zogenaamde Barbofontein. Die is groot, dus die kun je niet missen. Aan deze Brabo/Brabon kleeft het verhaal dat hij ooit de hand van een reus, genaamd Antigoon, heeft afgehakt om het daarna in de Schelde te werpen. Die handeling zou dan de naam van de stad verklaren: handwerpen - Antwerpen.[636465]

De Brabofontein op de Grote Markt te Antwerpen.

Eindnoten:

63 'Spiegel Historiael', vierde partie, 3,17-3,34
64 'Brabantse yeesten' 1,0001 - 1,1093
65 Er zijn overigens meer verhalen over de naam Antwerpen, maar daar ga ik nu niet op in, want die hebben niets van doen met enige Zwaanridder.

Zwabberende Zwaanridders De Kleefse equivalenten

In Kleef zie je beelden, winkels en bussen die verwijzen naar de Zwaanridder. Boven de stad steekt de Zwaanburcht uit; een weerzwaantje in plaats van een weerhaantje op de Zwaantoren. Al vele eeuwen wordt beweerd dat de Zwaanridder in Kleef is aangekomen. Welke Zwaanridder dat is geweest, is niet helemaal duidelijk.

Als je in Kleef komt, kun je moeilijk om de Zwaanridder heen. Het winkelend publiek loopt dagelijks langs de bekende 'Lohengrinbrunnen' van Karl-Hennig Seemann op de Fischmarkt. Een gezette vrouw (de stereotype operazangeres) schreeuwt dramatisch naar een man die wordt meegesleurd door een zwaan. Twee van de drie afgebeelde kinderen proberen dat te verhinderen: zij houden zijn bovenkleding vast. Een bekende persiflage.

Ouder zijn de grafstenen in de Stiftskirche waarop zwanen prijken in allerlei gedaanten. De Kleefse adel heeft zich laten voorzien van symboliek waarin het edele dier de hoofdrol speelt. Zij claimen immers af te stammen van de Zwaanridder van Kleef. Hoe die held dan ook mag heten, Kleef heeft inmiddels een verteltraditie gekregen die in één adem genoemd hoort te worden met de stad.

De Kleefse traditie is waarschijnlijk in betrekkelijk korte tijd ontstaan. Tussen 1465 en 1473 destilleert Berthault de Villebresmes een prozaversie uit de Heliasvertelling van de kruisvaartromans. Dat doet hij in opdracht van edelvrouw Maria van Kleef, weduwe van Charles van Orléans. Zij beschouwt zichzelf als de laatste afstammeling van het huis Boulogne-Bouillon.[66] Kort daarna schrijft de secretaris van het hof van Kleef, Gert van der Schuren, het Heliasverhaal definitief naar de stad toe in zijn 'Chronik von Cleve und Mark' (1478).

Waarschijnlijk voerde de Kleefse adellijke familie al eerder een zwaan op hun wapen, maar nu had het een duidelijke reden gekregen. Op het graf van graaf Arnold van Kleef (1117-1142) is rond 1330 al een zwaan aangebracht. Konrad von Würzburg stelt in zijn 'Der Schwanritter' (1257-1258) immers al dat de graven van Gelre en Kleef van de Zwaanridder afstammen.[67] Het is gemakkelijk om aan te nemen dat de Kleefse adel goed bekend was met dit werk.

De lijnen die leiden tot de Kleefse traditie zijn dus niet helemaal duidelijk. Geregeld verschijnt er wel weer een boek waarin iemand probeert te verklaren hoe het werkelijk zit. Duidelijker wordt het er allemaal niet op. Vooral niet als je alle verhalen probeert te lezen die nog steeds circuleren in het Nederrijnse.

In 1787 situeert Madame de Genlis een griezelroman in Kleef. Dit werk, ‘Chevalier au Cygne ou la Cour de Charlemagne’, is een nieuwe vertelling en staat eigenlijk op een zijlijn van de verteltraditie. Alle andere verhalen zijn wel rechtstreekse hervertellingen. Aan geen bundel met Nederrijnse sagen en legenden ontbreekt het verhaal. Maar in elk boekje heet de Zwaanridder anders: Elias Grail[68], Lohengrin[69] en zelfs aan kinderen wordt verteld dat het niet duidelijk is hoe de held eigenlijk heette.[70] Kleef heeft dus een Zwaanridder, maar welke dat is weet men niet.

De ‘Lohengrinbrunnen’ van Karl-Hennig Seemann op de Fischmarkt in Kleef.

Eindnoten:

66 Cramer 1971, p.99 en Claassens 1998, p.385.
67 ‘Von Gelre beide und ouch von eleven die grâven sint von in bekomen.’ (f.1604.v.)
68 Bijvoorbeeld in Heck/Peitsch 1967, p.78.
69 Bijvoorbeeld in Brinckman 1997 of in Ruland 1989, p.118 (Curieus: in Ruland 1930 - het oorspronkelijke boekje - heeft de Zwaanridder nog geen naam! Vergelijk p.178)
70 Schnütgen/Theunissen 2003, p.4

Zwijgende Zwaanridder Gerhard

Kenners van de verzameling Duitse sagen van de gebroeders Grimm weten dat er nog een vierde ridder is die in een Zwaanbootje rondvaart. De stomme ridder Gerhard die bij Karel de Grote in Numaia (Nijmegen?) aan wal stapt. Deze heeft slechts zijdelings iets te maken met de verteltraditie. Daarom is hij een korte vermelding waard.

In het verhaal van Gerhard komt geen huwelijk voor en geen verboden vraag. Hij is alleen een Zwaanridder, omdat zijn bootje door een zwaan wordt voortgetrokken. Gerhard kan niet spreken. Op een bord dat om zijn nek hangt staat te lezen dat hij zijn zwaard in dienst wil stellen van Karel de Grote, in ruil voor een stuk land en een mooie vrouw. Karel neemt deze rare snuiter op in zijn hofhouding, waar deze niet alleen leert spreken, maar ook uitgroeit tot een grote held. Uiteindelijk mag hij zelfs trouwen met de zuster van Karel. Een vraagverbod behoort echter niet tot de huwelijkse voorwaarden.

Niet alleen de gebroeders Grimm maken melding van Gerhard. In de Noorse ‘Karlamagnús Saga’ - een bundeling van allerhande verhalen over Karel de Grote - duikt hij ook op.[71] Gerhard heet dan Geirardr. Ik kan mij levendig indenken dat deze Zwaanridder zijn oorsprong vindt in dezelfde mondelinge traditie als Helias en Lohengrin. Over Numaia is ook nog niets uitgezocht bij mijn weten, dus ook daar ligt nog interessant terrein.

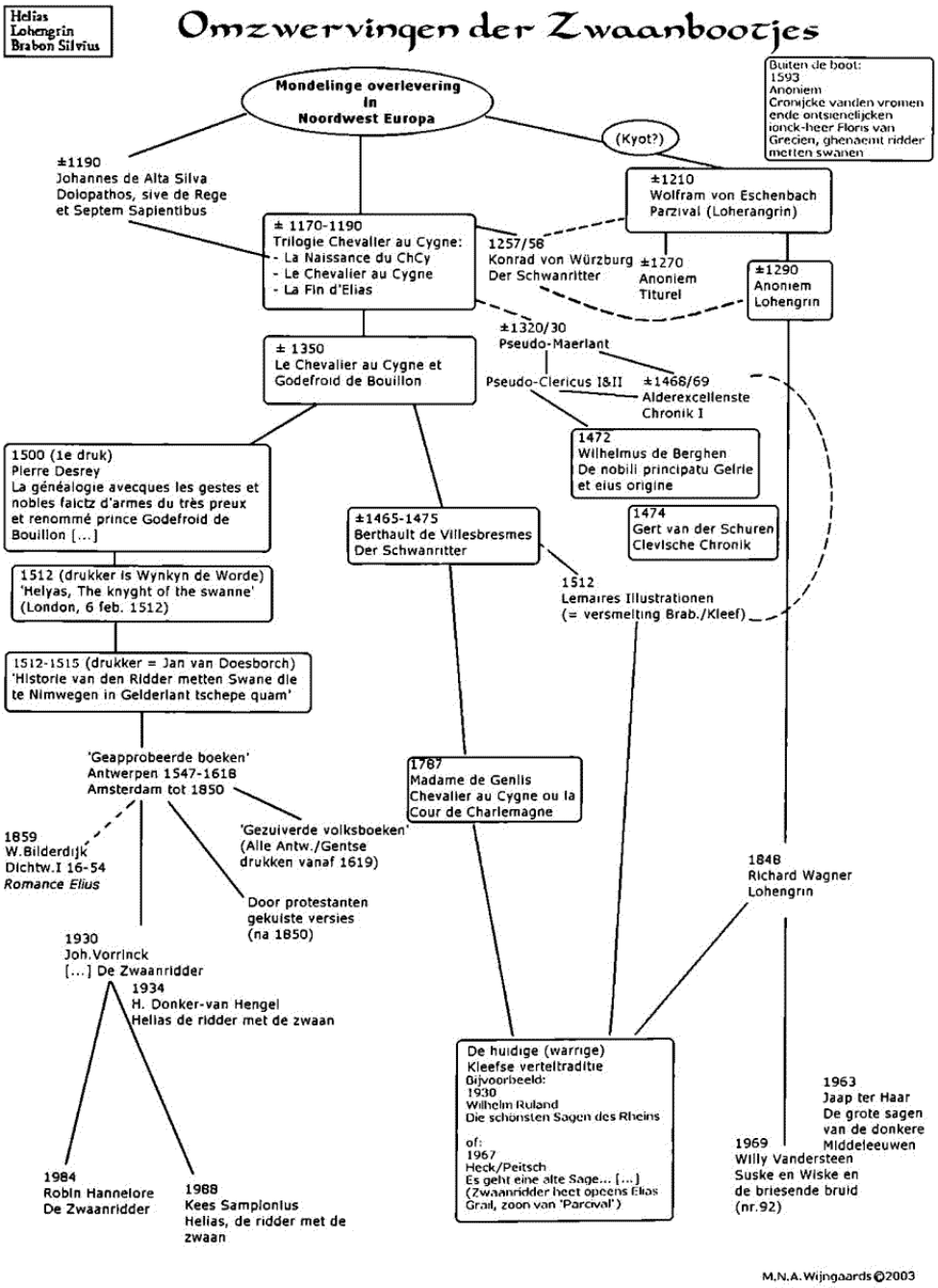

Eindnoten:

71 Krüger 1936, Halvorsen 1959, p.75-76. De laatste spreekt in Halvorsen 1989 hierover echter niet meer.

Helias in Nijmegen

Hertog Hendrik I van Brabant (1190-1235) is er altijd op uitgeweest om veel aanzien te krijgen. Hij laat geen gelegenheid onbenut. Omdat Hendrik in marktwerking gelooft, laat hij diverse steden bouwen om een solide machtsbasis te hebben.[72] Maar alleen een fysieke uitbreiding van zijn heerschappij blijkt niet genoeg, want je afstamming moet ook meewerken als je aanzien wilt genieten.[73] Gelukkig kan Hendrik in 1179 trouwen met Mathilde van Boulogne, gravin van de Elzas, Boulogne en Bouillon. Mathildes grootvader was niemand minder dan Graaf Eustatius III van Boulogne, de oudere broer van Godfried van Bouillon. Nu Hendrik is getrouwd met deze Mathilde is hij eigenlijk erfgenaam van deze beroemde kruisvaarder geworden.

Dat kwam goed uit, want Hendrik is zelf ook een verwoed kruisvaarder. Als hij in 1197 betrokken raakt bij de zogenaamde 'Duitse kruistocht' gaat deze al niet helemaal naar zijn wens. De onderneming slaagt niet helemaal. De initiator van deze kruisvaart - keizer Frederik I Barbarossa - verdrinkt al in 1190 onderweg door Anatolië. Daardoor breekt in het keizerrijk een leiderschapscrisis uit. Hendrik maakt gebruik van de onrust door zowel in de Oriënt als thuis wat successen te boeken. In zijn streven naar het grote Neder-Lotharingische rijk van Karel de Grote weet hij kort Nijmegen in handen te krijgen. Ooit één van Karel de Grotes prestigieuze paltsen en op dat moment een belangrijke stad.

Ook op literair vlak opereert Hendrik erg slim. Hij laat een kroniek schrijven waarin het hele leven van Godfried van Bouillon is opgenomen. Daarbij laat hij de al bestaande verhalen over de eerste kruistochten voegen. Het Zwaanridderverhaal geeft dus niet alleen prestige aan de afkomst van Godfried - en dus van Hendrik zelf. Het opvoeren van Nijmegen in de tekst maakt het verhaal nóg mooier dan het al is. Bovendien is Nijmegen ook een geloofwaardige plaats waar een keizer verblijft. Alle keizers Otto (I t/m III) kwamen er graag.[74] Alleszins kun je aannemen dat de keuze voor de Waalstad heel bewust is gemaakt.[75]

Het zou ook kunnen dat Nijmegen voorkomt in het verhaal omdat in 1047 daar een gebeurtenis plaatsvond die diepe indruk maakte op tijdgenoten. Godfried II 'met de Baard' van Lotharingen (†1069, de échte opa van Godfried van Bouillon) had een geschil met keizer Hendrik III over zijn opvolging in het hertogdom van Neder-Lotharingen. Toen de keizer in 1047 wilde terugkeren naar Nijmegen van een mislukte veldtocht in Holland, hadden de leenheren de oude keizerstad platgebrand.[76] Totdat Frederik I Barbarossa de burcht herstelde in 1155 kon er geen keizer verblijven in het kasteel. De indruk die zowel vernietiging als restauratie gemaakt moet hebben op tijdgenoten laat zien dat er enig respect was voor de status en ouderdom van de stad Nijmegen.[77]

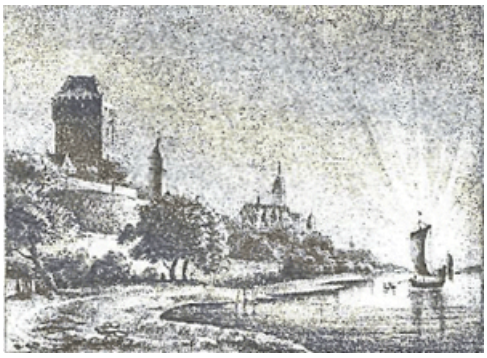

Litho naar A.J. Couwenberg in: De Gelderse Volksalmanak van 1835. Je ziet de Zwaanridder hier in Nijmegen aankomen. Maar pas op: hij heeft hier dubbele zwaanaandrijving!

Eindnoten:

72 Rutte 1999. Onder andere Oisterwijk, 's-Hertogenbosch, Hoogstraten en Turnhout ontstaan onder zijn bewind.

73 Janssens 1995. Een oud recept: als in 1066 de Normandiërs de Angelsaksische (Engelse) heersers overwinnen worden ze als bevrijders binnengehaald door de Kelten. De nieuwe machthebbers presenteren zich meteen als de erfgenamen van de legendarische koning Arthur, de populairste held van de Kelten. Dankzij allerlei bekende schrijvers die de vertellingen rond deze vorst hebben opgetekend, kon Willem de Veroveraar zo ook beschikken over een prestigieuze afstammingslijn. (p.11-12)

74 Kijk maar: Leupen/Thissen 1981, p. 29-34.

75 Claassens 1991, p.31-34. In dit artikel geeft Claassens op overtuigende wijze weer dat Nijmegen bewust is opgevoerd in het Zwaanridderverhaal. Mijn informatie ontleen ik ook aan dit stuk.

76 Vosters 1973, p.290./Weve 1925, p.25. In plaats van in Nijmegen te resideren weken de keizers uit naar Utrecht.

77 Weve 1925, p.26

Helias op het Valkhof

Als Helias in Nijmegen aankomt met zijn Zwaanboot, ziet hij de Valkhofburcht hoog boven zich uittorenen. Dat indrukwekkende beeld is eeuwenlang te zien geweest voor mensen die de oude Keizerstad bezoeken. Helaas bestaat het kasteel niet meer, maar gelukkig zijn er nog wel enkele restanten te zien.[78] Het verblijf van Helias kan worden samengevat in een korte wandeling. Het is aardig om deze eens te maken. Laat uw verbeelding spreken.[79]

Helias' aankomst

Nadat Helias uit de Zwaanboot stapt en zijn broer heeft uitgezwaaid neemt hij de trappen naar de burcht. Laten we aannemen dat de aankomst en het afscheid hebben plaatsgenomen aan de voet van de trappen bij de Lange Baan (richting De Lindenberg). Tegenwoordig liggen daar keurige trappen. Als je die helemaal omhoog gaat en de Hoogstraat uitloopt tot aan het Spoorwegmonument kun je al mooi zien waar het kasteel heeft gestaan.

Bij de ingang aan die kant ga je het Valkhofpark in. Vroeger was hier de toegangspoort tot het complex. Op informatiepanelen kun je lezen hoe de burcht er heeft uitgezien.[80] Twee overblijfselen zie je al staan: de Nicolaaskapel en de Martinuskapel of Barbarossaruïne. Daar gaan we zodadelijk heen. Allereerst gaan we naar de weg voor de ruïne. We nemen even aan dat keizer Otto Helias daar heeft ontvangen. Achter hem (aan de Noordelijke kant) heeft de grote toren - de Donjon - gestaan, een gebouw van ongeveer 54 meter hoog.[81] Aan de kant van het voetpad (langs onder meer de ruïne) heeft de koningskamer gelegen.[82]

Het gevecht

Er zijn in Nijmegen verschillende plaatsen geweest waar ridders met elkaar konden vechten. Binnen de stadsmuren gebeurde zoiets zelden, omdat de ruimte daarvoor eenvoudigweg ontbrak. Heel aannemelijk zou zijn dat een gevecht,

Deel van een gravure uit de 18e eeuw waarop je duidelijk ziet hoe Nijmegen er uitzag toen de Valkhofburcht nog helemaal bestond.
(www.noviomagus.nl)

Plaat van F. Orlov waarin hij weergeeft hoe het Valkhof er in de 16e eeuw moet hebben uitgezien. De werkelijke plattegrond verschilt weinig van wat je hier ziet.
(www.noviomagus.nl)

zoals dat tussen Helias en de graaf van Frankenborch, heeft plaatsgevonden binnen de muren van het Valkhof. Dat is dan aan de zuidwestelijke / westelijke kant geweest. Je hoeft je maar om te draaien om je voor te stellen hoe de twee ridders te paard op elkaar afstormden.

Het huwelijk

Helias en Clarisse hadden twee kapellen tot hun beschikking om in te trouwen. De Nicolaaskapel is de enige die nog compleet bewaard is.[83] Het betreft hier het oudste stenen gebouw van noordwest Europa. Keizer Otto II (956-984) trouwt in 972 met de byzantijnse prinses Theophano (±956-991). Rond 980 laat zij deze kapel bouwen, mogelijk als dank voor de geboorte van haar zoon Otto III, die vlakbij Nijmegen - in het Reichswald - wordt geboren. Al bestaan er ook andere theorieën voor de oorsprong van deze kapel.[84]

Opmerkelijk is wel de octogonale (achthoekige) vorm van het gebouw. Het is tamelijk uniek voor het noordelijke Europa dat een gebouw zo'n vorm heeft. Die bouwstijl paste immers beter in de byzantijnse omstreken waar Theophano vandaan kwam. Bovendien is de heilige aan wie de kapel is gewijd - Sint Nicolaas - die in die tijd nog nauwelijks bekend was hier. Maar in het Middellandse zeegebied was hij buitengewoon populair.

Barbarossaruïne genoemd) nog intact is.
(www.noviomagus.nl)

De bruiloft zal op de begane grond hebben plaatsgevonden onder toeziend oog van alle hooggeplaatste kerkelijke en wereldlijke leiders, die op de ring zaten op de eerste etage. Omdat de kapel nog geheel in tact is kun je je hier even echt wanen in lang vervlogen tijden. Tegenwoordig is de kapel overigens ook weer een trouwlocatie.

Een andere kandidaat-kapel voor Helias' is de Martinuskapel. Deze was aangebouwd aan de paleisvleugel die van noord naar zuid liep, maar heeft aanvankelijk waarschijnlijk ook losgestaan. Deze heeft echter zo kort dienst gedaan als bidplaats dat het waarschijnlijker is om je Helias' bruiloft voor te stellen in de Nicolaaskapel.[85]

Helias' optreden in Nijmegen bestaat dus eigenlijk voornamelijk uit een bezoek aan het Valkhof. Dáár zat immers de keizer, daar kon hij vechten en later trouwen - en nog veel later scheiden. Op deze plek ligt de bakermat van Nijmegen. Een plaats die eeuwenlang zeer prominent is geweest, tot aan de sloop in 1796. Hopelijk blijft wat over is minimaal bestaan zoals het is. Met een plek als het Valkhofpark moet je voorzichtig zijn, want je koestert dan werkelijk twee millennia Nijmeegse geschiedenis.

Eindnoten:

78 In het Nijmeegse jubileumjaar 2005 wordt zelfs de grote Donjontoren opnieuw gebouwd!
79 Dat heb ik ook gedaan toen ik deze route bedacht. Eigenlijk al toen ik het verhaal las.
80 In het prachtige Straten 2004 ook! (p. 14-15) Hierin staat overigens een completere Valkhofwandeling, maar die staat los van de Zwaanridder.
81 Weve 1925, p.186./Boshouwers 2003, p.44.
82 Weve 1925, p.200.
83 Tussen maart en september is de kapel iedere zondag ook van binnen te bezichtigen. Een absolute aanrader. Bovendien staat in de kapel een fraaie maquette van de Valkhofburcht.
84 Boshouwers 2003, p.23
85 Vergelijk Weve 1925, p.241.

Verantwoording

Het verhaal van de Zwaanridder past moeilijk in deze tijd. Het is dan ook echt een Middeleeuwse vertelling. Zoals het woord dat al aangeeft, is het verhaal ook perfect om te vertellen.[86] Mijn leerlingen op het Canisius College heb ik het verhaal verteld als feuilleton en daarvoor is dit boekje dan ook het beste geschikt. Alle herhalingen in de tekst dienen er duidelijk voor om de toehoorder bij de vertelling te houden. Desondanks heb ik één keer in het verhaal een al te lange samenvatting van iets voorgaands weggelaten. Dit heb ik gedaan om de leesbaarheid te vergroten; de passage was een halve pagina eerder al eens in het geheel voorgekomen. Echt dubbelop dus.

Wat in onze tijd ongebruikelijk is, is dat de verteltijd door elkaar gehaald wordt; het merendeel van het verhaal is opgetekend in de verleden tijd, maar enkele passages zijn dat niet. Die heb ik na enig wikken en wegen laten staan, om zo dicht mogelijk bij de originele tekst te blijven.

Ook schrijven wij getallen tegenwoordig voluit. Op de plaatsen in de oorspronkelijke tekst waarin deze met cijfers worden weergegeven doe ik dat ook. Ook hier om dicht bij de oorspronkelijke weergave te blijven.

Ik vind dat ik de lezer dit boek niet heb kunnen onthouden. Vooral omdat de Zwaanridder eeuwenlang populair geweest is in de Nederlanden, maar ook omdat het een duidelijke plek inneemt in de vaderlandse geschiedenis. Bovendien vind ik het zelf een buitengewoon aardig verhaal, ondanks alle handicaps en contemporaine opvattingen.

Heb ik alle vreemde formuleringen uit mijn hertaling gehaald? In principe niet. Ik heb geprobeerd zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst te blijven. Daarbij hoop ik dat de lezer van tegenwoordig hetzelfde ervaart als de lezers in voorgaande eeuwen. Alleen in het hierboven vertelde extreme voorbeeld heb ik écht wat gesneden, in andere voorvallen in principe niet[87].

Zoals ik al eerder meld, heb ik alle rederijkersrefreinen hertaald. Ik heb zoveel mogelijk getracht om het bestaande rijmschema te handhaven. Alleen in het laatste refrein (Helias' afscheidsrede aan zijn geliefden voor zijn vertrek naar Nijmegen) is mij dit niet gelukt. Duidelijk begrip van de tekst staat hierbij voortdurend voorop, al blijven veel refreinen moeilijk. De bijbelteksten waarnaar ik in deze uitgave refereer[88] heb ik gehaald uit de Nieuwe Bijbelvertaling[89], behalve bij de verwijzing naar het apocriefe verhaal van Daniël en Susanna. Daar heb ik de tekst geraadpleegd van de website waarop de oude Statenvertaling staat, alwaar ik ‘Susanna’ als zoekwoord heb gebruikt in de zoekmachine.[90]

Ook mijn notities achterin zijn bedoeld voor mensen die wat verdieping willen over het onderwerp. Het is niet mijn intentie geweest om een complete wetenschappelijke verhandeling te schrijven of een overzicht te maken van alles wat is geschreven over de verschillende Zwaanridders. Graag ga ik voorbij aan discussies als of er aan de Chevalier au Cygne-cyclus in de kruisvaartromans écht Beatrix-, Elioxe- of Isomberta-versies zijn voorafgegaan[91], of de genealogie van Godfried van Bouillon klopt[92], of de Nederlandse Heliastekst toch handschriftelijk is overgeleverd en of Helias écht bestaan heeft - wat trouwens niet waar is. Dergelijke discussies en feiten leiden de aandacht meer af dan goed is.

Wat overblijft is - hoop ik - een handzame en leesbare tekst die alle zinnige facetten van het Zwaanridderverhaal kort belicht. Daarbij plaats ik het verhaal nadrukkelijk op het Nijmeegse Valkhof. Het is heel aardig om daar te zijn, met de passages in de hand waarin Helias Nijmegen bezoekt.

In deze tijd - waarin krampachtig lijkt te worden gedaan over het hebben van veel feitenkennis, geschiedkundige plekken alleen nog door het grote publiek schijnen te worden bezocht als ze worden misbruikt als festivalterrein en mensen die daarover moeilijk doen lastig en elitair schijnen te worden gevonden - lijkt het heruitgeven van een Middeleeuws verhaal een hopeloze zaak. Anderzijds heb ik dit boekje ook niet geschreven voor een kleine groep filologen en deskundigen. Met deze uitgave hoop ik de Zwaanboot een duwtje richting de éénentwintigste eeuw te geven, het verhaal weer bekend te maken onder mijn tijdgenoten en het een duidelijke plek te geven in de vaderlandse geschiedenis. Die begon immers in Nijmegen, twee millennia geleden.[9394]

Martijn Wijngaards
Nijmegen, januari 2005

Eindnoten:

86 Pleij 1996. In de tijd dat het Zwaanridderverhaal voor het eerst in het Nederlands verscheen vond er een overgang plaats binnen het lezerspubliek; de voor het voordragen bedoelde teksten werden meer en meer bestemd voor het individuele lezen.
87 Boekenoogen 1931. Ofschoon hij hier is uitgegaan van de druk Cool 1651. De verschillen tussen deze druk en de door mij gevonden Cool 1631 bevinden zich op het vlak van zetwerk en interpunctie. Wie deze verschillen tóch wil zien verwijs ik naar de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.
88 Ik refereer met het woord Bijbel, omdat ik er niet per se van uitga dat elke lezer bij hel lezen van woorden als ‘Genesis’ en ‘Daniël’ onmiddellijk weet dat het om een Bijbelboek gaat.
89 Zie: Bijbel
90 Statenvertaling.net
91 Paris 1890, Mierlo 1949
92 Mierlo 1926
93 Claassens 1993, Claassens maakt in zijn proefschrift aannemelijk dat de gehele cyclus kruisvaartromans in het Middelnederlands verschenen is, maar er zijn geen bewijzen hiervan bekend.

94 Blöte 1897, p.176-191. Met Paris 1897, p.580-582 is de discussie overigens voorgoed gesloten.

Hartstikke bedankt

Annemieke, voor alles

Dr. J.B. Oosterman en Prof.Dr. G.H.M. Claassens, voor raad, daad, tijd en revisie

Nico Veenendaal, voor daad
Moniek Kerckhoffs, voor de prachtige afbeeldingen

mijn ouders
mijn schoonouders
Opa Berenbroek

Drs. J.A. Dautzenberg, voor raad
Vereniging Numaga
Valkhofvereniging
Drs. E.F.M. Boshouwers, voor raad
Noviomagus.nl
Stichting Nijmegen 2000 jaar, vooral Wilma Bergman
Wijnand Kok
Han Weijers**
Maarten Carbo

Geraadpleegde literatuur

De volgende titels zijn door mij gebruikt als bron tijdens mijn onderzoek. Sommige hebben niet direct iets te maken met de hoofdtekst, maar staan hier meer vanwege een gedachtensprong die ik maakte tijdens het schrijven.

ALT	*Ach Lieve Tijd. Twintig eeuwen Nijmegen en de Nijmegenaren*. Zwolle 1986
Alta Silva, Johannes de Begheyn 1992	zie Gilleland 1981 Begheyn S.J., Paul J., *Abraham Leyniers, een Nijmeegse boekverkoper uit de zeventiende eeuw. Met een uitgave van zijn correspondentie uit de jaren 1634-1644* Nijmegen 1992. De grafische verzamelingen in het Nijmeegs Museum 'Commanderie van Sint-Jan', Nijmegen, deel 1.
Begheyn 1993	Begheyn S.J., Paul J., *Welk eene kinderkennis! Het Nijmeegse jeugboek 1810-1910* Nijmegen 1993. De grafische verzamelingen in het Nijmeegs Museum 'Commanderie van Sint-Jan', Nijmegen, deel 2.
Begheyn/Peters 1990	Begheyn S.J., Paul J., en Els F.M. Peters, *Gheprint te Nymeghen. Nijmeegse drukkers, uitgevers en boekverkopers 1479-1794*. Nijmegen 1990. Catalogi van het kunstbezit van de Gemeente Nijmegen nr.6. (Uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Gheprint te Nymeghen' in de 'Commanderie van Sint-Jan'.)
Berger 2001	Berger, Maurits, *Kruistocht en jihad. De aanslagen in de Verenigde Staten en de dreiging van de islam*. Amsterdam 2001.
Bergh 1837	Bergh, Mr. L.Ph.C. van den, *De Nederlandsche volksromans. Eene bijdrage tot de geschiedenis onzer letterkunde*. Amsterdam 1837.
Beuger 2002	Eschenbach, Wolfram von, *Parzival. Vertaald en van aantekeningen voorzien door Leonard Beuger*. Amsterdam, 2002. Ambo Klassiek.

Bijbel	Nederlands Bijbelgenootschap, *De Nieuwe Bijbelvertaling*. Haarlem/Heerenveen 2004.
Blöte 1897	Blöte, J.F.D., '*De historische Schwanritter*'. In: Zeitschrift für romanische Philologie 21 (1897). Halle 1897.
Blöte 1904	Blöte, J.F.D., *Das Aufkommen der Sage von Brabon Silvius dem brabantischen Schwanritter*. Amsterdam 1904. Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeeling letterkunde. Nieuwe reeks: deel V N° 4.
Boekenoogen 1931	Boekenoogen, Dr.G.J., *Een schone ende miraculeuse historie vanden Ridder metter Swane die te Nimmeghen t'scheep quam [...] naar den Amsterdamschen druk van Cornelis Dircksz. Cool uit het jaar 1651*. Leiden 1931. Nederlandsche volksboeken III. Ook op: MNW en www.dbnl.nl
Brooke 1992	Brooke, George J., '*Susanna and Paradise Regained*' In: George J. Brooke (ed.) *Women in the Biblical Tradition*. Lewiston/New York 1992, p.96-99.
Butkens 1637	Butkens, Cristopre, *Trophées tant sacrés que prophanes de la duché de Brabant Trophes de Brabant Preuves des trophees de Brabant Deel 1: contenant: L'origine, successions et descendence des Ducs et Princes de ceste Maison auec leurs actions plus signalées, ensemble les genealogies de plusieurs ducs, princes, comtes, barons, seigneurs et nobles, leurs vassals et subjects: avec les preuues seruantes à entiere verification*. Antwerpen 1637.

Claassens 1991	Claassens, Geert H.M., '*De Zwaanridder en Nijmegen. Brabantse politiek in de literatuur*.' In: *Jaarboek Numaga. Gewijd aan heden en verleden van Nijmegen en omgeving*. Deel XXXVIII, 1991. Nijmegen 1991, p. 19-40.
Claassens 1993	Claassens, G.H.M., *De Middelnederlandse kruisvaartromans* Amsterdam 1993. Thesaurus 4.
Claassens 1998	Claassens, G.H.M., *Zwaanridder*. In: W.P. Gerritsen & A.G. van Melle (red.), *Van Aiol tot de Zwaanridder, Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst*. Nijmegen 1998. 2e herziene druk. Van A tot Z.
Coigneau 1984	Coigneau, D., '*Rederijkersliteratuur*'. In: M. Spies (red.), *Historische letterkunde*. Groningen 1984. Spektator Cahiers 3.
Cramer 1971	Cramer, Thomas, *Lohengrin. Edition und Untersuchungen*. München 1971.
Debaene 1951	Debaene, L., *De Nederlandse Volksboeken. Ontstaan en geschiedenis van de Nederlandse prozaromans gedrukt tussen 1475 en 1540*. Antwerpen 1951.
Donker 1934	Donker-van Hengel, H., *Helias de ridder met de zwaan: oud-Hollands volksverhaal* Delft 1934
Elslander 1953	Elslander, Dr. A van, *Het refrein in de Nederlanden tot 1600*. Gent 1953.
Eschenbach, Wolfram von Floegel 1945	zie Beuger 2002 Floegel, W., *'Het Nederlandse volksboek "Historie vanden Ridder metter Swane". Oorsprong en navolgingen.' In: Revue Belge de Philologie et d'Histoire*. Nr.24 (1945). Brussel, 1945
Fontijn 1976	Fontijn, Jan, '*Wagner en de literatuur*' In: De Revisor, derde jaargang, nummer 1, februari 1976. Amsterdam 1976, p.14-22.
Franssen 1990	Franssen, P.J.A., *Tussen tekst en publiek. Jan van Doesborch, drukker-uitgever en*

literator te Antwerpen en utrecht in de eerste helft van de zestiende eeuw. Amsterdam 1990.

Ganzenbord 1983 — Buuren, A.M.J. van, W.P. Gerritsen en A.N. Paasman (samenstellers) *Vermakelijk bibliografisch ganzenbord: een eerste handleiding bij het systematisch-bibliografisch onderzoek op het gebied van de Nederlandse letterkunde*. Groningen 1983. De Nieuwe Taalgids cahiers 1.5e herziene en vermeerderde uitgave.

Gerritsen/Van Melle 1998 — Zie Claassens 1998

Gilleland 1981 — Johannes de Alta Silva, *Dolopathos or The King and the Seven Wise Men* Translated by Brady B. Gilleland. New York 1981. Medieval & Renaissance Texts & Studies 2.

Glancy 1993 — Glancy, Jennifer, '*The Accused: Susanna and her Readers*.' In: *Journal for the Study of the Old Testament 58* (1993). Sheffield 1993.

Grimm 1965 — Grimm, Jacob Ludwig Carl & Wilhelm Carl Grimm, *Deutsche Sagen*. München 1965. 2 delen in 1 band.

Grimm Sagen — Zie Grimm 1965

Grimm Sprookjes — Zie Panzer 1955

Halvorsen 1959 — Halvorsen, E.F. (ed.), '*The Norse version of the Chanson de Roland*.' In: Bibliotheca Arnamagnoeana 19. Kopenhagen 1959.

Halvorsen 1989 — Halvorsen, E.F. (ed.), *Karlamagnus saga and some religious texts: AM 180a and b fol*. Kopenhagen 1989. Early Icelandic manuscripts in facsimile 18.

Hancock 1993 — Hancock, Graham, *Het teken, het zegel en de wachters. Zoektocht naar de verdwenen Ark des Verbonds*. Baarn 1993.

Heck/Peitsch 1967 — Heck, Karl & Heinrich Peitsch (red.), *Es geht eine alte Sage... sagen, Legenden und Erzählungen vom unteren Niederrhein*. Wesel 1967.

Heurck 1943	Heurck, Emile H. van, *De Vlaamsche volksboeken in het Nederlands vertaald door Drs J. Truyts. Met 64 illustraties*. Antwerpen 1943(?). Volkserfreeks N° 1.
Jackson 2002	Peter Jackson (regisseur), *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring. 2 DVD Special Edition*. Amsterdam, 2002.
Jackson 2004	Peter Jackson (regisseur), *The Lord of the Rings. The Return of the King. 2 DVD Special Edition*. Amsterdam, 2004.
Janssens 1995	Janssens, Jozef, *De Graal en de ridders van de Ronde Tafel*. Leuven 1995.
Jason 1989	Jason, Heda (comp.), *Types of Indic oral tales: supplement*. Helsinki 1989
Kalff 1885	Kalff, G., *Middelnederlandsche epische fragmenten*. Groningen 1885. Bibliotheek van Middelnederlandsche letterkunde, aflevering 38.
Kloek 1994	J.J. Kloek. J.J., *'De lezer als burger. Het literaire publiek in de achttiende eeuw.' In: De achttiende eeuw* 26. Amsterdam 1994.
Krüger 1936	Krüger, August, *Die Quellen der Schwanritterdichtungen*. Gifhorn 1936.
Leupen/Thissen 1981	Leupen, P. en B. Thissen, *Bronnenboek van Nijmegen. (Eerste eeuw na Chr. - 1247)*. Nijmegen 1981. Nijmeegse Studiën, deel X.
Mak 1944	Mak, J.J., *De rederijkers*. Amsterdam, 1944
Mierlo 1926	Mierlo, Jan van, *Eene reeks valsche kronieken van Christophorus Butkens*. Tonerloo 1926. Overdruk uit: *Analecta Praemonstratensia 2 (1926)*, p. 60-81 en 113-138.
MNW	*Middelnederlandsch Woordenboek op cd-rom*. (AND CompLex 3.5) Rotterdam/Leiden 1998. Op de cd-rom staat een indrukwekkende hoeveelheid informatie. Het lexicografische gedeelte: MNW, deel 1-9;

het Citatenboek bij deel 1-9 van het MNW; de Bouwstoffen van het MNW (MNW, deel 10); de aanvullingen en verbeteringen op het MNW, samengesteld door A. Beekman (MNW, deel 11). Het tekstengedeelte: het Corpus Gysseling I en II; een verzameling Middelnederlandse rijmende teksten en proza, waaronder Boekenoogen 1931. (Onder 'Helias ridder metter swane')

Mulder/Siepe 1996 — Mulder, Robert & Lejo Siepe, *In het voetspoor van de Kruistochten. Reizen langs de route van Godfried van Bouillon*. Amsterdam 1996.

Nelson 1977 — Myers, Geoffrey M., Emanuel J. Mickel jr., Jan A. Nelson, *La naissance du Chevalier au cygne / with an essay on the manuscripts of the Old French Crusade cycle by Geoffrey M. Myers*. Tuscaloosa 1977. The Old French Crusade cycle; vol. 1.

Nelson 1985 — Nelson, Jan A. (ed.), *Le Chevalier au cygne and La Fin d'Elias*. Tuscaloosa 1977. The Old French Crusade cycle; vol. 2

Panzer 1955 — Panzer, F.W. (ed.), *Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm Wiesbaden* 1955.

Paris 1890 — Paris, Gaston, *'Compte rendu de Todd'. In: Romania: recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes N°19 (1890)*

Paris 1897 — Paris, Gaston, *'Périodiques'. In: Romania: recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes N°26 (1897)*

Pickles 1998 — Pickles, Tim, *Malta 1565. Last Battle of the Crusades*. New York 1998.

Pleij 1996 — Pleij, Herman, '*Lezende leken, of lezen de leken wel? Tekst, drukpers en lezersgedrag tussen Middeleeuwen en moderne tijd*.' In: Th. Bijvoet e.a. (red.) *Lezen in andermans hoofd. Over lezers en leescultuur*. Nijmegen 1996, p.50-66.

Zie ook: Resoort 1988 en Spufford 1996.

Reiffenberg 1846-1859 — Reiffenberg, Le Baron de & M.A. Borgnet, *Le Chevalier au Cygne et*

Godefroid de Bouillon: poème historique publié pour la première fois avec de nouvelles recherches sur les légendes qui ont rapport à la Belgique, un travail et des documents sur les croisades. Brussel 1846-1859. 4 delen. Monuments pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg.

Resoort 1988 — Resoort, R.J., *Een schoone historie vander borchgravinne van Vergi. Onderzoek naar de intentie en gebruikssfeer van een zestiende-eeuwse prozaroman*. Hilversum 1988. Middeleeuwse studies en bronnen. Verdieping bij Pleij 1996.

Ruland 1930 — Ruland, Wilhelm, *Die schönsten Sagen des Rheins. Kleine Ausgabe mit 10 Illustrationen*. Köln am Rhein, 1930. Vierte Auflage.

Ruland 1989 — Ruland, Wilhelm, *The finest legends of the Rhine*. Bonn 1989. 3rd Edition. (Vertaling en bewerking van Ruland 1930)

Rutte 1999 — Rutte, R., *'Stedenpolitiek en stadsplanning door Hendrik I van Brabant, 1184-1235.' In: Noordbrabants Historisch Jaarboek 16 (1999)*. 's-Hertogenbosch 1999, p.9-32.

Schönberger 1998 — Schönberner, Egon (samensteller) *Wortschatz des unteren Niederrheins*. Kleve 1998. (Twee banden en één cd met 'Sprechproben'.)

Selm 2001 — Selm, Bert van, *De Amadis van Gaule-romans. Productie, verspreiding en receptie van een bestseller in de vroegmoderne tijd in de Nederlanden*. Leiden 2001. SNL-reeks 8.

Sloet 1870 — Sloet van Beele, Baron L.A.J.W. (ed.), *De nobili principatu Gelriae et eius origine* van Wilhelmus de Berchen. 's-Gravenhage 1870.
In deze oorspronkelijk Middeleeuwsetekst zou een verwijzing

voorkomen naar Helias. Daar is in deze uitgave niets van te zien, want Sloet van Beele heeft de betreffende passage wel in de inhoudsopgave staan, maar verder niet opgenomen.

Spufford 1996 — Spufford, M., '*Drukwerk voor de armen in Engeland en Nederland, 1450-1700*' In: Th. Bijvoet e.a. (red.), *Lezen in andermans hoofd. Over lezers en leescultuur*. Nijmegen 1996, p.67-80. Verdieping bij Pleij 1996.

Statenvertaling.net — www.statenvertaling.net.

Steinz 2004 — Steinz, Pieter. *Lezen &cetera. Gids voor de wereldliteratuur*. Amsterdam/Rotterdam 2004 (4e druk)

Straten 2004 — Straten, Odette (eindredactie), *Valkhof en omgeving van prehistorie tot nu*. Nijmegen 2004.

Ter Haar 1963 — Ter Haar, Jaap, *De grote sagen van de donkere Middeleeuwen* Haarlem 1963. Geschiedenis en cultuur voor jonge mensen 13. (3e verhaal.)

Thompson 1955-1958 — Thompson, Stith, *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*. Kopenhagen 1955-1958. 6 delen.

Thompson 1960 — Thompson, Stith en Warren E. Roberts, *Types of Indic oral tales: India, Pakistan, and Ceylon*. Helsinki 1960.

Thoms 1889 — Thoms, William J. (ed.), *Early English Prose Romances. New edition, revised and enlarged*. Londen 1889, p.691-784. *('The Knight of the Swanne')*

Tolkien 1995 — Tolkien, J.R.R., *The Lord of the Rings*. Londen, 1995. Nieuw gezette paperback editie.

Tolkien 1997a — Tolkien, J.R.R., *In de Ban van de Ring*. Utrecht 1997. Eerste druk in herziene vertaling.

Tolkien 1997b	Tolkien, J.R.R., *The History of Middle-earth volume XII, The Peoples of Middle-earth*. Londen 1997. Geschreven door Christopher Tolkien naar aanleiding van aantekeningen van zijn vader J.R.R. Tolkien.
Vandersteen 1969	Vandersteen, Willy, *Suske en Wiske en de briesende bruid*. Antwerpen 1969. Suske en Wiske, nr.92.
Vorrink 1930	Vorrink, Joh., *Een schoone en wonderlijke historie van den Zwaanridder die per ship te Nijmegen kwam geleid door een zwaan uit het land van Rijssel* Naar het oude volksboek. 's-Gravenhage 1930. (Verlucht door Victor Stuyvaert.)
Vosters 1973	Vosters, Simon A., '*Nijmegen in de Middelspaanse letteren*.' Overdruk uit: *'Verslagen en Mededelingen' van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, jaargang 1973, aflevering 3*. Gent 1973.
Weve 1925	Weve, J.J., *De Valkhofburcht te Nijmegen. Een alsnog-uitgave van het manuscript uit 1925*. Drs. J.M.T. Nooy (bew. en red.). Nijmegen 1994.
Winkel 1922	Winkel, J. te, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde. Deel 1: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkerstijd*. Haarlem 1922. 7 delen. 2e druk.
Winkel 1928	Winkel , J.te, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde. Deel 4: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden*. Haarlem 1928. 7 delen. 2e druk.
WNT	*Woordenboek der Nederlandsche Taal op cd-rom. (AND CompLex 4.1.5.0)* Rotterdam/Leiden 1999.